

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

мастер рад:

Слика римокатоличког клерикализма у београдској
штампи (1945-1946)

Ментор: Проф. др Љубодраг Димић

Студент: Никола Крецуљ

(ИС 18/0050)

Београд, 2019. године

Садржај:

1. Предговор.....	3-5
2. Увод.....	6
2.1. Конкордат из 1914. године	6-8
2.2. Спрега световних аустроугарских и духовних католичких у „крсташком рату“ против Србије.....	8-12
2.3. Клерикализам у уједињеној држави Срба, Хрвата, и Словенаца од стварања државе 1918. до поновног бујања 1935. године.....	12-16
2.4. Од конкордатске кризе до почетка Другог светског рата (1935-1941).....	17-20
2.5. Коалиција усташа и клерикалаца током Другог светског рата.....	20 -32
2.6. Положај штампе у новоствореној и поновно уједињеној држави (1945-1946).....	32-37
3. Има ли места за клерикализам у комунистичком покрету.....	38
3.1. Како решити проблем колаборације дела католичког клера а не нарушити братство и јединство југословенских народа.....	38-49
3.2. Тајни и званични акти непријатељства католичке цркве.....	49-52
3.3. Владајућа елита против пастирског писма.....	53-58
3.4. Делегитимизација пастрског писма.....	58-60
3.5. Одузимање духовног и материјалног утицаја католичкој цркви.....	60-70
4. Коначни обрачун са клерикализмом	71
4.1. Обрачун са словеначким клерикалцима.....	71-80
4.2. Преко Лисака и Шалића до Степинца.....	81-86
4.3. Судски процес Алојзију Степинцу.....	87-109
5. Карикатуром против римокатоличког клерикализма.....	106-110
5.1. Југословенска карикатура као историјски извор.....	110-113
5.2. Дискредитовање клерофашизма путем карикатура.....	113-117
6. Закључак.....	118-120
7. Списак литературе и извора.....	121-123

Предговор

Примарни циљ рада је да на основу штампе одговори на питање какав је био положај клерикализма у првим послератним годинама у југословенској држави. Битно је да се прикаже какву је слику о клерикализму јавно мњења имало у обновљеној југословенској држави. На крају је било битно одговорити због чега клерикализам и комунизам као два супротстављена феномена нису могли да обитавају у једној држави. У раду је анализиран антагонизам између представника комунистичке власти и клерикалаца. Потом је анализирано како је текао сукоб ова два феномена услед изразитог антагонизма. На крају је дата анализа сатире и карикатура, као једно од средстава помоћ којег је власт дискредитовала непријатељски клерикализам.

Путем београдске штампе, која је била у рукама власти се о клерикализму писало надугачко и нашироко. Дневни листови *Борба* и *Политика* су редовно износили информације које су употпуњавале негативну слику о клерикализму. *Политика* и *Борба* представљају два најутицајнија и најугледнија београдска листа, па је због тога у раду било најважније користити првенствено ова два листа. Битно је нагласити да је *Борба* представљала директно гласило владајуће Комунистичке партије Југославије, што је и наглашено на насловницама сваког броја. Као директан партијски орган *Борба* је објављивала свежије и идеолошки поткованије информације, које је добијала од највиших партијских функционера. *Политика* је добијала за нијансу сиромашније информације и каскала је са вестима за *Борбом* само дан или два. Како би се употпунила слика добивена на основу београдске приликом обрачуна комуниста са клерикализмом током суђења глави католичке цркве надбискупу Степинцу коришћен је загребачки *Narodni list*, који је много детаљније писао о самом судском процесу, што је разумљиво с обзиром на то да је тај лист био намњен хрватској католичкој публици, која је била заинтересованија и којој је требало показати сву негативну страну ових клерикалних вођа како би их се што пре одрекли. Како би се овај феномен сагледао и из друге перспективе у раду су коришћени и делови западне штампе, који су похрањени у Архиву Југославије под фондом Саве Косановића (83). Западна штампа је на другачији начин приказивала сукоб са клерикализмом у југословенској држави. На површину избија једно крајње контрадикторно тумачење истог догађаја, док је београдска штампа у корист власти писала негативно о клерикалцима, у исто је време западна штампа у корист клерикалаца писала негативно о комунистичкој власти приказивајући обрачун са клерикализмом као прогањање цркве. Како би се поткрепила

званична политика власти коришћени су и документи објављени у *Службеном листу* ФНРЈ. Битно је нагласити да је сва штампа у држави била под контролом власти путем агитационо-пропагадног сектора за штампу.

У раду су коришћени и мемоарски извори, који из људске перспективе осликавају историју развоја клерикализма. Власт је искористила те изворе како би на људском плану морално од дискредитовала клерикализам, попут мемоара Милка Рифера човека који је преживео Јасеновац, и чији су мемоари објављени одмах 1946. година. Ови мемоари представљају својеврсно сведочанство оних који су преживели усташко-клерикални савез у НДХ, чиме су приказују сва негативност једног феномена какав је клерикализам. Како би уз одређену временску дистанцу анализирао утицај клерикализма у раду коришћен је и дневник Диане Будисављевић објављен 2003. од стране Хрватског државног архива. Овај је извор значајан зато што приказује акцију Диане Будисављевић, која је подразумевала спашавање на десетине хиљада заточене српске деце из усташких логора. Ова акција није спомињана ни у штампи, ни у другим објављеним изворима тог времена, из политичко идеолошких разлога. Међутим овај је извор злоупотребљаван од стране хрватских ревизионистичких тенденција, које су настојала да рехабилитују усташко клерикалне личности из тог периода. Овај је извор злоупотребљаван како би се Степинац приказао у позитивнијем светлу наглашавањем да је и он учествовао у акцији спашавања те деце, иако га је Диана Будисављевић више пута молила да се ангажује, он се ангажовао тек 1943. година, али уз инсистирање да децу усвајају хрватске католичке породице, чиме би деца изгубила свој православни идентитет. Ради разумевања партијске политике према клерикализму, коришћена су и сведочанства Јосипа Хрнчевића објављена 1984. године у Загребу. Ова сведочанства су значајна зато што је и сам Хрнчевић био један од актера приликом обрачуна са клерикализмом.

Ради најпотпуније слике коришћени су објављена документа и стенографски записи са суђења. Како би што више дискредитовала клерикалце власт је дозволила објављивање докумената одмах 1946. године под тенденциозним називом *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dela katoličkog klera*. Ови документи износе чињенице о учествовању католичког клера у злочинима првенствено над православним Србима. Треба нагласити да то што су документа употребљена за обрачун са клерикалцима никако не умањује њихов значај. Репринт документа је поново објављени 2015. године. Историчарка Радмила Радић је у предговору тог репринта

истакла да је поновно објављивање важно из више разлога. Први разлог је лежао у томе да се не забораве жртве. Други разлог је да би се у све јачем таласу ревизионизма требало подсетити на изворе који сведоче о злочинима. У раду су коришћени и транскрипти са суђења Степинцу и осталима, који су објављени одмах 1946. године. На основу објављених транскрипта са суђења стиче потпунија и веродостојнија слика о обрачуна са клерикализмом, односно о судском процесу Алојзију Степинцу и осталима из његовог блиског окружења. Наравно и ова документа треба посматрати у контексту судског процеса Алојзију Степинцу, што не умањује изворну вредност. Власт је још како би показала транспарентност и анилирала тврдње о наводном прогону цркве објавила поменуте транскрипте са суђења.

Ради разумевања разлога неслагања комунистичке и црквене католичке власти коришћени су извори и фонда Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помгача (110) и из фонда Савезне комисије за верска питања (144).

О феномену клерикализма постоји многобројна литература, која је коришћена у раду. Међутим о наведеној теми није писано у форми засебног рада, него је обрађивана у оквиру других ширих или тема са сличном тематиком. За период развоја клерикализма до 1941. издвајају се као најзначајнији радови професора Љубодрага Димића и Николе Жутића. За тај период значајни су још и радови Драгољуба Живојиновића. За период од Другог светског рата значајни су радови Милана Булајића правника и историчара, светски признатог стручњака за геноцид. Ниола Жутић је обрадио личност Алојзија Степинца до 1946. године, на тај начин се сагледава однос комунистичке власти и католичке цркве са акцентом на најважнију личност католичке цркве у Југославији. Историчарка Радмила Радић је дала значајан допринос у историју цркве, и односу цркве и државе. Свакако најобимније и најсвеобухватније дело о клерикализму објављено још 1948. године представља *Magnum Crimen* Виктора Новака.

Структура рада је онципирана тако да је у уводном делу приказан контекст у којем се клерикализам развијао од 1914. до 1946. године. У првом поглављу одговорено је на питање зашто није било места за клерикализам у новј југословенској држави. Анализирани су разлози неслагања и сукоба власти са католичком црквом. У другом поглављу анализиран је сам ток обрачуна власти са клерикалцима. У трећем поглављу анализирани су карикатуре као средство власти за дискредитовање непријатељског клерикализма. Хронолошки оквир рада обухвата период од 1914. до 1946. године.

Увод- Развој римокатоличког клерикализма¹ од првог конкордата из 1914. до устава из 1946. године.

У уводу је дат један општи преглед кључних тачака у периоду развоја римокатоличког клерикализма. Приказан је контекст без којег не би могао да се разуме однос комунистичких власти према клерикализму, због тога је неопходно вратити се уназад како би се виделим узроци и корени развоја овог феномена који је оставио несагледиве последице по историју и по многе људске животе, који су платили цену његовог развоја.

Конкордат² из 1914. године

Од најранијих обриса српске државности Римокатоличка црква није била дискриминисана, о чему сведоче бројни законски акти који то потврђују. У аутономној Кнежевини Србији је још 1853. године донесен закон о признавању свих хришћанских вероисповести, законом од 16. јуна 1856. године регулисано је питање подизања Римокатоличке цркве у Београду, а чланом 119. Устава Кнежевине Србије загрантовано је слободно исповедање сваке признате вероисповести.³ На „Свехрватском католичком конгресу“ одржаном у Загребу у 1900. године клерикализам као радикални облик повезаности хрватског националног идентитета и римокатоличке цркве добија свој пуни облик. На основу говора надбискупа Стадлера на том конгресу могу се наслутити обриси повезаности римокатолицизма са хрватским националним идентитетом. Надбискуп Стадлер је између осталог изјавио: „ Ми смо Хрвати и католици, и то хоћемо да будемо. И зато се састадосмо да то пред цијелим светом изајвимо, од којег нам многи не дају, да се зовемо Хрвати, а други нам хоће да крете да смо католици. Ми

¹Клерикализам представља феномен који подразумева тежњу цркве(мисли се пре свега на католичку цркву) да пресудно утиче на политички, државни, друштвени и културни живот, . Црква настоји да управља јавним животом својих верника.. Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Алојзије Степинац- држава, црква, надбискуп (1934-1941)“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године), 11.

² Конкордат представља врсту међународног уговора, који Света столица склапа са сувереним државама, и којим се уређују правни односи између католичке цркве и те одређене државе. Конкордат никако није смео да доведе у питање већ устаљене догме цркве, него су се само нека питања која су заједничка држави и цркви уређују. Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Римокатолички клерикализам и кнежевина Југославија“, Београд војноиздавачки и новински центар 1992. године, 228

³ Sima Simić, *Jugoslavija i Vatikan, Zagreb 1937*, 3.

смо једно и друго“.⁴ Дакле на основу овога се закључује да је у Хрватској римокатолички клерикализам утицао на формирање агресивног хрватског национализма. Док је на простору Словеније римокатолички клерикализам утицао на формирање елитистичког страха од свега што не припада „словеначком алпском културном кругу“. Оба ова клерикализма имају доста заједничких карактеристика као што су рецимо: страх од либералне државе склоне верској толеранцији, неприхватање идеје о јединству југословенских народа, и нетрпељивост према свему новом.⁵ Кроз читав тај период до Првог светског рата развијала се и подређавала од стране Римокатоличке цркве нетрпељивости између Срба и Хрвата, која је кулминирала за време рата када је Ватикан здушно подржавао рат против „шизматичке“ Србије.

У Европи се развијала нова политичка ситуација, и настале су многобројне промене на политичком и географском плану у корист Краљевине Србије, што је убрзавало постизавање споразума између Ватикана и Краљевине Србије после Балканских ратова 1914. године. Папа Пије Х (1903-1914.) је здушно подржавао политику Аустроугарске монархије зато што је он за папу изабран уз помоћ краковског кардинала у Конклави, који му је помогао по налогу Аустроугарског цара Фрање Јосифа.⁶ С обзиром на то да су католици чинили веома мали проценат становништва у Краљевини Србији, због чега нису могли никако да угрозе православну веру, владајући кругови су због тога лако прихватили идеју о преговорима са Ватиканом. Четири дана пре Видовданског атентата Краљевина Србија је потписала конкордат са Ватиканом.⁷ Конкордат, који је имао 22 члана је регулисао посебан положај католичке цркве у Краљевини Србији. Овим Конкордаатом између Србије и Ватикана папи је дозвољено бирање високих црквених званичника, које ипак мора одобрити државни врх, али остало је као доказ оданости да бискуп положи заклетву српском владару. Теме везане за верску наставу стављене су под ингеренцију бискупа, а по питању брачних спорова чак и оних мештовитих католичко-православних католичка црква је имала поприлична

⁴ Viktor Novak, *Magnum Crimen- pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Reprint Beograd 1986, 9.

⁵ Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Алојзије Степинац-држава, црква, надбискуп (1934-1941)“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године), нав. дело, 26.

⁶ Драгољуб Живојиновић, *Ватикан, Србија и стварање Југословенске државе 1914-1920- друго допуњено издање*, Београд 1995, 14.

⁷ Sima Simić, *nav delo*, 5.

овашћења.⁸ Миленко Веснић је у име краљевске владе потписао тај споразум и изајвио је приликом аудијенције код папе да је Србија срећна што може својим грађанима католицима обезбедити слободно вршење њихове вероисповести под окриљем и управом њиховог духовног поглавара.⁹ На послењој седници Народне скупштине у Нишу 26. јула 1914. ратификован је Конордат. Овим конкордатом млада држава Краљевина Србија је свој положај у дипломатском свету подигла на виши ниво, док је Ватикан сматрао да овим конкордатом шири утицај међу православним светом. Ратификовање конкордата је имало много сметњи. Сметњу је правила првенствено Аустро-Угарска, јер би закључивањем тог споразума она изгубила положај заштитника католичке вере, посредством кога је у Србији спроводила свој политички утицај.¹⁰ Иако је Конкордат ратификован Ватикан није именовао свог посланика за Краљевину Србију. Српским државницима је најбитније било да ослободе земљу од протектората Аустро-Угарске над католицима и њеног уплитања у унутрашња питања Србије. Ватикан је стопирао овај споразум из разлога што је рат увелико кренуо, и рат је објавила Аустро- Угарска као једна католичка земља у циљу кажњавања „шизматичке Србије“.¹¹

Спрега световних аустроугарских и духовних католичких власти у „крсташком рату“ против Србије

Одмах након Видовданског атентата 1914. године уследио је орекстрирани напад хрватске клерикалне штампе на Србе и Српску државу. Етикитерајући цео један народ као кривце за убиство аустроугарског престолонаследника, све уз помоћ клерикалних кругова и њихових инструмената моћи Аустро-Угарска је проналазила савршен повод за рат. На себе је опет преузела улогу љутог протектора који кажњава Србију, а заправо тако настоји да оствари своје интересе на Балкану. Цео један народ је бивао анатемисан због овог атентата. Аустро-Угарска је поново самоиницијативно преузела улогу протектора католика. У хрватској штампи су се виделе поруке мржње према православним Русима и Србима : „Нек сатрап цар Николај живе, нек живи крвник Бугара србски краљ Петар, али смрт Хабсбурговцима. Ово је лозинка

⁸Marjan Marino Ninčević, Filip Brčić, „*Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine*“, у часопису *Nova prisutnost* 14 (2016), 300.

⁹ Политика, „*Конкордат*“, 13.јун 1914, страна 2.

¹⁰ Драгољуб Живојиновић, нав. дело, 16.

¹¹ Sima Simić, нав. дело, 6.

великосрбског национализма, и ова је лозинка прешла у дјело, на Видовдан“. Антентат је приказан као дело „великосрпске“ завере.¹² Часопис Хрватска мисао је писао о демонстрацијама упереним против Срба у читавој Босни и Херцеговини 2. јула 1914. У Тешњу је на хиљаде Муслимана и Католика демонстрирало против Срба узвикујући паролe: „Доле Власи“, и „Доле издајнице“. У Жепчу су напали и демолирали српску читаоницу. У Травнику је маса поразбијала све што јој је пало под руке. Срби су се од страха посакривали. Српски поп Перо је изнео на прозор слику краља Петра и узвикнуо: „Ово је наш краљ“. У Босанском Броду су демонстрирали узвикујући паролe: „Доље великосрбска пропаганда! Доље краљ Петар“.¹³ Демонстрације су послужиле као оправдање Оскару Поћореку да у Босни и Херцеговини прогласи преки суд за Србе. Уследила су масовна хапшења Срба, и међу првима су се на удару нашли српски новинари. У Шибенику су се чули повици: „Живела Хрватска; Живела народна слога; и Ван смутљивци;“.¹⁴ Аустро- Угарска је на тај начин имала припремљен погодан терен за објаву рата Србији, што је и учинила 28. јула 1914. године. Бискуп и надбискуп су давали политичку и духовну потпору рату против Срба. Загребачки надбискуп Антун Бауер¹⁵ је 28. јула поводом почетка рата упутио једну окружницу нижем свештенству. У окружници је нагласио да је рат са Србијом неизбежан, јер како наводи: „мира не може бити с душманином, који свеђер увијек злочиначки ровари против Монархије“.¹⁶ Бауер је позвао све вернике да се моле богу како би се непријатељ казнио а њихове чете победиле. Посебно је позвао све Хрвате да у име божије освете атентат у Сарајеву. У свом говору у Реметама је рат са Србијом прогласио праведним и светим.

¹² Hrvatska misao-izvanredno izdanje, „Frano Ferdinandi Sofija Hohenberg-poginuli od izdajničke ruke 28. lipnja 1914.“ Šibenik 29. lipanj (jun) 1914. godine, naslovna strana

¹³ Hrvatska misao-izvanredno izdanje, „Protusrpske demonstracije“, Šibenik 2. srpanj (jul) 1914. godine, naslovna strana

¹⁴ Hrvatska misao-izvanredno izdanje, „Šibenik je progovorio“, Šibenik 14. srpanj (jul) 1914. godine, naslovna strana

¹⁵ Антун Бауер је рођен 1856. године у сиромашној али многочланој породици. Након његовог рођења породица се преселила из Аустрије у Вараждин. У Вараждину је започео школовање, да би у Загребу наставио студије теологије. Даље студије је наставио у Бечу где је и докторирао. Након повратка у Загреб, постао је професор на теолошком факултету. Године 1886. је постао уредник утицајног Католичког листа. Постао је помоћник надбискупа 1911, да би 1914. године постао и надбискуп. у Ivan Macan, „Antun Bauer-filozof i nadbiskup“, у časopisu Obnovljeni život vol. 54 No. 2, 1999, 149-150.

¹⁶ Драгољуб Живојиновић, нав. дело, 50.

На сличан начин су говорили и писали католички прелати у Босни и Херцеговини. У свом говору војницима из Босне окупљеним у Сарајеву пред полазак у рат против Србије бискуп Иван Шарић је благословио њихово оружје и подстакао их на борбу против непријатеља монархије, а посебно против Срба.¹⁷ Преко свог листа „*Врхбосна*“ бискуп Иван Шарић је ширио аустрофилску и антисрпску пропаганду. У ширењу ратне пропаганде није заостајао ни љубљански бискуп Антон Бонавентура Јеглич, који је преко свог листа „Словенец“ одлучно подржавао објаву рата Србији. За Јеглича је рат био праведан и светао, што се и дало приметити у његовом говору од 11. августа 1914. године. После службе окупљеним словеначким војницима се обратио, када им је између осталог рекао: „Мужеви! Зове вас цар да оружјем у руци браните католичку Аустрију... Мужеви! Како узвишен, како свет, како богу угодан је бој у који сте позвани! С вама је правда, с вама је бог“.¹⁸ Тадашњи државни секретар папе Мари дел Вала говорио је грофу Палију, аустријском дипломати да веома жали што Аустрија није још раније казнила Србе. У депеши грофа Палија стоји: „Доиста додао је кариданал, штета што Србија није унижена много раније, јер онда би се то могло извести без тако великих опасности као данас“.¹⁹ На основу овога се може закључити да се Ватикан није био само неутрални посматрач током четири године Великог рата. Овакве изјаве католичких достојанственика имају посебну тежину, јер они као „духовни пастири“ имају поприличан утицај на своје вернике. Уз помоћ тог утицаја они су своје вернике водили путем, који је поговдао интересима Аустр-Угарске монархије.

Ватикан је дакле био у прећутном сукобу са Србијом. У даљем току рата Ватикан је упорно одлагао ратификацију конкордата из 1914. године. Док је с друге стране Краљевина Србија одмах 26. јула 1914. године то учинила, упорно настојаћи да преко конкордата устави дипломатске односе са Ватиканом, и тако да нанесе дипломатски ударац непријатељској Аустроугарској, која је себе самопрогласила протектором католика на њиховом простору. Ватикан је напослетак прихватио измену ратификација тек 20. јул 1915. године, али је од његове примене био још далеко. С друге страна Краљевина Србија се својски трудила да поштује обавезе из тог уговора. Иако су биле ратне околности Србија је сходно уговору давала плате католичким свештеницима, иако за то није била обавезна зато што је Ватикан први одбио да

¹⁷ Исто, 51.

¹⁸ Viktor Novak, nav. delo, 26.

¹⁹ Sima Simić, nav. delo, 7.

примени одредбе из конкордата.²⁰ Српска држава је дозволила католичким ратним заробљеницима да слободно упражњавају верске обреде, што је још један показатељ да је она поштовала одредбе из конкордата.²¹ Српска православна црква је као институција државне вере била против конкордата, поготово због одредбе о мешовитим браковима, јер је по тој одредби предност давана католицима.

Привидно коректни односи између Ватикана и Краљевине Србије бивали су разобличени захваљујући писању католичке штампе о војним операцијама на Балкану. Од самог Видовданског атентата су Србију означавали као главног кривца за рат и предстојећу кризу. Изјаве највиших представника католичке цркве биле су ратоборне што оправдавано претњом за егзистенцију монархије. Сматрали су у католичким круговима да ће се рат против Србије брзо завршити и да ће бити ограничен. Међутим та замисао је била напуштена у лето и јесен 1914. године због развоја догађаја на балканском фронту.²² Многи католички листови су писали тако да се дало приметити да потајно прижељкују победу Централних сила. Вести о поразу аустроугарске војске у Колубарској бици тешко су доживљавани. Ови неуспеси су готово игнорисани иако се војска аустроугарске повукла преко Дрине. Дуго времена све до јесени 1915. балканско ратиште је привлачило мало пажње католичких листова и кругова. После уласка Италије у рат у мају 1915. године, и руских победа у Галицији Ватикан је био под тим утиском. Напад немачко-аустријских снага уз сарадњу бугарских дивизија на југу Србију и сламање отпора српске војске и њено повлачење изазвали су приметно задовољство у католичким круговима.

У ово доба се развијала једна клерикална личност, која је као један главних протаганиста радикалног клерикализма имала своје знајчно место у мрачном периоду ширења клерикализма кроз његову спрегу са хрватским фашистичким покретом, била је то личност Алојзија Степинца.²³ Он је врло брзо био позван у Аустро-

²⁰ Драгољуб Живојиновић, нав. дело, 57.

²¹ Исто, 58.

²² Исто, 65.

²³ *Алојзије Степинац је рођен 8. јула 1898. године у селу Брезарић близу Крашића у имућној сељачкој породици. Религиозност му је од малих ногу усадила мајка Барбара. Крај у којем је рођен је имао веома дугу традицију проверавања и уништења православља. Степинац је посебно гајио култ Девацие Марије, чији ће култ неговати и касније када постане коадјутор и надбискуп загребачки. у Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Алојзије Степинац-држава, црква, надбискуп (1934-1941)“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године), 43-45.*

Угарску војску већ 1916. године, иако је у исто време намеравао да се посвети свештеничком позиву. Убрзо је био пребачен на Италијански фронт код Горице, где је ратовао врло кратко зато што био рањен недуго затим. Затим је заробљен о, и провео је у италијанском заробљеништву од јула до децембра 1918. године . Пуштен је из италијаског заробљеништва 6. децембра исте године, и распоређен на Солунски фронт, али је тамо дошао тек после пробоја фронта и окончања војних операција.²⁴ Степинац се одлучио на тај чин под утицајем Југословенског одбора, који то ширио међу ратним заробљеницима.

Ватикан је потом како би спасао свој углед пред светом, и како би се обезбедио у случају победе једне од страна појачано наставио да одржава привид неутралности. Ватикан је задржао своју резервисаност све до слома Аустро-Угарске.

Клерикализам у уједињеној држави Срба, Хрвата, и Словенаца од стварања државе 1918. до поновног бујања 1935. године.

Клерикални представници су губили рат, схвативши да су подржавали стану која је губила рат, морали су да прихвата чињенично стање, да се притаје за тренутак и инфилтрирају у институције нове уједињене Краљевине Срба, Хрвата, и Словенаца. После Мајске декларације²⁵ ушла је и клерикална струја у прву Југославију.²⁶ Мајска декларација иако није предвиђала потпуно уједињење ван оквира Аустро-Угарске, била је добра полазна тачка, која је еволуирала потпуног уједињења. Поједини клерикалци су врло брзо променили циљеве, и прихватили су и заложили се за прихватање Мајске декларације и уједињење. Као рецимо Антон Коршец језуита и председник Југословенског клуба. Католички клер Словеније на челу са Јегличем, се одлучно залагао за прихватање програма изнетог у Мајској декларацији. Занимљиво је како је Јеглич од ватреног ратног хушкача постао помирљивији, међутим после се покајао и правдао зато што је прихватио ову декларацију.²⁷ Јеглич је потом постао ватрени

²⁴ Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Алојзије Степинац-држава, црква, надбискуп (1934-1941)“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године), 53.

²⁵Мајска декларација представља заједничку изјаву 33 представника Југословенског клуба унутар Аустро-Угарске из 30. маја 1917, и у њој је било садржан програм уједињења Јужних Словена у оквиру Хабзбуршкој монархије. у Branko Petranović, „ Istorija Jugoslavije-Prva knjiga 1914-1941“, Beograd Nolit 1980, 14.

²⁶ Политика 1. новембар 1945, "Ватикан и наши народи", др Виктор Новак , насловна страна.

²⁷ Драгољуб Живојиновић, нав. дело, 135.

критичар Крфске декларације²⁸, зато што по њој било предвиђено уједињење али ван оквира Хабзбуршке монархије. Мајска декларација је такође повољно примљена међу католичким свештенством у Хрватској, Славонији, Далмацији и Истри. Мајска декларација је евулирала у Крфску декларацију, која је предвиђала уједињење, али ван оквира Хабзбуршке монархије. Након пораза Аустро-Угарске није више било већих препрека да је уједињење изврши. Ватикан није пријатељски дочекао стварање ове државе јер му није одговарала већински православна држава на том простору. Ову државу је признао тек након великих оклевања 6. новембра 1919. године.²⁹ Сада је Ватикану одооварало да се успоставе дипломатски односи коју су одлагани због резервисаности Ватикана. Било је много случајева излива клерикализма и овом периоду, али су ти изливи ограничени чињеницом да у новој држави православни имају бројчану и политичку превагу у новој држави.

У новој држави су унети и бројни проблеми. Један од већих проблема је антагонизам између Срба и Хрвата. Сви покушају да се одржи јединство државе заостављани су због тог проблема. Један од главних узрока је разлика у вери и историјска раздвојеност. Јединство Срба и Хрвата је жртвовано због интереса великих сила, које су преко тог неједниства и те мржње остваривале своје интересе. Колико су Хрвати ушли у заједничку државу због пргматизма а не из љубави сведочи и узјава угледног политичара Анте Павелића старијег дата 12. децембра 1918. пар недеља пре уједињења: „Да није дошло до проглашења државног сједињења, Талијани би били већ и даље дошли. Највише су зулуми Талијана дали повода да је средишњи одбор Народног вијећа пошље делегацију у сврху образовања једне јединствене државе, не Срба, не Хрвата, већ Хрвата, и Срба, и Словенаца. Ми Хрвати, дошавши у Београд смо пред дилемом или да прихватимо самосталну хрватску републику, која би обухватала само четири жупаније око Загреба, или да прионемо уз Србију“.³⁰ На основу ове изјаве примећује се велика доза мегаломаније и резервисаности хрватских политичара

²⁸ Крфска декларација је донета 20. јула 1917. године, представља компромисни документ између српске владе и Југословенског одбора. њоме је пред виђено уједињење Срба, Хрвата, и Словенаца под српском династијом Карађорђевића, и држава је дефинисана као парламентарна монархија три равноправна народа. у Branko Petranović, „ Istorija Jugoslavije-Prva knjiga 1914-1941“, Beograd Nolit 1980, 15.

²⁹ Radmila Radić, „Jugoslavija i Vatikan 1918-1992“, у časopisu Annales Ser. hist. sociol. · 24 · 2014 · 4, 692.

³⁰ Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. године, 14

представника народа, који су то резервисаност унели у нову државу. Уједињење настало на таквим принципима се није могло одржати још дуго. Један део римокатоличког клера је прихватио уједињење зато што је очекивао да ће југословенско уједињење омогућити ширење католицизма међу православцима, и да ће Југославија постати мост за продор римокатолицизма ка истоку.³¹

Редовни дипломатски односи су успостављени тек 1920. године. Лујо Бакотић дипломатски представник краљевства СХС у Ватикану је приликом аудијенције код папе лепо и срдечно примљен од стране тадашњег папе Бенедикта XV, што се може описати као протоколарна дипломатија. Папа је нагласио да је сигуран да ће Словенци и Хрвати који у великој већини припадају католичкој вери бити срећни у новом Краљевству СХС.³² Овакава изјава настала у датом контексту се не може другачије посматрати него само као пука прагматична и процедурална љубазност која је карактеристична за дипломатију.

Током двадесетих година Ватикан је наставио непријатељско деловање према недавно створеној држави. Током наредног периода Ватикан је подржавао италијанску окупацију области уз Јадран, и активно се залагао за припајање Ријеке Италији.³³ Лујо Бакотић представник Краљевине СХС у Ватикану се нашао у центру збивања па захваљујући њему се сазнало достао везивању Ватикана уз Италију, природну савезници када је упитању географски простор. Распадом Хабзбуршке монархија Ватикан је изгубио поузданог савезника и једног од битних стубова моћи у католичком свету. Италија је настојала да преузме ту улогу што је донекле и успела, с обзиром на то да је Ватикан подржавао империјалне интересе Италије, на чијем путу су се налазила Краљевина СХС. Све присутнији ревизионизам Ватикана га је везивао за фашистичку Италију, која није била задовољна добијеним поседима версајским миром иако је била страни победника. Краљевина Срба, Хрвата, и Словенаца је била чедо новог поретка и као таква је морала тај поредак да чува од налета ревизионистичких сила које би рушењем тог поредка. Званични Ватикан је ипак морао да има резервисанији

³¹ Никола Жутић, „Римокатоличка црква и Хрватство“, Београд институт за савремену историју 1997, 166.

³² Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. godine, 33.

³³ Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. godine, 30.

став фашистима, који су на силу преузели власт, и уз помоћ силе владају. Због савезезништва Ватикана са Италијом власти у младој југословенској краљевини чак су морали да пређу преко оних погодности које им је давао конкордат из 1914. Олако су потврђивали сваког бискупа, којег је предлагао Ватикан. Ватикан је тако наметао своје кандидата, које је влада чак иако јој нису погоодовали после благог супростављања прихватала. С обзиром на бројност клерикалаца у југословенском државном врху попут Стојана Протића, Миленка Веснића, и Антона Корешеца није ни чудо што су такве владе подржавале ватиканске захтеве и онемогућавале смењивање бискупа антијугословенског опредељења.³⁴

Приметна је била и антијугословенска делатност албанских католичких свештеника поготово у сфери просвете. Интересантно је да сама југословенска власт индиректно потпомогала антијугословенских власти, јер је морала да у складу са законом обезбеди једнака новчана средства свим верским заједницама. У даљем периоду постајања Краљевине СХС римокатоличке школе за албанско становништво су наставиле са радом. Римокатоличка црква је на Косову изградила четири нове цркве, две капеле, и отворила четири привремене цркве у приватним зградама, и подигла бискупско сениште у Призрену.³⁵

Једно од спорних питања између Ватикана и југословенске државе је било питање разграничења бискупија на југословенским границама. Државно разграничење Краљевине СХС у складу са међународним уговорима је требало да доведе и до црквеног разграничења дијецеза са иностранством, међутим Ватикан то није урадио.³⁶ Југословенске власти су сматрале да црквена територијална организација треба да остане у оквирима државних граница, а не да католици који живе у рубним граничним местима припадну под јурисдикцију неког другог као на пример италијанских, мађарских, или аустријских бискупа. То би било директно мешање у унутрашње односе државе и постојали би опасност од ширења антидржавних, антијугословенских ставова на овим просторима.

Римокатоличка црква је у даљем периоду долазила у врло жесток сукоб са

³⁴ Isto, 51.

³⁵ Isto, 53.

³⁶ Radmila Radić, „*Jugoslavija i Vatikan 1918-1992*“, у часопису *Annales Ser. hist. sociol.* · 24 · 2014 · 4, 692.

удржењем Сокола Краљевине Југославије.³⁷ С обзиром на то да су се соколи залагали за идеје државе, интегралног југословенства, и деје верске и националне толеранције, што је било у супротности са клерикализмом, па сходно томе није ни чудно што су се те две организације нашле у сукобу. Законом о оснивању Сокола Краљевине југославије, та организација је постала државна, што је опет сметало катличкој цркви.

До проблема у односима са Ватиканом је врло често долазило због хрватског клера, који се није либио да у свакој прилици иксаже антијугословенско расположење. До отворенијег сукоба је дошло уочи склапања новог конкордата. Треба ипак напоменути да надбискуп загребачки Антун Бауер није био представник екстремног клерикализма попут надбискупа сарајевског Ивана Шарића, чији је проусташки рад био познат.³⁸ Остарели надбискуп Бауер што због болести што због старости, није могао више да ревносно обавља своју функцију, па је упутио молбу Ватикану да му се додели коадјутор, односно заменик са правом наслеђивања надбискупске функције. Због озбиљности ситуације и узаврелеог времена било је неопходно да на тај плажај буде изабрана млада и енергична личност, па је због тога избор пао 1934. године на Алојзија Степинца, с обзиром на то да је као добровољац стигао на Солунски фронт, југословенским властима је био прихваљив без обзира на то што је стигао на фронт тек након што је он пробијен. Да би се регулисали даљи односи са Ватиканом били су многобројни проитисци на југословенске власти за нови конкордат, а Степинац је ту одиграо значајну улогу.

³⁷ Соколи су представљали организацију попут витешке сељака. Након завршене гимназије наставио је школовање на универзитетима у Загребу, Прагу, Москви, и Паризу. Због изразитог сепаратизма је дошао у скоб са југословенским властима, па је због тога био и затваран, а ли је врло брзо пуштен, након што је променио идеологију. Viktor Novak, *Magnum Crimen- pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Reprint Beograd 1986, 205-207.

³⁷ Краљевина Југославија- Општа државна статистика, „Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године“, Сарајево државна штампарија 1932. године, страна 2,

³⁷ Kraljevina Jugoslavija-Opšta državna statistika, „Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine- Knjiga II prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd- državna štamparija 1938. godine, strana 4

³⁷ Јосип Смодлака, „*Нацрт југословенског устава*“, Загреб-Београд 1920. године, 21.

³⁷ Политика 26. јула 1935. године, „*Јуче је потписан конкордат између Југославије и Ватикана*“, насловна страначији је циљ био физичко и морално васпитање југословенских државалаана. Политика 6.децембар 1929. године, „*Закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије*“, А.А. страна 3

³⁸ Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „*Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji*“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. године, 111.

Од конкордатске кризе до почетка Другог светског рата(1935-1941)

С обзиром на то да је Конкордат из 1914. године изгубио важност међународног уговора, постојали су многобројни притисци на југословенске власти да поново регулишу односе са Ватиканом. До првих корака у склапању конкордата дошло је одмах након ујдињења 1918. године. Комисија за разматрање питања око закључења конкордата радила је од 1922. до 1925. године, када је настао привремени застој у преговорима.³⁹ Приметно је било упорно инсистирање католичке цркве у хрватској на регусиласње односа са Ватиканом путем конкордата. Међутим католичка црквау Хрватској није имала за то подршку најмоћнијих политичара попут Стјепана Радића⁴⁰ вође Хрватске сељачке странке, који био изричито против било каквог споразума са Ватиканом., што је разумљиво с обзиром на његов изражени антиклерикализам. С обзиром на то да је у ујдињеној држави уласком Словенаца и Хрвата порастао проценат католика, разумљиво је да су притисци на југословенске власти и споља и изнутра били већи. По попису из 1921. године⁴¹ било је 39,29% припадника католичке вероисповести док је православних било 46, 67%., а према попису из 1931. године⁴² католика је било 37,35% док је православних било 48, 70%. Ове бројке показују колико је притисак за решавање проблема са Ватиканом био већину. Регуслиање односа према верским конфесијама је било неопходно с обзиром на то да ниједна вероисповест није имала апсолутну већину, иако је православаца било за десетак процената више. Треба ипак истанути да је нешто и урађено по питању регулисања верских питања, јер је по Видовданском уставу загрантована слобода савести и вероисповести, слободно вршење верских дужности, и слободно јавно вршење верских обреда, али је

³⁹ Radmila Radić, „Jugoslavija i Vatikan 1918-1992“, u časopisu Annales Ser. hist. sociol. · 24 · 2014 · 4, 692.

⁴⁰ Стјепан Радић је рођен у сељачкој породици, па је од ране младости могао да разуме проблеме сељака. Виктор Новак наводи да је још као младић је видно испољавао свој антиклерикализам. Критиковао је свештенство, замерајући му социјални егоизам и материјално и духовно експлоатисање сељака. Након завршене гимназије наставио је школовање на универзитетима у Загребу, Прагу, Москви, и Паризу. Због изразитог сепаратизма је дошао у скоб са југословенским властима, па је због тога био и затваран ,а ли је врло брзо пуштен ,након што је променио идеологију. Viktor Novak, *Magnum Crimen- pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Reprint Beograd 1986, 205-207.

⁴¹ Краљевина Југославија- Општа државна статистика, „Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године“, Сарајево државна штампарија 1932. године, страна 2,

⁴² Kraljevina Jugoslavija-Opšta državna statistika, „Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine- Knjiga II prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd- državna štamparija 1938. godine, strana 4

наглашено да нико не може бити ослобођен својих војних и држављанских дужности позивајући се на прописе своје вере.⁴³ Конкордатско питање се постепено отварало, и упорно одлагано услед немогућности појединих политичара да то питање реше. Терен за доношење конкордата није припремљен, иако је ово питање већ дуго отворено, зато што је и било немогуће постигнути помирење између православне и католичке цркве, које се налазе у вишевековном сукобу. И овако тешка ситуација у Краљевини Југославији отежана је убиством краља Александра у Марсеју октобра 1934. године, а пре убиства краљ је за својега намесника одредио кнеза Павла Карађорђевића. Због важнијих проблема као што је промена на престолу, питање конкордата је стављено на чекање све до пролећа 1935. године. Крајем јуна исте године за мандатара је именован Милан Стојадиновић. Упркос узаврелим политичким превирањима потписивање конкордата није било угрожено, јер је свим странама одговарало решавање тог питања.

Као полазиште у преговорима са Ватиканом употребљен је српски конкордат из 1914. године. Представници католичке цркве у Краљевини СХС су тражили да се не потписује конкордат док се цркви не врати одузета имовина. Тако је конкордат између Ватикана и Краљевине Југославије службено потписан од стране југословенског министра правде Људевита Аура и ватиканског кардинала Еуђенија Пачелија 25. јула 1935. године у Риму.⁴⁴ У . Конкордатом је постигнуто да више ниједан део Југославије не потпада под духовну јурисдикцију бискупа, који су се налазили у иностранству. У именовању нових црквених функционера Ватикан се обавезао да ће поштовати државне интересе. Бискупи су приликом ступања на дужност били у обавези да положи заклетву верности краљу. Влада се обавезала да ће осигурати економску помоћ и да ће надокнадити црквено земљиште одузето аграрном реформом. У јавним школама је загарантована веронаука и верско и морално васпитање омладине. Цркви се признаје економска аутономија. Прописано је да црквена имовина не подже експропријацији нити нових аграрних закона без претходног договора са црквом. Још је брак закључен у католичкој цркви проглашен грађанско-правно валидним.⁴⁵ Конкордат је дао римокатоличкој цркви концесије којих није било у другим конкордатима, који су

⁴³ Јосип Смодлака, „*Нацрт југословенског устава*“, Загреб-Београд 1920. године, 21.

⁴⁴ Политика 26. јула 1935. године, „*Јуче је потписан конкордат између Југославије и Ватикана*“, насловна страна

⁴⁵ Политика 26. јула 1935. године, „*Јуче је потписан конкордат између Југославије и Ватикана- Званично саопштење о садржини конкордата*“, насловна страна

склапани у то време.⁴⁶ Проблем је био помирити Српску православну цркву и католичку око прихватања конкордата.

Српска православна црква, опозиција у парламенту, и јавност која је била незадовољана према Милану Стојадонивићу, бунили су се поготово око концесија даваних у погледу просвете, оцењујући то као слабљење државног суверенитета. Кoadјутор Алојзије Степинац јс на те нападе рекао да црква има право на средства која су јој неопходна како би постигла циљеве, а истакао је да се црква никада неће одрећи својих права, а посебно права на васпитавање омладине.⁴⁷ Сукоб око конкордата је кулминирао лета 23. јула 1937. године. У намери да се избегне сукобе, власт је забранила све верске скупове, била је забрањена чак и литија за оболелог патријарха Варнаву Росића⁴⁸ од 19. јула, која се завршила крваво по учеснике литије. Жандармераја која је била задужена да спречи пролазак демонстраната поред Народне скупштине била је брутална, па су чак и неки од епископа повређени. После жестоке расправе у Народној скупштини око конкордата конкордат је верификован са 167 гласова за и 129 против упркос претњама Српске православне цркве да ће сви они посланици који буду гласали за конкордата бити екскомуницирани из цркве.⁴⁹ Истог 23. јула 1937. преминуо је патријарх Варнава. После ове узавреле атмосфере и поред изгласавања конкордата у скупштини, влада је одлучила да ипак не подноси конкордат сенату, и коначно га је повукла новембра 1937 године. Јануара 1938. године Милан Стојадиновић је изјавио да је питање конкордата скинуто са дневног реда, чиме је то питање затворено даљњег.⁵⁰ Католички представници су потом улагали заједничке и појединачне протесте, изражавали жаљење, али без било каквог дејства.

⁴⁶ Radmila Radić, „Jugoslavija i Vatikan 1918-1992“, u časopisu Annales Ser. hist. sociol. · 24 · 2014 · 4, 692.

⁴⁷ Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. godine, 245.

⁴⁸ Патријарх Варнава је рођен као Петар Росић 1880. године у Плевљима у српској и хришћанској породици. Цариградска патријаршија га је 1910. године изабрала за владика велешко-дебарске епархије. Након успешних ратова и постигнутог једнства Српске патријаршије он је постао митрополит скопски, и тамо је остао све до избора за патријарха. Био је српски патријарх од 1930. па све до своје смрти 1937. године. Политика 24. јул 1937. године, „Ноћас у поноћ после осмонедељног тешког боловања умро је Патријарх Српски Варнава- Живот Патријарха Варнаве“, стране 2-5.

⁴⁹ Љубодраг Димић, Никола Жутић, „Алојзије Степинац-држава, црква, надбискуп (1934-1941)“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године), 301.

⁵⁰ Radmila Radić, „Jugoslavija i Vatikan 1918-1992“, u časopisu Annales Ser. hist. sociol. · 24 · 2014 · 4, 693.

Југословенске власти су хтеле да конкордатом реше многе унутрашње проблеме, које су пре свега правили представници хрватског римокатоличког и клера, и споља су сматрали да ће их то боље позиционирати у свету који је већ одавно подељен на блокове.

Наредна преломна тачка у односима са Ватиканом била је маја 1939. године када су се намесник кнез Павле и кнегиња Олга сусресли са папом Пијем XII⁵¹, био је то први званични сусрет два државника од успостављања дипломатских односа. Посета је сва прошла у свечаном церемонијалном духу, а испраћај је протекао у истом тону са почастима и уз поштовање церемонија.⁵² Битно је нагласити да ово није специјално на побољшање односа са Ватиканом. Проосовински курс Југославије је добијао свој епилог. У Евопи је већ почео рат, и само је било питање времена када ће рат доћи и пред југословенска врата. Повезаност римокатоличког клера са профашистичким и теростичким покретима, није неутралисана што ће својим животом платити на стотине хиљада православаца, и Јеврјеја, као и они који нису страдали ни зато што су Срби ни зато што су Јевреји него зато што су се као појединци таквој машиниерији за убијање успротивили.

Коалиција усташа⁵³ и клерикалаца током Другог светског рата

⁵¹ Папа XII је рођен у Риму 2.марта 1876. године као Евгеније Пачели. Након рукуположења за свештеника 1899. године успешно је прешао дуг пут до избора за кардинала у децембру 1929. године а врло брзо у фебруару 1930. године постао је државни секретар Свете Столице. У име Ватикана потписао је конкордат са Југославијом. На свој рођендан 2. марта 1939. године Пачели је изабран за папу. Политика 3. март 1939. године, „Јуче првог дана конклава досадашњи кардинал Пачели изабран је за папу“, стране 1-2.

⁵² Политика 13. мај 1939. године, „Посета Њ. КР. Вис. кнеза намесника Италији- Посета Светој столици“, насловна страна

⁵³ Усташки покрет, који је по свом карактеру клерофашистички настао је по узору на Хрватску странку права, која је од само уједињења 1918. године заступала сепаратистичке ставове залагајући се за независну хрватску државу све до 1929. године када је након што је уведене диктатура краља Александра страначко организовање било забрњено. Шеф странке права је успео да побегне у Италију, гледа га је фашистички режим Бенита Мусолинија благонаклоно примио. Тиме је Хрватска странка права угашена. Под заштитом Мусолинија, Павелић је 1931. покренуо нови политички покрет, који је понео назив „усташе“. То је покрет који обликовао идеологију по узору на угашену Хрватску странку права. Њихова идеологија је подразумевала: залагање за независну хрватску државу која би настала уз помоћ тероризма и оружане борбе; фанатични католицизам, који је био помешан са идејом о расној

Рат је већ био у свом пуном јеку, европске земље су се готово све позиционирале, и заузимале стране. Краљевина Југославија је силом прилака такође морала да се позиционира, с обзиром на то да су се готово све комшијске земље позиционирале на страну Тројног пакта⁵⁴ избор је морао бити јасан. Међутим када се узме у обзир блискост Краљевине Југославије са Француском и Уједињеним краљевством, односно са земаљама противницима Тројног пакта, ситуација је била компликованија него што је то површно изгледало. Тако је и југословенска влада после великих колебања и трвења приступила Тројном пакту 25. марта 1941. године. Међутим након демонстрација против приступања Тројном пакту два дана касније, та идеја је пропала. Резултат одбацивања Тројног пакта се сазнао и било само питање времена када ће хитлеровска коалиција напасти. То се и десило 6. априла 1941. године, и после скоро пар недеља југословенска војска је капитулирала. За усташко-клерикалну коалицију кључно је стварање Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. У тој заједничкој творевини домаћих и страних фашиста римокатолички клерикализам је одиграо пресудну улогу. Клерофашизам⁵⁵ као идеологија која комбинује религијске елементе са фашизмом се испољио у усташком покрету.

Врло брзо по прогашењу НДХ представници римокатоличког клера су тај чин поздрављали посланицима и, уједно поздрављајући и Анту Павелића⁵⁶, усташког вођу

супериорности Хрвата у односу на Србе; ауторитарни култ неприкосновеног вође. Марко Аурелио Ривели, „Надбискуп геноцида“, треће издање, „Јасен“ Београд 2018, 21-24.

⁵⁴ Тројни односно Берлински пакт је представљао војни савез Немачке, Италије и Јапана потписан 27. септембра 1940. године. Јапан је признао вођство Немачке и Италије у стварању новог поретка у Европи, док су Немачка и Италија признале вођство Јапана у Источној Азији. Полтика 28. септембра 1940. године, „Савез сила са 250 000 000 милиона становника- Берлински пакт: војни савез Немачке, Италије, и Јапана“, М. Радуловић, насловна страна.

⁵⁵ Сарадња клерикалаца са фашистичко усташким покретом је била интензивна још од најранијих дана од оснивања у илегалу. Сами зачеци илегалне усташке организације у југословенској држави створени су у загребачкој каноничкој курији на Каптолу број 4. У тој курији су организоване прве усташе, које су деловале по југословенској држави вршећи терористичке и друге антидржавне акте. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera-Učešće klera u osnivanju ustaške organizacije*, Zagreb 1946. године, 3-4.

⁵⁶ Анте Павелић је рођен 1889. године у Брадини у Херецеговини, од оца трговца Ловре Павелића. Политички је активан од ране младости. Био је: представник Општинско вијећа у Загребу 1921. године и посланик у Народној скупштини у Београду 1927. године. После је постао је нови вођа Хрватске странке права радикализујући њену идеологију, залагајући се за јачи утицај католицизма, и отпр

и поглавника. О тој чињеници сведочи циркуларно писмо мостарског бискупа фра Алојзијаја Мишића, у којем је здушно поздравио стварање НДХ: „Слобода је највеће благо, што је Г. Бог милостиво људима подарио. Богу хвала, ето имамо народну слободу, Хрватску неовисну. За ту велику мислост захвалимо само Г.Богу, захвалимо и отаџбеницима, који су све своје, па и најдрагоценије жртвовали, на коцку ставили за добро хрватског народа; међутим правак је узор кришћанин католик Др Анте Павелић, Поглавник“.⁵⁷ Надбискуп Степинац је такође дао легитимитет усташким властима починивши тако велеиздају међународно признате југословенске државе. У окружности католичком свештенству од 18. априла 1941. Степинац је НДХ описао као „руку Божју“, а од свештенства је тражио да делују за НДХ и њеног поглавника.⁵⁸ Када овакве изјаве дају ј високи католици прелати то је могло да значи да се такав став не разликује од става Ватикана, јер је они као људи цркве били дужан да се покоравају вишим инстанцама, и питање је колико су могли самостално да иступају. Усташким властима је дата сакрална подршка, јер им је и поред тога што им је дата улога ослободилаца, дата и „Божја“ подршка. Чак и да су наступили самоиницијативно били би кажњени да се њихов став битно разликовао од става звачиног Ватикана. *Само по себи поставља се питање да ли се може замислити да би велики део клера у Хрватској и Словенији тако спонтано у посланицама поздравио Павелића и НДХ без претходног знања и одобрења Ватикана?* У строго хијерархијски уређеној католичкој цркви такво нешто би било незамисливо и истог момента би се санкционисало. Позивали су своје свештенство да све учини да би се усташки режим учврстио. Љубљански бискуп је од самог почетка подржавао окупацију Југославије и конкретно Словеније. Рожман је у посланици Дучеу изразио у име своје и свега клера захвалност и лојалност, и молио је бога да га благослови. Намеће се поређење између поступака католичког епископата из 1914. и из 1941. године зато што су им исти извори одакле долазе исти подстицаји и директиве. Павелић не би био проглашен човеком Божије Провидности, који

либералној демократији и комунизму. Као шеф Хрватске странке права отворено је пропагирао сепаратистичке ставове о независности хрватске државе. Марко Аурелио Ривели, „Надбискуп геноцида“, треће издање, „Јасен“ Београд 2018, 21.

⁵⁷ Milan Bulajić, „Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4“, Izdavačka radnika organizacija „Rad“ Beograd 1989. godine, 923.

⁵⁸ Драгољуб Р. Живојиновић, „Ватикан, католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд 1994. године, 14.

Католичкој цркви у Југославији враћа њен божански ауторитет да је Ватикан барем мало негодовао. Павелић је имао недвосмислену подршку Ватикана што потврђује и његов пријем тамо 18. августа 1941. године, када је примљен заједно са усташким министрима и викаром загребачке дијацезе Салис Салвисом. Та депутација примљена након пријема код Италијанског краља и цара Епиопије, кад је његовом рођаку војводи од Сполета понудила Звонимирову круну. Ватикански коментатори су одговорили на згражавање антифашистичког света правдањем да та посета није имала политички значај.⁵⁹ Шарићев Католички Тједник је писао о тој посети: *„Да су у Ватикану свјесни великог значења ускрснућа НДХ... Стога је разумљиво да је тај догађај изазвао у Ватикану живо задовољство. И Ватикану је стало до тога да хрватска држава буде што моћнија“*. Дакле на основу тих писања извлачи се закључак да је то ипак био свечани пријем а не приватна посета без политичког значаја. Загребачки надбискуп Степинац је још отвореније подржавао уговор Павелића с Мусолинијем, у коме је предао пола Хрватске и скоро читаву Далмацију фашистичкој Италији ради признања НДХ. Пријем у Ватикан је исто подржао и писао: *„Да је ударена брана продирању православља“*, чему је и Ватикан тежио. Све ово је сигурно на ниже свештенике и обичне вернике оставило дубок утисак. Између папе и поглавника Павелића су размењени телеграми прожети срдчним тоном исто деловали пропагандно, и иза којих су следили апостолски благослови и за поглавника и за народ у НДХ. Још је већи пропагандни одјек имао акт Ватикана, којим је за војног викара „Хрватске“ односно усташке војске постављен надбискуп Степинац, који је ову функцију преносио на заменике злогласне усташе Вучетића и Цецељу. Чак у истом тренутку је Ватикан проширио на тог „хрватског“ војног викара и декрет о јурисдикцији војног ординарија за италијанску војску, вероватно зато што Ватикан није разликовао фашистичку од усташке војске. Папа је веома живо пратио дешавања у НДХ, што потврђује и чињеница да је у Хрватској имао и свог посебног легата опата Марконеа.⁶⁰ Тај легат је у више наврата исказивао да му је усташки режим драг и да га у свему подупире. Не само тиме што је на фашистички начин поздрављао приликом разних усташких свечаности, него је и приликом посете у Мостару донео поздраве и благослове Папе

⁵⁹ Политика 1. новембар 1945, *„Ватикан и наши народи- У штампи као и на проповедаоницама“*, др Виктор Новак, страна 2.

⁶⁰ Политика 1. новембар 1945, *„Ватикан и наши народи- У штампи као и на проповедаоницама“*, др Виктор Новак, страна 2.

ушашким властима. Масовна католичења, преузимање православних манастира, рушење цркава, убијања у црквама, и слично нису наишли ни на какву осуду Ватикана ни папиног легата. Колективне посете епископата код поглавника, честитање о празницима, и учествовање епископата у „ушашким парадама, биле су снажан подстицај“ ушашама да наставе са својим злоделима.

На том простору, који се налазио под ушашком ингеренцијом је такође покренута одмах сегрегација непожељних народа, вероисповести и народа. Ушашки вођа Анте Павелић је врло брзо иницирао доношење декрета расног типа. Већ 18. априла се предвиђало именовање државних комесара чији су власници Срби или Јевреји, који би расплоагали свим њиховим средствима. Употреба ћирилично писма је забрањена како у приватном тако и у јавном животу већ 25. априла 1941. Крајем априла исте године је донет декрет „*За одбрану аријеске расе и части хрватског народа*“, по којем су Срби плаве а Јевреји жуте траке.⁶¹ Срби, Јевреји и Роми су стављани ван закона, и њихов физички опстанак је био под великим знаком питања у тој творевини која се називала Независна Држава Хрватска. Истребљивање тих непожељних елемената се одвијало у неколико нивоа од масовног покатоличавања, која није чак било гарант физичког опстанка преко масовних ликвидација па све до масовних али далеко мучнијих и постепенијих ликвидација по концентрационим логорима. Остваривање ових дуго припреманих планова о ликвидацији неподбоних елемената може се дефинисати као геноцид⁶². Ушаше су настојале да етничке, верске и друге разлике реше применом геноцида. Уз помоћ пропагандних средстава жртве су

⁶¹ Марко Аурелио Ривели, нав. дело, 48.

⁶² Након Другог светског рата поводом кажњавања ратних злочинаца, Генерална скупштина Уједињених нација је први пут употребила појма геноцида на Првом редовном заседању у Резолуцији 96, усвојеној 11. децембра 1946, којом је геноцид проглашен за међународни злочин. Појам геноцид означава право на опстанак целим људским групама, означава акцију која има за циљ потпуно или делимично истребљење неке националне, етничке, или верске групе. Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine* 3“, Rad Beograd 1989. godine, 111.

Ушашки програм геноцида над православним Србима је уобличио још Анте Павелић док је био у емиграцији. Тада је записао: „**Како може Хрватска-препуна западњачке културе, латинске и немачке културе, талијанског хуманизма и немачког романтизма-живети са православним, примитивним, дивљим, и суровим Србима**“. Ова изјава потврђује чињеницу да је геноцид морао имати своје корене, да није дошао одједном и да није дошао са стране него је имао и аутохтони карактер. Драгољуб Р. Живојиновић, „*Ватикан, католичка црква и југословенска власт 1941-1958*“, Просвета Београд 1994. године, 12.

лишаване сваког хуманог изгледа, и о њима се говорило као „нижим бићима“ и „људском отпаду“. Тако је терен био припремљен за остваривање главних усташко-клерикалних планова.

Превилик број становништва који нису припадали католичком хрватском народу усташе су решавале и њиховим покатоличавањем. Покрштавање је представљало саставни део геноцидне политике НДХ јер су жртве на тај начин губиле идентитет. Покрштавање се најчешће односило на православне Србе. То је био део заничне политике у НДХ уперен против егзистенције српског народа, и не би се могао да се оствари да није било свесрдног ангажовања и подршке појединих представника католичке цркве. Уочи састанка Анте Павелића и папе Пија XII у Ватикану 18. маја 1941. године клеро-усташки режим је обзнанио 5. маја 1941, *„Законску одредбу о прелазу с једне вере на другу“*. У тој одредби је регулисан сам поступак преласка се једне вере у другу, особа која је наводно својом вољом хтела да пређе у другу веру морала је да поднесе писмену молбу надлежној управи.⁶³ Потом су објављена упуства министра за богоштовље и наставу Мила Будака о спровођењу те одлуке. На тај начин се од индивидуалних акција прешло на општи и организовани план насилног покатоличавања православаца званичним путем. Један од најтипичнијих представника клерофашизма био је Миле Будак, који је формулисао клерофашистичку геноцидну политику према Србима у НДХ. Он је на великој скупини у Госпићу показао како усташе мисле да реше питање Срба у НДХ: *„Један део Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку веру и тако претопити у Хрвате“*.⁶⁴ Међутим многобројне чињенице су показале да ни покатоличавања нису заштитила жртве од физичког истребљења. Србима се нудила једино алтернатива да пређу у католичку веру како би спасли своје животе, међутим чак ни они нису били безбедни. Једна усташка изрека је потврђивала да чак ни Срби који су прешли у католичку веру нису безбедни: *„Спасили сте душу, али ваше тијело припада нама“*.⁶⁵ Прави пример да покатоличени Срби нису били заштићени је покољ у глинској цркви, када су усташе поубијале на најсвирепији начин Србе, који су ту дошли на покрштавање.

⁶³ Сима Симић, *„Прекрштавање Срба за време Другог светског рата“*, Графички завод Титоград, 28.

⁶⁴ Viktor Novak, *nav.delo*, 605.

⁶⁵ Марко Аурелио Ривели, *нав. дело*, 51.

Покољ у глином срезу⁶⁶ је унапред планиран, о чему сведоче многи декрети, о покрштавању, и о расним карактеристикама хрватског народа. У другој половини јула 1941. године глинска црква је усташама служила као затвор, пошто нису имали места о својим затворима за Србе. Срби су у први мах одвођени из глиנסке цркве у околину Глине како би тамо били стрељани. Усташе су једну велику групу Срба поклали у самој глиној цркви. Према саопштењу сведока Андрије Шоленковића покољ Срба у самој глиној цркви десио се у ноћи између 29 и 30. јула 1941. Мате Бакшић је у том тренутку био у пролазу са својом женом када је из цркве изашао један усташа. Жена га је упитала шта се то догађа у цркви на шта јој је он одговорио следеће: „*Кољемо Србе, јер док их не покољемо до једнога, за нас Хрвате нема спаса*“.⁶⁷ На основу ове реченице се може приметити колико је у усташком покрету била дубоко укорењена мржња према Србима.

Примењујући расистичку теорију о хрватима католицима усташе су настојале да истребе Србе, Јевреје, и Роме, који нису припадали тој категорији. С обзиром на велики број становништва, морали су да смисле систематичније начине истребљења па су по узору на нацисте отворили концентрационе логоре у којима је једина сврха смрт и у радне логоре у којима се врши експлоатација жртава пре него што се оне убију. Највећи а може се рећи и најстрашнији концентрациони логор у НДХ био је Јасеновац⁶⁸. Отићи у Јасеновац значило је отићи у сигурно и мученичку смрт. Усташе су све затворенике поделиле у две категорије: 1) У прву категорију су спадали затвореници који су осуђени и да проведу мање од три године у логору. Главна намера

⁶⁶ У глином срезу је извршен низ масовних покоља над Србима, а један од најкарактеристичнијих био је у селу Грабоваца, када је извршен стравичан покољ око 2000 људи из Грабовца и околних села. Жртве су мучене, испребијане, понижаване и стрељане и бацане на крају у дубоке јама. О сврхости тих убиства сведочи и пример Ђуре Штековића, којем су усташе одсекле обе ноге и руке до лаката, након чега их је он молио да га дотуку, а они су му одговорили: „Нека те жива“. Архив Југославије, фонд Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (110), фасцикла 28, лист бр. 1055-1057, „Усташки покољ жртава у Грабовцу“.

⁶⁷ Борба 3. март 1945. године, „Саопштење број 33. Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача- Покољ Срба у глиној цркви“, председник Државне комисије др Душан Недељковић с.р. и секретар Државне комисије др Иван Гргић с.р. страна 3

⁶⁸ Јасеновац се налази у близини ушћа Уне у Саву. Становништво је пре Другог светског рата било претежно српско. Усташе су читаво његово становништво побиле или преселиле а у само место сместили један усташки гарнизон. Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „Zločini u logoru Jasenovac“, Novinsko-izdavačko poduzeće „Naprijed“ Zagreb 1946. године, 3.

усташа је била да исцрпе до крајњих граница радну снагу заточеника, па да их после уклоне како би направили места за нове заточенике. Врло је мало број ових заточеника, који су пуштени кући након што су издржали предвиђени временски период, али су већином и они умирали код куће од последица патњи и болести, које су добили у логору; 2) У другу категорију спадају заточеници којима је одређено да проведу три године у логору. Ови заточеници били су по правилу ликвидирани одмах након доласка у логор. У Јасеновцу су четири године стизали транспорти затвореника, неки су ишли железничким вагнима, неки камионима, а неки су ишли пешке. Жртве су такође и за време пута подвргнути злостављању од глади до других мука. Љубо Милош и Макс Лубурић су углавном преузимали заточенике, делећи их по групама: Србе у српску, Јевреје у јеврејску, а Хрвате који су били политички противници режима у хрватску групу. Све драгоцености су им бивали моментално одузете. Храна у логору је била веома лоша и нередовна. Добијали су углавном неку водену чорбу са врло мало поврћа. Хлеб су добијали веома нередовно, пролазили су месеци а да нису видели ни парче хлеба. Усташе су хтеле да лошом и недовољном храном још и више ослабе организам затвореника и да га учине неотпорним против физичких напора, и болести, које су заиста наступиле као последица овакве исхране.⁶⁹ Поступак према затвореницима је био изузетно суров, од пуцања, мучења батињањем кундаком, до клања, набијања мале деце на бајонете, до убијања маљем. Чак су у Градини били инсталирани казани за кување људи.⁷⁰ Врховни заповедник логора био је Макс Лубурић⁷¹, који се посебно истакао својом свирепости, и убијањем и мучењем већ измузчених жртава. Један од заповедника логора био је чак један фратар Мирослав Филиповић Мајсторовић⁷², којем

⁶⁹ Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „Zločini u logoru Jasenovac“, Novinsko-izdavačko poduzeće „Naprijed“ Zagreb 1946. godine, 15.

⁷⁰ Milan Bulajić, „Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4“, Rad Beograd 1989. godine, 824.

⁷¹ *Право име му је Вјекослав али су га колеге прозвале Макс. Био је затваран у Мостару још и пре рата због проневере новца, осуђен на пет месеци. Отишао је са Павелићем у емиграцију 1929. године. До 1941. време је проводио по разним усташким логорима по Мађарској и Италији. Павелић га је високо ценио.* Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „Zločini u logoru Jasenovac“, Novinsko-izdavačko poduzeće „Naprijed“ Zagreb 1946. godine, 29-31.

⁷² *Фра Мирослав Филиповић Мајсторовић је фрањевац и некадашњи капелан из манастира Петричевац код Бања Луке који је још 1940. године положио усташку заклетву. Доласком у НДХ учествује у организовању покоља над српским народом, а у њима и активно суделује. Посебно се истакао у покољима око бањалучког среза. По изјави Јове Вукобраде једног он оних који су преживели масакар у*

монашка мантија није сметала да на најмонструозније начине убија друге људе. Мирослав Филиповић Мајсторовић је сопственим рукама поклао на стотине затвореника у Јасеновцу. Као да му то није било довољно него је сваке недеље затвореницима служио мису са ножем у чизми, а после мисе је често постројавао затворенике како би их клао.⁷³ Ешреф Бадњевић из Босне, који као логораш прошао кроз логоре Стара Градишка⁷⁴ и Јасеновац, износи да у тренутку када је он дошао у Јасеновац ту било око 6000 заточеника. Константно су долазили нови затвореници, али је број логораша остао готово исти, зато што су се стари затвореници убијали а на њихова места су долазили нови. Каже да је до његовог доласка у логор, дакле отрпилике за три месеца постајања у логору поубијано стотину хиљада људи. Заточенике су убијали како би могли да направе нова места у логору. Љубо Милош⁷⁵ један од заповедника у логору је дочекивао нове логораша, многе је убијао. Усташе су чак и за бадњак убијале заточенике у јеврејској и српској бараци, жртве су убијане на веома бруталан начин ножем и маљем. Љубо Милош је изјавио тада: „Овдје сам ја бог! Овдје сам ја Павелић“.⁷⁶ За дан божића клања су се наставила у српској бараци. Ешреф је заједно са другима у својој бараци сведок тих клања. У једном од највећих мучилишта на свету је одржавана и католичка миса. Католички свештеник обучен у усташку униформу, је сасвим цинично тумачио реч божију жртвама, говорећи им да

селу Дракулићи фра Мирослав Филиповић Мајсторовић је руководио једном кољачком колоном и сам учествовао у клању српског народа од детета у бешици до најстаријег човека и старице. Као заповедник у Јасеновцу лично је учествовао у убијању жртава што је чак и сам признао. Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera-Učesće klera u osnivanju ustaške organizacije, Zagreb 1946. godine, 165-171.

⁷³ Политика 5. јул 1945. године, „Поводом пресуде Војног суда у Загребу“, страна 6

⁷⁴ *Стара Градишка, је логор који је у почетку представљао некакву врсту филијале главног логора Јасеновца. Логор је основан у октобру 1941. године. У почетку су жене и деце одвођени у Стару Градишку, а мушкарци у Јасеновац. Касније је Стара Градишка постао самостални логор, јер су у њега довођене масе жртава, које су тамо мучене и убијане. Као и у Јасеновцу, и у овом логору је тешко установити тачан број жртава. Жртве су мучене на најсвирипије начине од кундачења, пребијања на смрт колцима шакама, до ношења окова. Расформиран је октобра 1944. АЈ, 110, Ф-28, 1063, „Злочини усташа у логору Стара Градишка“.*

⁷⁵ *Херцеговац Љубо Милош је био трећи по рангу у Јасеновцу. На бруталан начин је учествовао у убијању и организовању масовних убистава жртава. Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „Zločini u logoru Jasenovac“, Novinsko-izdavačko poduzeće „Naprijed“ Zagreb 1946. godine, 32.*

⁷⁶ Борба 1. јануар 1945. године, „Документи усташких злочина- Јасеновац“, страна 5

опросте својим крвницима, да их љубе као саме себе, да воле поглавника, који представља власт јер је свака власт од бога па и усташка.⁷⁷

Деца су посебно страдала од усташког режима јер су чак и она слана у логоре, а пошто нису могла да раде врло често су одмах убијана. Чак су оснивани и посебни логори за децу, у једном таквом логору су католичке опатице одограле нечасну улогу приликом мучења деце. Један од таквих логора је Јастребарско⁷⁸ опатице су биле посебно бруталне. Преживела деца изјављивала да кад год би тражили хлеба сестре су их истукле. Лекар из логора је говорио да су деца намерно добијала покварену храну, и углавном воду са нешто сурогата од кафе и гњилих отпадака од кромпира. Услед такве исхране и масовних обољења дневно је умирало на десетине деце. За нешто више од месец дана умрало је 100 деце од 400 колико их је доведено у тај логор из Градишке. Која год би деца покушала да побегну, када су ухваћена кажњена су строго, батинама или изгладњивањем. Деца су највише по злу запамтила сестру Мерцеду. Деца су дрхтала само кад би чула њен глас. Сестре су училе децу усташким песмама, јер су говориле да ће од њих направити усташку младеж. Једна сестра је рекла да ће деца добити хлеб ако кажу чији је отац партизан. Приликом надирања партизана једна опатица је одвела двоје непослушне деце и иза штале их је убила.⁷⁹ Зора Делић Скиба једна од преживелих из логора Јастребарско је оставила значајно сведоштво о поступању према деци. Гледала је како јој мајку спаљују а као четворогодишње дете је први пут покрштена без своје воље. Приликом покрштавања ју је усташа ранио ножем у врат, зато што није знала молитву. Покрштавање није ни њу заштитило, па је и поред тога пребачена у логор Јастребарско. Описала је како су их опатице приликом доласка у логор ошишале. Више пута је добијала батине од опатица, једном само зато што је заспала приликом мисе. Покрштена је и други пут у логору, и ни то није битно

⁷⁷ Milko Riffer, „*Grad mrtvih-Jasenovac 1943*”, Zagreb 1946. godine, 145.

⁷⁸ *Први транспорт деце за логор Јастребарско је кренуо 11. јула 1942. године. Деца су одмах смештена у напуштене баракe италијанске коњице. Само једна барака је била припремљена за људско настањивање, док су остале две биле штале. Деца су стигла у логор у већ очајном стању, болесна и заражена болестима. Логор су водила католичке опатице.* Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4*”, Rad Beograd 1989. godine,

⁷⁹ Политика 26. децембар 1945. године, „*Како су часне сестре убијале партизанску децу*“, Танјуг, страна 5.

поправило њен положај.⁸⁰ Ипак су постојале одређене акције спасавања те деце из логора. Највећу од тих акција је покренула Аустријанка удата за Србина Диана Будисављевић⁸¹. Диани је њено порекло и њено позивање на католичку вероисповест сигурно помогло да боље спроведе акцију. Диана је успела чак и да преко немачких представника издејствује дозволу за спасавање деце из логора. Ова одлука је резултат немачких притиска на НДХ највероватније како би се угасио пламен устанка који је растао и због тога. Да није било немачког притиска српска деца би тешко изашла из логора, што потврђује чињеница да су усташке вође тешко примиле ову одлуку.⁸² Ова акција у почетку била игнорисана од стране представника католичке цркве. Диана Будисављевић се више пута сусретала са надбискупом Степинцем тражећи помоћ. Први сусрет са Степинцем почетком децембра 1941. године описује као негативан, јер јој је рекао да он нема никаквог утицаја на владу иако је влади давао легитимитет и духовну потпору, и активно учествовао у покрштавању, могао је да покрштава жртве а није могао да им помогне. Добила је ипак од министра унутрашњих послова Андрије Артуковића усмену дозволу за рад, али је то мало вредело код усташких органа. Помоћ није пружио и имоновани поглавар тзв „Хрватске православне цркве“⁸³. Други сусрет са Степинцем пола године касније у мају 1942. је протекао у истом духу, наилазећи на

⁸⁰ Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4*“, Rad Beograd 1989. godine, 770.

⁸¹ Диана Будисављевић је рођена у Инзбруку(Аустрија) 1891. године као Даиана Обексер. Удаје се за Србина Јулија Будисављевића хирурга. Са мужем 1919. прелази из Аустрије у Загреб. Између два светска рата муж јој је радио као професор на Медицинском факултету у Загребу, где су и добили већерке. Након стварања НДХ и након што је покренута машинерија за убијање Срба, Хрвата, Јевреја, и Рома ангажовала се на помоћи деци претежно српске националности. Организовала је акцију извучења деце из усташких логора, која је понела њено име: „Акција Диане Будисављевић“, Избавила је преко петнаест хиљада деце, међутим од последица неухрањености и других слабости преко три хиљаде деце је одмах преминуло. Међутим деца су остајала на територији НДХ, по неким прихватиштим, и по кућама загребачких породица, или по сеоским имањима. Бошко Ломовић, „Књига о Диани Будисављевић“, Свет књиге Београд 2013. године, 10-13.

⁸² Милан Кољанин, „Акција Диане Будисављевић“, у часопису Токови историје (Часопис Института за новију историју Србије) број 3 / 2007, странице, 198.

⁸³ „Хрватска православна црква“ је основана пролећа 1942. године. Поглавник је као велики католик наредио оснивање ове организације, како би послужила у пропагандистичке сврхе, да би се демантовале оптужбе међународне јавности да се у НДХ одвија етничко верски прогон. На челу ове организације дошао је руски митрополит Геморген Максимов, који је емигрирао у Хрватску. Марко Аурелио Ривели, нав.дело, 149-150

хладан и незаинтересован пријем од стране надбискупа Степинца. Врло брзо и у јуну исте године се поновно састаје са Степинцем када се он на крај заузео за помагање те акције. Тада је Степинац позвао директора католичке хуманиране организације „Каритас“ Думића да се ангажује на помагању.⁸⁴ Од тада па до краја рата Каритас је одгирао главну улогу у смештају спасене деце. Међутим ово ангажовање представника католичке цркве сигурно није случајно, јер су та деца смештана у хрватске католичке породице. Деца су васпитавана да буду добри католици и Хрвати што је одговарало оној доктрини Мила Будака да један део Срба треба покатоличити. Поједина деца су поред покатоличавања још и искоришћавана као радне снага и малтретирана. О судбини те деце сведочи и прича Зоре Делић Скиба, коју је усвојио један домобрански официр, који је за потребе павелићеве војске дресирао псе. Њен усвојитељ ју је одвео у цркву светог Петра да је прекрсти, и тако је Зора и по трећи пут прекштена, тада јој је одузето и име Зора и дато ново име Марија. Њен идентитет је комплетно промњен јер је изгубила име, презиме, и веру њених биолошких родитеља, постала је Марија Дасовић. Морала је да прође све обреде у католичкој цркви, и да постане узорна католикиња. Приликом прве њене причести обављене у загребачкој катедрали 26. марта 1945. године препознала је надбискупа Степинца који је у јастребарском логору вршио покрштавања. Добила је грдњу од стране њеног старатеља који јој је рекао: „Да те никад више нисам чуо да тако нешто причаш. Ово је наш цењени и велехваљени загребачки надбискуп Алојзије Степинац. Па куд би он спао на то да прекрштава српску гамад“.⁸⁵ Тако се испољавала тенденција заташкавања улоге највиших представника католичке цркве у усташким злочинима. Кроз причу Зоре Делић Скиба може се утврдити каква је углавном била судбина спашене деце. Деци спашен живот, али су све остало изгубили.

Оно што и данас изазива бројне несугласице и злоупотребе јесу размере усташког геноцида, и коначна бројка жртава. У највећем логору у НДХ Јасеновцу усташе су приликом паничног бега спалиле или уништиле сав материјал, који би могао да покаже колико је заточеника страдало у Јасеновцу. Уништени су сви регистри, картотеке и сви службени акти тако да је Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина

⁸⁴ Diana Budisavljević, „*Dnevnik Diane Budisavljević*“, Hrvatski državni arhiv Zagreb 2003. godine, 63.

⁸⁵ Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4*“, Rad Beograd 1989. godine, 772.

окупатора и њихових помагача значла да коначан број није могуће утврдити. Та комисија је дошла до бројке од 500-600 000 страдали. Земаљска комисија се закључила да се тачан број не може утврдити, али да на основу свих испитивања која су провели наведени број одговара стварности.⁸⁶

Положај штампе у новоствореној и поновно уједињеној држави 1945-1946

Комунистима је победа у рату омогућила да постану централни фактор приликом уједињења и носиоци власти у новоствореној држави, која је понела назив Демократска федеративна република Југославије. Након стварања државе чланство Комунистичке партије Југославије се још више омасовило. Што се тиче старосне организације КПЈ, то је била изазито партија младих људи. У њено чланство је примљено око 100 000 чланова омладнске организације СКОЈ (Савез комунистичке омладине Југославије). Велика већина њених кадрова укључујући и оне на највишим функцијама имала је од 25 до 35 година.⁸⁷ С обзиром на старосну структуру и омасовљење партије било је неопходно посветити пажњу идеолошко-политичком васпитању не само чланства него све омладине. У складу са тим потребама партија је пнаирала покретања организације тела за агитацију и пропаганду, која би понела назив агитпроп. Треба напоменути да се одмах кренуло у обнављање најважнијих дневних листова, па је *Политика* као један од најстаријих и најугледнијих листова обоновљен одмах након ослобођења Београда у октобру 1944. године. Као нови дневни лист појавила се *Борба*⁸⁸ у новембру 1944. године у Београду. *Борба* је била директан орган Комунистичке партије Југославије што је званично писало на насловницама сваког броја, па је у складу с тим служила партији као агитационо и пропагандно средство. Директива ЦК КПЈ о реорганизацији агитације и пропаганде донета у марту 1945. године поставила је темеље апарата о агитацији и пропаганди. Њоме су успостављане агитационо пропагандне комисије, које су требале одмах да се стварају на свим

⁸⁶ Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „Zločini u logoru Jasenovac“, Novinsko-izdavačko poduzeće „Naprijed“ Zagreb 1946. godine, 39.

⁸⁷ Јанко Платорски, Данило Кецић, Миролуб Васић, Перо Дамјановић, Фабијан Трго, Перо Морача, Бранко Петрановић, Душан Биланцић, Станислав Стојановић, *Историја савза комуниста Југославије*, Издавачки центар Комунист Београд 1985. године, 311.

⁸⁸ Лист *Борба* је покренут још у ослобођеном Ужицу октобра 1941. године, мада је као место излажења наведен Београд. Ова чињеница показује да је партија још у току рата схватала значај штампе у циљу васпитавања генерација. Ivan Bečić, „List Borba u borbi za ovladavanje javnim mnjenjem u Srbiji 1944-145“, u časopisu „Istorija 20. veka“ (Časopis Instituta za savremenu istoriju), broj 2. 2012. godine, 83.

нивоима. У оквиру агитационо- пропагандних комисија постојала је подела на секторе: за штампу и агитацију, теоријско-прадавачки, културни, организационо- технички, и педагошки. Тако је партија преко сектора за штампу и агитацију успевала да штампу стави под своју контролу и надзор. Сваки сектор је имао свог руководиоца са тачно одређеним компетенцијама у раду, док је радом целе комисије руководио један члан партијског руководства.⁸⁹ Штампа је за комунистичку партију била идеално средство за формирање политичке, друштвене, и историјске свести нове друштвене групе, која се формирала у рату, а и у првим годинама након њега. Ова група је мигрирала из села у град је била идеална циљна група за агитацију путем контролисане штампе. Кроз штампу а поготово кроз *Борбу* се постепено стварао култ личности Јосипа Броза Тита. Штампа је представљала везу између партије и народних маса. Радници и сељаци су усмеравани како да препознају непријатеље државе односно партије и како да се против њих боре. Подручје Србије је за КПЈ било веома важно пре свега зато што је тај простор представљао упориште старе монархије, па је због тога било од круцијалног значаја ту изборити идеолошку победу, која би обезбедила победу у целој Југославији.⁹⁰ Зато је сваки потез власти морао бити у штампи приказан као необорив и неоспорив. Комунисти су посебно пажњу посветили уређивању 'штампе, схватајући њен значај под диригентском палицом агитпропа излазило је десетак листова, који су излазили у тиражу од по 10 000.⁹¹ Штампа је врло често преносила непотписане текстове које јој је слао Танјуг⁹², ти текстови су махом чисто информативног карактера, и представљали су директна партијска саопштења. На критике о ограниченој слободи штампе, које читаоци узгред нису имали прилике да виде у штампи комунисти су одговарали оштрим текстовима и контракритикама. Тако се један од партијских руководиоца Сретен Жујовић у свом говору од новембра 1945. године у дому културе

⁸⁹ Ljubodrag Dimić, „*Agitprop kultura-Agitpropovska faza kulturne politike u Srbij 1945-1952*“, Rad biblioteka Beograd 1988. godine, 37.

⁹⁰ . Ivan Bečić, „*List Borba u borbi za ovladavanje javnim mnjenjem u Srbiji 1944-1945*“, u časopisu „Istorija 20. veka“(Časopis Instituta za savremenu istoriju), broj 2. 2012. godine, 86.

⁹¹ Политика 15. октобар 1945. године, „*Са изложбе фотографија докумената из Народноослободилачке борбе*“, В. Нановић, страна 6

⁹² Новинска агенција Танјуг (Телеграфска агенција нове Југославије) је основана 5. новембра у Јајцу са намером да пропагандно информира о борби партизана у Југославији. Оснивач је био Моша Пијаде, а први директор Владислав Рибникар. Dragana Matović, Igor Mekina, Dušan Telesković, Svetlana Vasović Mekina, Novak Grujić, „*Poslovanje Tanjuga (Istraživanje finansiranja državne novinske agencije i upravljanja njome u periodu januar 2012-jul 2015)*“, Beograd 2015. godine, 13.

на Карабурми критички осврнуо на слободу штампе у држави. На нападе опозиције због ограничене слободе штампе Жујовић је одговорио следећим речима: „Они су ту слободу схватили тако да причају шта хоће. Али слобода није распуштеност и раскалашност. Има извесне основе те слободе. Слобода је за добро народа и личности и за њихово развијање. Они су схватили слободу да пљују на све и свашта“. Представници власти су итекако одговорали на нападе опозиционих тенденција, иако су те тенденције биле крајње скрајнуте, и нису се чуле у јавности. Жујовић је оправдавао ограничену слободу штампе, наводним интересима народа, који би наводно био оштећен уколико би се пропагирала опозициона схватања.⁹³ Дошао је тренутак да се питање штампе регулише и законом. Привремена Народна скупштина је крајем августа 1945. године опширно расправљала и на крају донела закон о штампи. Седницом је руководио Иван Рибар. На претресу о том закону је Милош Царевић рекао следеће : „Слободна штампа коју пројекат закона предвиђа треба да омогући најширу критику свих недостатака у државној, привредној и културној изградњи, а нарочито критику органа државних и народних власти у циљу бржег исправљања и побољшања функционисања државног апарата“. У овој реченици је суштина тог предлога закона, али да ли је заиста све тако функционисало или је то било мртво слово на папиру показало се касније. Али је Царевић истакао посебно да се свака од грађанских слобода има кретати у границама закона, па и слобода штампе.⁹⁴ На тај начин је наговештена цензура штампе, закон доноси партија, а партија нормално неће дозвољавати некакву оштрију и озбиљнију критику на њен рачун. Потом је реч узео министар за Конституанту Едвард Кардељ, који је рекао да прима примедбе скупштинске мањине која није била за тај закон. Први разлог због којег је скупштинска мањина била резервисана како су истакли био је у томе што су то материјална средства, која се налазе у рукама државе, која ће их по њиховом мишљењу једнострано расподелити и онда демократска начела тог закона остају само мртво слово на папиру. Други разлог који скупштинска мањина наводи је тај што је садашња политичка ситуација таква да слободу штампе чини само формалном. Кардељ је на прву примедбу одговорио са констатацијом да су материјална средства потребна за штампу, папир штампарије итд,

⁹³ Политка 10 новембар 1945. година, „У сали дома културе на Карабурми министар- Сретен Жујовић: На изборима ћемо показати целога свету могућности наших народа да управљају сами собом“ - „О слободи штампе“, страна 3.

⁹⁴ Борба 25. август 1945. године, „Рад привремене Народне скупштине-Претрес предлога закона о штампи“, страна 2

биле некада у рукама капиталиста, картела, фабрика итд, само нису били у рукама народа. У таквим условима слобода штампе није могла бити омогућена. Истакао је да су материјлна средства сада у рукама народа, а то значи у рукама народне власти, која је по његовим речима израсла из народа под његовом управом и управом народних организација које су се бориле против окупатора.⁹⁵ Та чињеница да се „народна власт“ борила против окупатора и да је победила у рату даје јој легитимитет да у својим рукама држи та материјлна средства. Одобрио је и на другу примедбу о политичкој консултацији тиме што је признао да је лоша ситуација, али да за то нису криви они него да су им такву консултацију оставили квислинзи и окупатори. На крају је предлог закона стављен на гласање и изгласан је тако да је било 358 посланика за и само 17 посланика против.⁹⁶ Одмах први члан Закона о штампи је истакао да је штампа у ДФЈ слободна. Да нико не може бити спречен у изржавању својих мисли осим у случајевима које овај закон предвиђа., значи да није била потпуна слобода штампе. Члан шест је означио ко све не може да буде издавач штампе, рекационари, усташе, љотићевци, коаборационисти итд.⁹⁷ Члан 11 закона је изнео посебно у којим условима је и шта забрањено износити у штампи. Забрањује се следеће: 1) Пропагирање изазивање или распиривање, расне, верске и националне неједнакости, мржње и раздора; 2) Позивање грађана на побуну, диверзију или саботажу; 3) Позивање грађана на насилно обарање уставног поретка ДФЈ; 4) Увреде и клевете против пријатељских земаља у циљу ремећења добрих међународних односа и међународног мира; 5) Одобравање или помагање деловања спољних непријатеља ДФЈ; 6) Позивање на испуњавање војне дужности; 7) Ширење лажних и алармантних вести, које угрожавају државне и народне интересе; 8) Издавање војних тајни; 9) Увреде или клевете врховних, савезних, земаљских представничких тела ДФЈ; 10) Тешку повреду морала и подстицање на криминал; Могу се забранити књиге, новине и друге штампане ствари за које се утврди да су финансирани из иностранства од непријатеља државе и државног уређења.⁹⁸ Под ових десет тачака се може подвести било шта што смета партији, могу

⁹⁵ Борба 25. август 1945. године, „Рад привремене Народне скупштине- Говор Едварда Кардеља“, страна 2

⁹⁶ Борба 25. август 1945. године, „Рад привремене Народне скупштине- Говор Едварда Кардеља- даљи ток дискусије“, страна 2

⁹⁷ Службени лист Демократске Федеративне Југославије 31. август 1945. године, „Закон о штампи“, насловна страна.

⁹⁸ Борба 25. август 1945. године, „Закон о штампи“, страна 3

сваку вест која им није у интересу подвести под лажну вест, која угрожава државне и народне интересе. Митра Митровић Ђилас је бранила тај закон. Истакла је да се тај закон разликује од других, по томе што је посебно истакла да тај закон није превиђао никаву превентивну цензуру ни за повремене ни за остале списе и новине.⁹⁹ Цензура и није била потребна пошто се све оно што би угрожавало партију забрањивало под изговором да крши члан 6 или члан 11 Закона о штампи, а партија је имала одрешене руке да одлучује шта је противно овим члановима. Милан Грол је узео реч, како критичар и готово иронично је истакао да Закон о штампи каже: „Штампа је слободна. Поднесите молбу надлежној власти, нађите хартију, добите хартију, нађите штампарију, која ће хтети да штампа а не каже оно што је најглавније: нађите тему о којој можете да пишете. Међутим то је најглавније од свега“.¹⁰⁰ Овде је суштина мана тог закона, јер је избор теме о којима је могло да се пише ограничен посебно чланом 11 тог закона. Говор Милана Грола је често био прекидан упадицама и смехом од неистомишљеника, што пуно говори о слободи изражавања у том времену. Кардељ је одговорио Гролу речима да не схвата суштину промена које су се десиле у Југославији.¹⁰¹ Кардељов говор је пропрачен одобравањем и аплаузима, док је Гролов пропрачен смехом и упадицама што је штампа посебно истакла како би се политички неистомишљеници унизили и дискредитовали као да је то што они говоре мање значајно и да није вредно пажње. Остало је још да се положај штампе регулише и уставом, што је учињено чланом 27 устава из 1946. године. Чланом 27 устава грађанима се зајмчује слобода штампе, говора, удруживања, зборов, манифестација, и јавних скупова.¹⁰² Клерикализам је као идеја о црквеној супремацији морао доћи у сукоб са комунистичким властима. Због тога су представници владајуће елите кроз штампу задавали клерикализму одлучне ударце. Штампа је као један од најзначајних инструмената моћи била у рукама партије, па су сходно томе путем штампе изношене критике на рачун клерикализма. Од озбиљних научно утемељених критика до

⁹⁹ Борба 26. август 1945. године, „Наставак дискусије по предлогу Закона о штампи- Говор Митре Митровић Ђилас, насловна страна

¹⁰⁰ Борба 26. август 1945. године, „Наставак дискусије по предлогу Закона о штампи- Говор Милана Грола“, насловна страна

¹⁰¹ Борба 26. август 1945. године, „Наставак дискусије по предлогу Закона о штампи- Говор Едварда Кардеља, насловна страна)

¹⁰² Службени лист Демократске Федеративне Југославије 1. фебруар 1946. године, „Устав Федеративне Народне Републике Југославије“, страна 78.

сатиричних карикатура, клерикализму су задавани одлучни удари. Постојала тенденција да се у колаборацији издначле сви, јер није смела колаборација са окупатором да се веже само за један народ, него су у исти кош стављани и хрватски фашисти колаборационисти (усташе) и српски четници, недићевци, и љотићевци. Победа је исто заједничка, и српска, и хрватска и словеначка. Када се говорило о геаноциду у НДХ над српским народом готово обавезно су се спомињали злочини четника и хрватске жртве како би се постигао реципроцитет, и како би наметнули идеју о братству у јединству југословенских народа. Пренаглашавана је улога хрватског народа у антифашистичком покрету, опет ради идеалног реципроцитета о заједничким борбама и заједничким жртвама, а усташе и четнике народ није подржавао, тиме су комунисти ставили тачку, међутим проблем није решен него је само потиснут, што ће се показати у каснијем периоду када су се отворили неразјашњени рачуни из прошлости.

Има ли места за клерикализам у комунистичком поретку

Како се рат у Југославији приближавао свом крају постајало је све јасније да у будућем новоизграђеном поретку неће бити места за поражене клерикалне елементе. Због јасног антагонизма између самог комунизма и клерикализма било је сасвим јасно да те две идеологије не могу опстати у једној држави, и да је једна од њих морала бити уништена или макар скрајнута како би ова друга опстала. Комунистичка држава је требало да буде секуларна одвојена од цркве, док је клерикализам проповедао мешање цркве у државна и друштвена питања. Сукоб је био неизбежан и темељио се поред антагонизма и на неслагањима око суштинских питања везаних за **колаборацију** са фашизмом једног дела католичког клера. Због те колаборације многи ће представници католичког клера бити хапшени или стрељани. Католичка црква је одмах одреаговала негирајући било какве везе са пораженим фашизмом и контранападима инсистирајући да нови режим прогони цркву. По узору на совјетске моделе југословенски комунисти су кренули са **аграрном реформом**, што је посебно погодило католичку цркву, која против тога оштро бунила. Католичка црква је сво своје незадовољство исказала у *Пастирском писму* из 20. септембра 1945. године на шта су југословенски комунисти појачали своју пропаганду кампању против клерикализма путем своје штампе. Пастирска посланица је представљала преломну тачку у сукобу комуниста са клерикализмом.

Како решити проблем колаборације дела католичког клера а не нарушити братство и јединство српског и хрватског народа(?)

Југословенски комунисти су се након победе у рату суочили са проблемом колаборације великог дела католичког клера. Ово је питање било поприлично осетљиво пре свега због великог процента католика у држави. Док је у држави живео још већи проценат православних верника, који су били жртве те колаборације, поготово на простору НДХ. Ово се питање морало решити тако да обе стране буду задовољне и да ниједна од страна не буде повређена што није било једноставно. Било како било стрељан је велики део католичког клера, који је већином за време рата чинио злочине или био пблиско повезан са злочинцима. Католичка црква је овај обрачун са колаборационистима називала прогоном цркве строго осуђујући такве поступке . Врхунац негирање било какве повезаности католичког клера са колаборацијом био је изнет у *Посланици* бискупске конференције 24. марта 1945. Обрачун са

колаборационистима јеу тој посланици представљен као систематско истребљивање свештеника и верника од стране „материјалистичког комунизма“ који је Хрватски народ како кажу плебисцитно одбио.¹⁰³ Пред само сламање НДХ постојали су планови да се ствои концентрациона влада састављена делом усташа делом од ХСС, која би уживала подршку католичке цркве а и можда била прихваљивија за савезнике. Врхови католичке цркве су били вољни да прихвате те планове што је оличено управо у тој *Посланици* из 24. марта 1945. године.¹⁰⁴ Тиме је католички епископат себе доводио у још тежи положај а непетости између Срба и Хрвата су се још више подгревале.

Баш у том тренутку док се католички епископат бунио против народноослободилачког покрета због наводног прогона католичких прелета је још увек трајала аганојија последњих преживелих логораша у Јасеновцу и Старој Градишци. Католичком епископату на памет није падало да се заузму код усташких власти како би се ти послењи преживели логораши ослободили, или да макар осуде такво поступање према заточеницима. Да су макар то урадили имали би аргумент који би могли да искористе против комунистичке власти. Са једне стране осуђују партизански покрет због стрељања католичких прелета, од којих многи нису стрељани без разлога, а са друге стране вапај последњих преживелих логораша нико од њих није чуо. Усташки злочини у неослобођеним крајевима Хрватске су изазивали колику толику пажњу београдске штампе. *Борба* је још 19. марта писала о усташким зверствима у неослобођеним крајевима хрватске. Како се рат ближио крају и како се већ знало ко ће победиити усташки терор није јењавао него напротив постао је све интензивнији и јачи. У Госпићу су усташе за кратко време обесиле око 150 људи.¹⁰⁵

Чедомир Хубер један преживелих логораша из Јасеновца је потврдио да је постојала директива потекла ЦК КПХ која је наглашавала да логораши не смеју појединачно бежати из логора и да се бекство дозвољава само у случају да се цео логор ослободи јер је бекство појединаца значило смрт за остале заточенике који би били изложени репресалијама.¹⁰⁶ Та директива иако је деморализаторски деловала на остале

¹⁰³ Bogdan Krizman, *Ustaše i treći recih 2*, Zagreb Globus, 1983, 262.

¹⁰⁴ Драгољуб Живојиновић, *Ватикан, католичка црква и југословенска власт*, Просвета Београд 1994. године, 128.

¹⁰⁵ *Борба* 19. март 1945. године, „Усташка звјерства у неослобођеним крајевима Хрватске“, Танјуг, страна 2.

¹⁰⁶ Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida 4*, Izdavačka radna organizacija „Rad“ Beograd 1989. године, 855.

заточенике није зауставила бекства јер су се она наставила све док сви логораши нису одлучили да се заједнички боре за своје животе и да крену у пробој Јасеновца, што се и десило 22. априла 1945. године.

Београдска штампа је само пар недеља после тога известила јавност о тужној судбини преживелих логораша и о њиховј борби за живот. Објавивши потресна сведочанства људи који су преживели јасеновачу голготу београдска штампа је успела да емотивно додирне сваког читалаца који је остајао нем испред људске злобе и изопачености. Објавивши та сведочанства београдска штампа је индиректно морално уздизала комунистички покрет који се против једне такве идеје и покрета борио. Тако су усташе у јек партизанских борби око Старе Градишке априла 1945. године кренуле да систематски уништавају све трагове постојања логора, укључујући и људске животе. Пар дана пре напуштања Градишке и Јасеновца усташе су минирале све зграде у логору. У Градишкој је било око 2000 затвореника од којих је само њих 40 до 50 успело да се спасе. Брбик Андрика из Петриња, која је успела да се спасе оставила је потресно сведочанство о овим дешавањима: „*То је био прави судњи дан. Уочи ослобођења сви затвореници су се налазили у минираним зградама. Усташе, да би прикрили свој злочин чекали су док из Босанске Градишке опали топ, како би изгледало да су затвореници страдали од топовске гранате. Тада су једна зграда за другом одлетеле у ваздух заједно са затвореницима....*“. Судбина преживелих жена је била сурова јер су живе спаљене како ниједан затвореник не би остао жив.¹⁰⁷ У логору су пронађени овакви натписи жртава пре него што су одлазили у смрт: „Осветите нас!“.¹⁰⁸

У Јасеновцу је било око 4 000 затвореника, од којих се само њих педесет спасло. Стејпан Кешеровић из Бања Луке који је у логору био пет месеци, један од ретких преживелих дао је потресну изјаву за *Борбу* у којој каже да је клање у логору почело 12 дана пре уласка партизанских јединица. Чим су видели Лубурића у логору знали су да ће почети покољ, јер је тако увек било кад су њега видели. Партизани су свуда у логору наилазили су на жртве које су саме обесиле, јер су знале да ће уследити ликвидација логора.¹⁰⁹ Жртве су спаљиване и мучене на најсвирепији начин. Никола Миљевић из

¹⁰⁷ Политика 17. мај 1945. године, „Хиљаде жртава усташких зверстава у Градишкој и Јасеновцу“ Танјуг, страна 2.

¹⁰⁸ Борба 6. мај 1945. године, „Страшна зверства усташа у логору Стара Градишка“, страна 2.

¹⁰⁹ Борба 8. мај 1945. године, „Усташе су пре свог бекства из Јасеновца поубјали све затворенике“, Иван Потрч, страна 3

села Јабуковца је описао та дешавања: „Затвореници су уништавани у групама од 150 до 200. Најпре су их везивали жицом, затим их полили нафтом или бензином и живе спалили“. Голоруки логораши су решили да се боре за свој живот, око њих 1200 су решили се побуне и да побегну од усташких ђелата и од сигурне смрти. Никола Миљевић који је и сам био међу тим логорашима описао је њихову борбу на живот и смрт следећим речима: *„Настала је огорчена борба на живот и смрт. Језиво су штектали митраљези на голоруку масу и људи су падали као снопови, но они су јуришали напред. Зубима су клали усташе, млатили их шакама и чиме су стигли, но неколико десетина митраљеза учинило је своје. 1150 затвореника погинуло је јуначки, док је 50 њихових другова успело да се спасе. Међу овом педесеторицом био сам и ја, завршио је Миљевић.*¹¹⁰

Дајући интервју режимској штампи ови су сведоци давали легитимитет комунистичком покрету, који је наступао као њихов заштитник иако се дуго одуговлачило са ослобађањем ових логора. Логораши Јасеновца су се чак морали сами ослобађати. Међутим представници партизанског покрета су се правдали тиме да би ослобађање Јасеновца била опасна и неостварива акција. Генерал Јефто Шашић, коме су и оца убили у Јасеновцу, је нагласио да би постојала опасност да приликом партизанског напада побију све затворенике у знак одмазде.¹¹¹ Међутим усташе су опет поубијале већи део затвореника, тако је одуговлачења имало знатно горе последице за затворенике јер су умрели на много гори начин без велике наде да могу бити спасени. Неки логораши Јасеновца њих 50 су успели да се сами спасу борбом до је њих 1150 страдало у борби.

Власт је морала да ублажити напетости између Срба и Хрвата настале као последица рата. У усташко хрватској држави су пострадали Срби па је због тога код Срба могла постојати жеља за реваншизмом. Код Хрвата је даље могао постојати анимозитет према Србима подгреван врло често због различите вере од стране католичких клерикалаца. Власт је због тога сваку прилику користила за пропагирање идеја о братству и јединству између југословенских народа а посебно између Срба и Хрвата. Путем штампе су се у првој години редовно пропагирале идеје о братству и јединству Срба и Хрвата, који су само били жртве реакционарних елемената међу њима.

¹¹⁰ Политика 17. мај 1945. године, „Хиљаде жртава усташких зверстава у Градишкој и Јасеновцу“ Танјуг, страна 2.

¹¹¹ Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida 4*, Izdavačka radna organizacija „Rad“ Beograd 1989. године, 864.

Декларација Народне владе Хрватске из 29. априла је фино послужила за ширење идеје братства и јединства између српског и хрватског народа, које је нарушено током ратних дешавања. У ту сврху је и *Политика* истог дана обзанила садржај те декларације. У том се документу посебно наглашава огромно учешће Срба у заједничкој борби против окупатора, и истиче се да ће се настојати обезбедити једнакост Срба и Хрвата. Народна влада Хрватске је посебно нагласила да ће се држати тачке 5 *Декларације о основним правима народа и грађана демократске Хрватске о слободи савести*, али посебно наглашава да тренутно стање у религиозним институцијама поготово у Католичкој цркви сматра незадовољавајућим. Потом се каже да ће Народна влада Хрватска урадити све на окупљању хрватског свештенства, и да ће да му оклони све сметње у вршењу његових националних и верских дужности. Посебно се наглашава да неће допустити никома да користећи свештеничку одежду ради против свог властитог народа и домовине.¹¹²

Тријумфално су се у штампи објављивале вести о великим победама партизанског покрета, тако је 8. маја јављено да је ослобођена Љубљана а у исто време је ослобођен и Загреб.¹¹³ Тако се приликом ослобађања Загреба широј јавности морало показати како је хрватски народ с радошћу дочекао тај дан сугеришући како је обичан народ био против усташког покрета, и како су усташе само неки појединци који су сопствени народ злоупотребљавали. У ослобођеном Загребу на великом митингу ЈНОФ-а говорило се о јединству и недељивости српског и хрватског народа: „Захваљујући заједничкој борби српског и хрватског народа, створено је јединство какво се не пампти и који нико више неће моћи да разори“. Масе су клицале у Загребу Титу, Југословенској армији, Црвеној армији и савезницима и јединству народа Југославије.¹¹⁴ Како би себратство и јединство Срба и Хрвата постигло морао је постојати реципроцитет у свему, да су сви били жртве, и да су међу свим народима постојали злочинци. Па се тако у ослобођеном Загребу доста истицала антифашистичка борба хрватског народа како би се између осталог отклонили било какве идеје о реваншизму над целим хрватским народом. Командант града Загреба генерал Хољевац у свом говору у тек ослобођеном Загребу је истицао улогу загребачког грађанства у

¹¹² Политика 29. април 1945. године, „Декларација народне владе Хрватске“, страна 3.

¹¹³ Борба 8. мај 1945. године, насловна страна.

¹¹⁴ Политика 12. мај 1945, „Прве речи слободе и братства на великом митингу ЈНОФ-а у Загребу“, страна 2.

борби противо окупатора, који су по његовим речима давали полета борцима на фронту да издрже до краја.¹¹⁵ У складу са том идејом о братству и јединству обратио се и Марко Белинић у име извршног одбора ЛНОФ-а. Белинић је такође истицао улогу Загреба у антифашистичког борби, а Тита је у том говору назвао сином хрватког Загорја. Споменуо је и Степинца означивши га као издајника. Рекао је између осталог следеће: *„Четири године славне борбе донеле су хрватско народу, као и свим народима Југославије, слободу братство и јединство. Узалуд покушаји разних издајника наших народа, узалуд клања и вешања, узалуд издајничка политика Мачека и Степинца, који је до недавно трврдио да хрватски народ неће бити ослобођен под вођством маршала Тита. Загреб данас одговара Мачеку, крвницима, издајницима наших народа, да је ишао новим путем, путем који је је обележио син хрватког Загорја Маршал Тито“*.¹¹⁶ У овом говору је посебно интересантно то што се опет у прави план потенцира борба хрватког народа, тиме се заправо свесно или несвесно руши концепција о братству и јединству јер се посебно спомиње борба хрватког народа, док се борба других народа утапа у заједничку борбу, и означава се као борба југословенских народа. Међутим треба узети у обзир да је тај говор одржан у Загребу па се врло вероватно на тај начин дизао морал хрватском народу.

По уласку Југословенске армије у Загреб нове власти су веома брзо предузеле посебене мере како би се заштитио живот надбискупа Степинца, који је одбио да напусти Загреб као што су то учинили сарајевски надбискуп Иван Шарић¹¹⁷ или бањалучки бискуп Јозо Гарић.. Ово је једна веома прагматична одлука надбискупа Степинца јер би он бекством из Загреба фактички признао своју кривицу. Већ 17. маја Степинац је смештен у посебну вилу како не би случајно неки појединац насрнуо на његов живот.¹¹⁸ Овим потезима је власт настојала да обори све тврдње страних кругове о томе како они прогоне свештенике. На овај начин је комунистичка власт пружила

¹¹⁵ Политика 12. мај 1945, „Говор команданта Загреба пуковника Бољевца“, страна 2

¹¹⁶ Политика 12. мај 1945, „Била је узалудна издајничка политика Мачека и Степинца“, Тањуг, страна 8.

¹¹⁷ Иван Шарић се као сарајевски надбискуп посебно истакао у подупирању усташке власти. Био је присталица „правашке“ антијугословенске политике још у старој југословеској краљевини. Помогao је усташки покрет још пре стварања НДХ, док су усташе биле у емиграцији. По стварању НДХ сав свој ауторитет је искористио како би подупирао одлуке усташке власти. Своју оданост Павелићу и усташкој власти Шарић је исказивао и својим песмама. Тако је у једној песми објављеној у „Новом листу“ 10. априла 1943. године под насловом „Хрватска младеж своје поглавнику“ исказивао своје одушевљење према Павелићу. АЈ,110,Ф-28, 1086-1088, „Злочиначка активност надбискупа врхбосанског др Ивана Шарића“, 1-3.

¹¹⁸ Nikola Žutić, *Nadbiskup Stepinac- ideologija i verska politika 1934-1946*, Beograd Institut za savremenu istoriju, 2017, 210.

руку католичкој цркви, коју она није прихватила вероватно схватајући ту попустљивост као слабост.

Југословенска држава разрушена и девастирана током Другом светском рату градила се на потпуно новим темељима. Нове основе државе подразумевале су одбавивање старог уређења и усвајање новог државног и друштвеног уређења. Међутим нова држава се није могла изградити на кривим темељима, што је значило да се морало решити елиминисање исказивање међунационалног и међуверског анимозитета између Срба и Хрвата. Тако су најутицајни комунистички лидери на сваком месту пропагандно ширили идеје о братству и јединству Срба и Хрвата. Тако је Владимир Бакарић у интервјуу за Политику рекао да сматра да је Хрватски народ постигао слободу и решење свог националног питања у програму Народноослободилачког порета. Изјавио је да је братство и јединство Хрвата и Срба чињеница и да је створено. Каже да код Срба више нема ни трага тенденцијама освете над читавим хрватским народом и да нема никакве групације која не би признавала Хрватима право на националну слободу. Говори још и да су усташке антисрпске тенденције такође пропале код хрватског народа, који је по његовим речима помогао при обнови опустошених српских крајева. На питање о обиму усташких злочина одговорио је следеће: *„Усташка злочинства кроз ове четири године су толико позната да о њима нећу да говорим.“* Проговорио је на крају и о усташким злочинима последњих дана борби у Јасеновцу и другим местима.¹¹⁹ Из овог интервјуа на површину избија сво лукавство једног политичара, који је својом причом освајао поверење и Срба и Хрвата. Причом о решавању националног хрватског питања придобијао је нормално хрватски народ, а причом о усташким злочинима приволео је српски народ.

Велики проблем тој државној политици о ширењу идеја братства и јединства правио је католички клер, који је међу хрватским народом ширио страх и неверицу о могућности суживота хрватског народа у новој држави. Због тога је од суштинске важности за нову државу било решавање питања односа са католичком црквом. У тај посао су се морале укључити највише инстанце комунистичке власти. Тако је Јосип Броз Тито сматрао да би одвајањем од Ватикана и стварањем јединствене католичке цркве проблем био решен. У ту сврху је 2. јуна Тито као председник Савезне владе у

¹¹⁹ Политика 18. мај 1945. године, *„Разговор са председником Федералне владе Хрватске др Владимиром Бакарићем“*, Милан Ђоковић, страна 1-2.

приству Бакарића примио делегацију католичког свештенства, предвођену надбискупом Салис Сависом, који је у име католичког клера поздравио маршала Тита. Председник Тито им је прво рекао да не преузима на себе право да осуђује Рим, али да сматра да је та инстанца увек више нагињала Италији него њиховом народу. Изнео им је да ће створити једну велику заједницу Јужних Словена, у којој ће бити и православци и католици, који како каже треба да буду чврсто повезани са осталим Словенима. Нагласио им је да ће у тој држави бити више православаца него католика и да се зато морају довести у склад са идејом зближавања словенских народа.¹²⁰ Тито је приликом даљег разговора осудио деловање једног дела католичког свештенства, али наглашавајући да не осуђује свештенство генерално него само деловање једног дела. Себе је приликом тог разговора означио као Хрвата, незадовољног држањем једног дела католичког свештенства. Предложио им је да израде елаборат о томе како они мисле да реше питање Католичке цркве у Хрваткој. Тито је на крају изразио жељу да католичка црква има више самосталности, односно да буде независнија од Ватикана, јер сада постоје како каже сви услови за то.¹²¹ Овим састанком се јасно осликава покушај покушај власти да католичку цркву доведе под своју контролу њеним одвајањем од Ватикана. Међутим то није успело јер је католички епископат био и сувише веран Ватикану. Клерикалци очигледно били задовољни таквим положајем у новој држави, коју притом воде атеисти и која тежи а томе да постане секуларна држава. Клерикалној идеологије је одговарала конзервативна држава заснована узајамној повезаности световне и духовне власти, а не модерна држава одвојена од цркве и заснована на принципима верске толеранције. Београдска штампа је о овом састанку објавила вести тек неколико дана касније што је јасно јер је било неопходно макар пар дана да се штампи пошаље путем агитпропа извештај са партисји редукованим информацијама. Власт је показала овим потезом да јој није циљ обрачунавање са читавом католичком црквом него само са непосредним извршиоцима тежих злочина.

Како католичка црква није прихватила такав положај у новој држави, а како су се извршиоци тежих злочина морали казнити многи црквени представници осуђени су на смрт. Што је *Политика* 2. јула објавила како би жртве осетиле да је макар нека

¹²⁰ Борба 5. јун 1945. године, „*Маршал Тито примио је делегате католичког свештенства*“, Танјуг, насловна страна.

¹²¹ Политика 6. јун 1945. године, „*Маршал Тито примио је у Загребу делегацију католичког свештенства*“, насловна страна.

правда задовољена. Војни суд Команде града Загреба осудио је многе припаднике Католичке и усташке „хрватско-православне цркве“ цркве на смрт, због учешћа у злочинима за време рат. На казну смрт вешењем, и трајн губитак грађанске части, и конфискацију имовине осуђени су: Мирослав Филиповић Мајсторовић¹²², католички свештеник и командант логора Јасеновац и Стара Градишка; Спиридон Мифка свештеник „хрватско-православне цркве“ и усташки душебрижник логора Јасеновац; Иван Губерина Римокатолички жупник и усташки бојник. На смрт стрељањем, трајан губитак грађанских права и конфискацију имовине осуђени су: Геморген Максимов, патријарх „хрватске православне цркве“; Керубин Шетвић, католички свештеник и фашистички идеолог; Радослав Главаш, фрањевац; Фаника Шплајт, усташка сестра.¹²³ О Степинцу и његовом деловању за време рата се и даље није писало, осим у оној једној реченици из маја 1945. године.

Власт је као кривца за антијугословенско деловање дела католичког клера видела у Ватикану, што и има смисла јер су они били послушници Ватикана, и поштовали су хијерархијску организацију унутар саме цркве. Власт је своје незадовољство мешањем Ватикана у унутрашње односе њихове државе исказивала и текстовима преко своје штампе. Тако је у *Борби* објављен интересантан текст, којим се критикује ватиканска политика после рата. Посебно је истанкут рекационарни и профашистички карактер делатност Ватикана и католичке реакције у Европи и Америци. Ватикан је означен као агентура крајње крајње реакције, која користи све могућности за спровођење свог рушилачког рада у користи фашизма.¹²⁴

Власт се морала позабавити и другим проблемима а не само католичком црквом. Услед усташког терора са простора Хрватске су многи Срби или поубијани ии избегли па је на том простору мањкало људи поготово интелектуалаца и других научника. Због тога је Председништво Земаљске владе Хрватске јавно позвало да се

¹²² Мајсторовић Филиповић је на саслушању признао да је у логору Јасеновац и Стара Градишка лично убио око стотину затвореника., и признао је да је знао да су се за време његовог управљања у логору Јасеновац вршиле масовне ликвидације у Градини. У последњем делу је рекао да је по причању Макса Лубурића који је како каже највероватније водио евиденцију о убијеним Србима, убијено у НДХ око пола милиона Срба кроз четири године. Radmila Radić, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Čigoja štampa Beograd 2015. godine, 171-174.

¹²³ Политика 2. јул 1945. године, „Пресуде Војног суда Команде града Загреба“, страна 6

¹²⁴Борба 22. јул 1945. године, „Ватикан и проблеми послератне изградње“, М. Мелников „Ново Време“ број 3, стана 5.

сви Срби избеглице, чиновници и службеници из Хрватске могу вратити у Хрватску. Нарочито су позивали лекаре, ветеринаре, агрономе, шумаре, професоре и учитеље да се што пре врате, јер је владала велика осукудица за њима.¹²⁵

Католички клер се није смиривао него су и даље ширене вести о наводном прогону цркве. На шта власт није смела да остане нема него је морала да се брани својим информативним средствима. У ту сврху је Бакирћ на Четвртом заседању Земаљског Антифашистичког већа народног ослобођења Хрватске, говорио је и о остеливом питању о држању Католичке цркве. Осврнуо се на Треће заседање АВНОЈ и на начело о слободи савести које је како каже за њих светиња. Рекао је да још није време за расправу о конкретним односима цркве и државе. Сматра да је Тито изнео јасан предлог о томе како треба да изгледа организација цркве и да о томе не треба више да се расправља. Правдао је идеју о успостављању националне католичке цркве у Југославији. По његовим речима тај предлог није био усмеен ка удаљавању од Рима, и сматра да су они имали право то да траже. Сматрали су да католички клер треба да буде националан.¹²⁶

Упркос новонасталим проблемима власт је кажњавала теже злочине једног дела католичког клера и у Словенији, али наглашавајући да то није уперено против целе католичке цркве. Објављено је у Борби 26. јула 1945. године да је суд у Осијеку осудио на смрт двојицу ратних злочинаца у свештенечкој одежди. Јосипа Матијевића католичког свештеника и некадашњег управник жупе у Бебрину, који је као остарели шездесетопетогодишњак ступио у усташки покрет још 1941. године. Носио је митраљез о рамену заједно са осталим усташама. Похапсио је 43 најугледнија Србина и из Словеније и послао у Јасеновац ниједан се није вратио. Позивао је Србе у свом селу да приступе Католичкој вери. У његовом пристуву је избоден ножевима извесни Васа Кнежевић, које је Матијевић терао да лиже сопствену крв, и потом је Кнежевић био стрељан. Затим је осуђен Фрањо Хлобик, римокатолички свештеник и управник жупе у Доњим Андријевицама. Окривљен је да је сарађивао са усташама, и да је ширио

¹²⁵ Политика 19. јул 1945. године, „Србима избеглицама из Хрватске“, из канцеларије одељења за рапатријацију Министарства сцојалне политике ДФЈ, страна 5

¹²⁶ Политика 26. јул 1945. године, „Експозе претседника др Бакарића о политичким и привредним приликама у Хрватској- Католички клер треба да буде национала“, страна 3.

проокупаторску и проушасту пропаганду. Дао је налог у свом селу да се ухапсе Иван Вукашиновић и Матија Катужић, који су због тога убијени.¹²⁷

Власт је све више наглашавала да ништа није нарушило братство и јединство Срба и Хрвата, и да се велики број католичких свештеника прикључио њиховом табору. Овиме се илузорно наглашава да власт није у сукобу са католичком црквом, и да ти са којима су у сукобу само узурпирали право да буду представници те институције. Тако се на првом конгресу Народног фронта Југославије чула чувена сентенца Вицка Крстуловића: *„Српски народ, скупа са Хрватским народом, представља данас један јединствени фронт“*. Кроз ову реченицу се огледа упорна политика власти нове Југославије, која је настојала да што више потенцира блискост и повезаност Срба и Хрвата. Народни фронт је обухватио у својим редовима и велики број католичких свештеника, што је посебно наглашено.¹²⁸ Власт се трудила својси да рпикаже и кроз Народни фронт како нема прогона цркве, и као она није у сукобу са читавом црквом. У ту сврху је у својим основним програмским начелима Народни фронт Југославије прокламовао и демократка права народа, која су подразумевала и што је битно нагласити и слободу савести и вероисповести.¹²⁹

Како би одржала политику братства и јединства власт је морала казнити бар теже католичке злочинце који су доста патње нанели српском народу, а у исто време оне на највишим функцијама као што је надбискуп Степинац није смела да дира како бе би повредила осећања хрватског народа. На овај начин се само илузорно решавају проблеми јер католичка црква никако није остајала у пасивном положају него је гледала сваку прилику да искористи против нове власти. Власт је налазила аргумент и добијала легитимитет за кажњавање свих злочинаца па макар били они и у свештеничкој одежди. Због тога је у Загребу 4. септембра 1945. године одржана конференција јавних тужилаца Хрватске. Јавни тужилац Јаков Блажевић¹³⁰ је отворио

¹²⁷ Борба 26. јул 1945. године, „*На смрт осуђени усташе-свештеници*“, Танјуг, страна 4

¹²⁸ Политка 6. август 1945. године, „*Први конгрес Народног фронта Југославије- Српски народ, скупа са Хрватским народом, представља данас један јединствени фронт рекао је Вицко Крстуловић*“, насловна страна.

¹²⁹ Политика 7. август 1945. године, „*Основна програмска начела Народног фронта Југославије- Демократска права народа*“, страна 4

¹³⁰ Јаков Блажевић је рођен 1910. године у Бузину крај Госпићау Лици. Још се као средњошколац кретао у круговима напредне омладине. Права је завршио у Загребу, где је био константно прогањан и злостављан од стране загребачке полиције. Још је док је био адвокат приправник у Госпићу развио

конференцију опсежним рефератом, у којем је говорио о задацима и дужностима окружних јавних тужилаца. Рекао је: „Управо у кажњавању ратних злочинаца огледа се демократичност земље и њезине власти“.¹³¹ Изгледало је да власти успешно спроводи своју политику братства и јединства, али и да се католичка црква никада неће пацификовати. То се и обистинило јер власт никако није успевала да пацификује католички епископат, који је сваки вид попуштања од стране власти посматрао као њену слабост. Односи са католичком црквом су се посебно заоштравали поготово због тога што се још и током рата знало да ће уколико комунисти победе по узору на совјетске моделе кренути са спровођењем аграрне реформе. Аграрном реформом католички епископат би изгубио знатан део својих материјалних добара, због чега никако није посустајао у намери да задржи привилегије које је раније имао. Због тога је постало јасно да у таквом систему нема места за римокатолички клерикализам.

Тајни и званични акти непријатељства католичке цркве

Никако се не мирећи са потезима комунистичких власти католички епископат је штитећи сопствене интересе и не презајући од мгућних репресалија сматрао да може да дигне глас против такве власти. Иако је у неким стварима била попустљивија комунистичка власт није могла да избегне исказивање незадовољства и непријатељско деловање католичке цркве. Многи највиши представници католичке цркве су након сламања усташке државе тајно помагали поновном окупљању усташког покрета у виду крижарско-терористичке групе, и тиме директно и индиректно радили на рушењу државе. Наиме након ослобођења су се многе усташе одметнуле у шуму и тамо основале крижарску организацију, која је путем тероризма настојала да поново преузме власт у Хрватској. Загребачки Каптол а посебно надбискупску двор имали су значајну улогу у формирању ове терористичке организације. Многи усташки министри су у надбискупском двору сакривали своје ствари, као што је бивши усташки министар Алајбеговић тамо сакрио целокупну архиву министарства спољних послова. Из

веома живу политичку делатност. Одмах по прогашењу НДХ Јаков Блажевић је отишао у илегалу. Под тешким условима је радио на подизању партизанског устанка у Лици. Непрекидно је обилазио хрватска и српска села, која је подбуњивао против окупатора. Био је због тога у сукобу са усташама. Био је од првих дана борбе политички руководиоца. Од 1943. године био је члан ЗАВНОХ-а, и шеф његовог судског одељења. У кабинету јавног тужилаштва ДФЈ 13. маја 1945. пред др Јожом Вилфаном положио је заклетву народу. Политка 14. мај 1945, „Јавни тужилац Хрватске Јаков Блажевић положио заклетву“, страна 4.

¹³¹ Политика 5. септембар 1945. године, „Конференција јавних тужилаца Хрватске“, страна 5.

надбискупског двора се слао санитарски материјали терористима у шуми. У надбискупском двору је благословене застава под којом би се терористи окупљали и борили.¹³² У истом тренутку у фрањевачком самостану на Каптолу усташки функционери сакривају усташко злато испод олтара у гробници, а фрањевци га поново закопавају испод исповедаонице. Било је то злато опљачкано од усташких жртава, разни породични накити, брачно прстење па чак и зуби жртава били су сакривени у овом фрањевачком самостану. Ово злато би се искористило за помоћ терористичким групама у шуми.¹³³ У време док је католичка црква у Хрватској тајно роварила против државне власти у јавности се није могло наслутити да ће се услед тих околности појавити једна терористичка група.

Искрене напоре комунистичке власти да реше запатљана верска питања потврђује и чињеница да су одлучили да направе државну комисију за верска питања. Уредба о оснивању те комисије је одмах објављена у Службеном листу 21. августа. Комисије су се бавиле свим питањима везаним за рад верских заједница, од њихових међусобних односа до односа цркве према властима.¹³⁴ У оснивању ове комисије се огледа покушај власти да пацификује и католичку цркву покушавајући да је на тај начин доведу под свој надзор. На челу комисије за верска питања у Хрватској налазио се монсињор Ритиг, некадашњи жупник цркве Св.Марка у Загребу. Ритиг је настојао да као посредник реши проблем између цркве и државе. Међутим сви његови напори као посредника су пали у воду зато што као истакнути Југословен није уживао поверење високих прелата католичке цркве.¹³⁵ Тако да ни путем тих комисија није решен проблем са католичком црквом, која је и даље била непријатељски расположена према комунистичким властима.

Око суштинских питања власт није била спремна да прави уступке католичкој цркви. Тако је у складу са својим идеолошким програмом настојала да спроведе аграрну реформу која је поприлично плашила католичку цркву због њеног материјалног статуса. Власт није губила време, него је у том тренутку припремала

¹³² Radmila Radić, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Čigoja štampa Beograd 2015. godine, 413.

¹³³ *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946. godine, 414.

¹³⁴ АЈ, фонд Савезна комисија за верска питања (144), фасцикла 1, лист бр. 2, „Правилник о унутрашњој организацији и пословању Државне комисије за верска питања“.

¹³⁵ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 139.

закон којим би се регулисало спровођење аграрне реформе. Службени лист ДФЈ је већ 28. августа објавио садржај *Закона о аграрној реформи и колонизацији*. Дефинисане су опште одредбе тог закона. Тачно је наведено како се ствара земљишни фонд, који је потребан за додељивање земље земљорадницима који је немају, или за стварање или допоуњавање државних пољопривредних добара. Чланом 3 тог закона је дефинисано коме ће све земља бити одузета ради попуњавање земљишног фонда. Тај члан је подразумевао: Укидање свих већих поседа било да се обрађују на капиталистички начин или дају закуп; Експропријацију поседа банака, акционарских друштава, предузећа, црква и манастира; Још је подразумевао и одузимање вишка земље од богатијих сељака и оних који су средњи или ситни а ту земљу не обрађују. Одређен је аграрни максимум од 35 хектара обрадиве земље, за земљорадника који га обрађује са својом породицом.¹³⁶ Поред тога што би аграрна реформа задовољила безземаљаше, њоме су се слабили и опозициони покрети каква је била црква, јер су на тај остајали без материјалних средстава. Међутим овај закон се није могао одмах применити што због потребног времена за организовање једног таквог подухвата и што због превеликог отпора посебно од стране католичке цркве.

Степинац је упучивао писма највишим државним функционерима изражавајући незадовољство не само аграрном реформом него законским одредбама везаним за просвету којима се укида веронаука. Степинац је своје противљење аграрној реформи правдао тиме да су у претходној аграрној реформи изгубили доста и да су им наводно ови преостали поседи неопходни за издржавање велике црквене породице. Степинац је упозорио да спровођење те реформе а да се претходно не постигне споразум са католичком црквом значило отворено непријатељство према милионима католичких верника. Директним обраћањем председнику Титу писмима 17. и 20. августа Степинац је инсистирао да је предложени Закон о аграрној реформи неправедан за католичку цркву, и да његовом применом она не може више нормално функционисати.¹³⁷ Како је време пролазили неспоразуми власти са надбискупом Степинцем су постајали све већи док није прерасли у озбиљније сукобе.

¹³⁶ Службени лист ДФЈ 28. август 1945. године, „Закон о аграрној реформи и колонизације“, насловна страна.

¹³⁷ Nikola Žutić, *Nadbiskup Stepinac- ideologija i verska politika 1934-1946*, Beograd Institut za savremenu istoriju, 2017, 214-215.

Међутим београдска штампа у почетку није много извештавала о неспоразумима са Степинцем, вероватн не желећи да томе придаје значај, како се не би створила слика да је власт у сукобу са црквом. Тако је настављено са писањем уобичајених текстова о братству и јединству и о успешној послератној изградњи. Ништа није још увек наговештавало да псотоји озбиљан сукоб са католичком црквом. Сасвим нормално је у Загребу је одлучено још 19. септембра да се на дан 30. септембра одржи велики Конгрес Срба у Хрватској, на којем су позвали што већи број Срба. Стандардно је истицано је братство и јединство Срба и Хрвата.¹³⁸

Сво своје незадовољство католички епископат је сада званично преточио у *Пастирском писму* изданом од стране бискупских конференција у Загребу 20. септембра 1945. године. У уводном делу писма се говори да су комунисти прогонили цркву још пре него што су преузели власт. Оптужили су директно власт да није испунила обећање да ће поштовати верске слободе. Означавајући потезе власти као лажна обећања, замке и обмане ставили су себе у отворено непријатељство према комунистичким властима. У средишњем делу су поред устаљених фраза изнели и конкретне податке о стрељаним католичким свештеницима. Изнели су да постоје подаци о 243 убијена свештеника, и убијене 4 часне сестре. Бискупи су заборавили да спомену да се међу тим убијеним часним сестрама налазе и оне које су биле задужене за дечији логор Јастребарско, и које су одиграле нечасну улогу у злостављању те деце. Настављају да се жале због мера комунистичких васти о укидању обавезне веронауке и због тога што је Законом о браку предност давана грађанском у односу на црквени. У завршном делу писма су нагласили да је стање цркве у Југославији такво да се разликује само именом од отвореног прогонства.¹³⁹ Наложено је да се ово писмо прочита у свим католичким црквама у земљи. Овим писмом се оспоравала сама легитимност комунистичке власти на шта је она морала да одговори. Одговор није уследио одмах, неко време је власт игнорисала овај акт непријатељства што се види по писању београдске штампе. Пролазиле су недеље и никаква осуда овог акта се није нашла на страницама београдске штампе.

¹³⁸ Политика 20. септембар 1945. године, „Проглас за стварање Главног одбора Срба у Хрватској“, страна 5.

¹³⁹ AJ, 144, F-1, 3, „*Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, izdano s općih biskupskih konferencija u Zagrebu, dne 20. Rujna 1945. godine*“.

Владајућа елита против *Пастирског писма*?

После неког времена огласили су се рпви представници владајуће клике оштро осуђујући овај акт непријатељства католичке цркве. Изненађеним представницима власти је требало неко време да се саберу што због тога што је овај отворени акт непријатељства дошао неочекивана и што због осталих проблема око послератне изградње. Прве осуде су се виделе тек 10. октобра у *Борби*. Прве реакције стигле су баш из Словеније, која је била један од клерикалних центара. Тада су пренели изјаву председника народне владе Словеније Бориса Кидрича. Кидрич је веома подробно изнео своје утиске о *Пастирском писму*. Кидрич је одговорио да му је познат садржај *Пастирског писма*, и да је његово чуђење расло како је даље ишчитавао садржај тог писма. Означио је ауторе тог писма као лицемере. Нагасио је како у исто време говоре о моралу и у истом духу нагомилавају лажи. Истакао је како су они партизани добродушни, и да непријатељ то користи против њих. Кад је прочитао посланицу до краја сетио се оних црквених представника, који су стали на страну окупатора, оних католичких свештеника који су док су клали заробљене Партизане узвикивали: „*У име Кристових рана*“. Истакао је да то нису само појединци и да је званична црква у љубљанској бискупији у часу народноослободилачке борбе кренула путем народног издајства. За тако нешто одоговаран је љубљански виши пастир(Рожман) и свештеници који су га следили. Издвојио је позитивне примере, како каже патриотске свештенике који су ступили у народноослободилачку борбу. Каже да су многи верници очекивали другачије *Пастриско писмо* у којем се жигосе народна издаја, и осуђује искоришћавање вере и цркве за издајничке намере. Нагласио је да то писмо није осудило народно издајство, и није осудило оне представнике цркве који су током рата окрвавили руке. Кидрич је недвосмислено истакао да нема прогона цркве, да се верски обреди несметано врше, и да сама чињеница што је *Пастриско писмо* несметано прочитано у црквама сведочи о томе. Направио је паралелу са стањем у Краљевини Југославији, када су представници Клерикалне странке давали упутства вишем и нишем клеру како да се цркве употребљава у политичке сврхе, како данас таквих упутства нема, и да то у многome потврђује да је црква ипак слободнија. Истиче да је црква слободнија него икад. На молбу из *Пастирског писма* о увођењу веронауке у школама рекао је само да веронаука никад од стране никога није била забрањена. На примедбу о црквеном браку, тражио је да му наведу један пример где је власт забрањивала било коме склапање црквеног брака. Нагласио је да ниједан цивилни закон

не забрањује склапање црквеног брака. Истакао је да су запленили имовину католичког штампарског друштва, зато што је доказано служила у издајничке сврхе. О аграрној реформи је истакао да се сељак већ дуго борио да добије земљу. На оптужбе о стрељању свештеника одговорио је да у Словенији није стрељан нити обешен ниједан свештеник.¹⁴⁰ Овом веома детаљном изјавом се први пут јавно испољава незадовољство власти због непријатељског држања католичког епископата које је испољено у *Пастирском писму*. Власт је схватила да се игнорисањем и попуштањем проблем са католичком црквом не решава него напротив постаје још већи, јер је католички клер то схватао као знак да власт није озбиљна и да ће бити кратког даха. Због тога су путем штампе оркестрирано осуђивали и дискредитивовали наводе из *Пастирског писма*.

У Политици су писали 14. октобра 1945. године да *Пастирско писмо* католичких бискупа садржи низ неистина и клевета за које је одговоран целокупан католички епископат ДФЈ. Сматрало се да је то писмо отворена злонамера профашистичких и усташких елемената која полако али сигурно нестају. Посебно је католичким бискупима стављено на терет што ни у једном од претходних писама нису осудили нити устали против покоља и погибија на стотине хиљада недужних људи у усташким логорима. Док је трајала жестока борба против окупатора бискупи су служили мисе за срећу и дуг живот квислинга Хрватске и Словеније Павелића и Рупника, а својим посланицама су свесно осуђивали свакога ко би нарушавао независност НДХ. Сама делатност дела католичког клера за време рата је дискредитовала наводе из *Пастирског писма* што је власт вешто искористила. Од делења причешча децеубицима преко часних сесата из Слуња које су показивале партизанске рањенике до директног учествовања у покољима као што је радио фратар Мајсторовић Филиповић, све је то одузимало легитимитет католичкој цркви за било каквим држањем моралних придика. Католичка црква је кроз ово писмо настојала да спере љагу која је настала због њеног профашистичког деловања. У *Политици* су узор проналазили у Стјепану Радићу, који је такође у старој Југославији имао проблема са католичким епископатом.¹⁴¹ Писмо је означено као у потпуности супротно интересима народа и као пуно лажи и клевета о

¹⁴⁰ Борба 10. октобар 1945. године, „Изјава председника народне владе Словеније друга Бориса Кидрича о бискупском Пастирском писму“, страна 3.

¹⁴¹ Стјепан Радић је исто тако дискредитовао пастирско писмо из 1924. године речима: „Нисам могао вјеровати да католички бискупи могу написати овакво поганско писмо и, када вам га стану читати изађите из цркве јер због свог поганског садржаја не заслужује да се слуша“. Политика 14. октобар 1945. године, „Осврт на посланицу католичког епископата“, 3. Печар, насловна страна

народноослободилачкој борби. Бискупе је дискредитовало и то што их је погодила аграрна реформа, што сугерише да су себични и грамзиви, и да су само формално посвећени духовном животу и да им је заправо стало само до материјалних ствари. Треба нагласити да је у хрватском Загорју, загребачки капитал имао једну половину, а хрватски сељаци једва другу половину обрадиве земље и шума. Сељаци из Хрватског Загорја су сваке године остајали без хлеба већ око Божића, и после тога су гладовали. Комунистичка власт овде иступа као заштитник гладних сељака из Загорја, док се извлачи закључак како католичку цркву није брига за народ. На крају се дошло до тога да власт оспорава легитимитет католичким бискупима и њихово право да се називају народним представницима јер ће како нагашавају католички народ осудити *Пастирско писмо*.¹⁴²

Поред Бориса Кирдрича најновије непријатељско деловање католичког клера су осуђивали и други највиши партијски функционери из Хрватске и Словеније. Тако је и министар Савезне владе Андрија Хебранг је у Вировитици одржао занимљив говор, у којем је поготово осудио рад клерикалаца. Кренуо је са стандардном причом о јединству и слози српског и хрватског народа. Наглашавао је да нико није забрањивао да се иде у цркву. Нашао је и он узор у Стјепану Радићу, који се како каже борио против клерикалаца јер су клерикалци водили политику која је диктирана из Рима, а не ону која је одговарала интересима народа.¹⁴³ Осуде ових највиших функционера су објављиване на насловној страни, чиме се испољава колико је значајно било решити проблеме са католичком црквом.

Познато је да је и путем словеначке штампе осуђивано *Пастирско писмо*. Чиме се сугерише да је тај акт уперен против свих народа било да они припадају православној или католичкој сфери утицаја. Др Иван Становник познати католички политичар је путем словеначке штампе критиковао бискупску конференцију у Загребу, Истиче одговорност представника љубљанске бискупије због сарадње са окупатором. Клерикална штампа је лепо служила окупаторима за ширење пацификације и мржње

¹⁴² Политика 14. октобар 1945. године, „Осврт на посланицу католичког епископата“, 3. Печар, насловна страна

¹⁴³ Политика 18. октобар 1945. године, „Осуда рада шовиниста клерикалаца и др Мачека- говор министра Савезне владе Андрије Хебранга у Вировитици“, насловна страна.

према борцима против окупатора. Подвукао је да је то писмо реакционарно и уперено против тековина народноослободилачке борбе.¹⁴⁴

Ни председник Тито није пропустио прилику да јавно осуди *Пастирско* писмо. Овим се потврђује колико је сукоб са католичком црквом кулминирао када се морала јавно огашавати и највиша државна инстанца. Јосип Броз Тито је написао текст за Политику који је објављен 25. октобра 1945. године, и у којем се врло опсежном критиком осврнуо на *Пастирско* писмо.¹⁴⁵ Каже да то писмо потврђује да су његови иницијатори дубоко пријатељски нерасположени према новј Федеративној Југославији. Тито је приметио да садржина писма и време у којем је оно издано такође потврђују да је оно у складу са планском хајком и нападима свих непријатеља против нове препорођене Југославије. Бискупи су се у писмо највише жалили на како кажу прогон свештеника, и на одузимање имовине цркве, односно на аграрну реформу. Каже да су бискупи отишли толико далеко да су кажњавање усташких кољача који су били свештеници идентификовали са прогоном цркве. Бискупи су били спремни на борбу па макар то платили и својим животима, а Тито их пита: „*Против кога су спремни на борбу?*“. Наглашава да су спремни да се боре против народне власти, против тековина народноослободилачке борбе, против нове демократске Југославије, односно укратко речено спремни су да се боре против већине народа Југославије. Пита се и Тито зашто бискупи нису такву посланицу издали и читали за време Усташа и Немаца, против страшних клања Срба у Хрватској, где је изгинуло на стотине хиљада, жена, деце, и људи. Тито је и ову прилику искористио за пропагирање политике братства и јединства. Јединство Срба и Хрвата је подразумевало да су они морали бити изједначени у свему, и као жртве и као победници. због аграрне реформе и својих личних интереса.“ Католичком епископату је и тито стављао на терет то што сада дижу глас због аграрне реформе и материјаног интереса, а нису дизали глас против усташких покољ. Тито је изнео интересантан закључак који говори да јсу Херцеговина и Босна дале највише усташких вођа и кољача зато што су баш Павелић и њему слични били ђаци школа којима су руководили католички редовници. Редовничке школе у Босни и Херцеговини су означене као расадник мржње међу Хрватима против Срба и Муслимана. Народ у Босни и Херцеговини је како Тито каже био заведен и подстицан на сттрашне људе. Многи они који су их завели су су умакли руци правде. Тито даље каже да је њихова

¹⁴⁴ Борба 20. октобар 1945. године, „*Словеначка штампа о пастирском писму*“, Тањуг, страна 4

¹⁴⁵ Политика 25. октобар 1945. године, „*О пастирском писму*“, Тито, насловна страна.

дужност да се онемогући даље сејање мржње међу народима. Тито је даље истакао своју личну импресију коју је имао док је читао то писмо. Његов је утисак да се кроз то писмо провејавао стари дух сејања мржње међу народима. Не распирују мржњу само према народима различите вере, него и међу самим хрватским народом. Тито не жели да окривљује све оне који су потписали писмо јер је сматрао да су неки то учинили под притиском и да се у души не слажу са садржином тог писма, али је чињеница да то писмо постоји да има деструктивну улогу, и смета консолидацији земље. Закључује да та штетна пропаганда уноси немир у народ, и изражава бојазан да може довести до штетних последица уколико се не спречи. Нагласио је да је неистина да се у Југославији прогони црква. Тито је посебно нагласио да познаје много свештеника из Хрватске, Босне и Херцеговине, и Словеније који не мисле тако као што пише у писму. Тито подвлачи да је најбољи доказ да у Југославији нема прогона цркве тај што се сви потписници тог писма налазе на слободи и да их нико досада није спречавао у њиховом деструктивном раду. Посебно је замерао католичком епископат што нису прихватили његове добре намере да се нађе споразум са црквом. Наглашава да није обећао никакве концесије цркви на рачун народа. Али је подвукао да остају верни политии о слободи вероисповести. Тито на крају подвлачи да не би желео да се његове речи схвате као претња, али да је дужан да их упозори да постоје закони, који забрањују сејање шовинизма, раздора, и угрожавања тековина ослободилачке борбе.¹⁴⁶ Овом опсежном критком председника Тита се јасно и недвосмислено потврђује да је власт била спремна на борбу против клерикализма, и да било какво противљење католичког епископата неће зауставити спровођење владајуће идеолошке политике. У овоме се демонстрирала моћ власти, која није имала разлога одустане од своје политике .

Западна штампа је посебо била заинтересована за верске проблеме у Југославији. Ниподаштавајући демократичност једне нове комунистичке државе у Европи искористили су верске проблеме како би писали о наводним верским прогонима у Југославији. Због тога су југословенски руководиоци морали са посебном пажњом да прате писање западне штампе и да се труде да прикажу прилике у Југославији у што бољем светлу, негирајући било какве инсинуације о верским прогонима. Тако је председник Тито већ почетком новембра 1945. у разговору са дописником лондонског *Тајмса* истакао да власт није имала никакву намеру да ограничава верске слободе у Југославији и да свештенств неће бити прогањано. Његова

¹⁴⁶ Политика 25. октобар 1945. године, „ *О пастирском писму*“, Тито, насловна страна.

критика није окренута против целе католичке цркве него само против вишег клера. Јер како каже за разлику од нижег свештенства католички бискупи нису током рата показали патриотско расположење.¹⁴⁷ Тито је одговорност за сукоб пребацивао на епископат и њиховом недостатку патриотизма.

Делегитимизација *Пастирског писма*

Први корак комунистичке власти огледао се у делегитимацији аутора поменутог писма. Власт је делегитимизација вршила путем штампе, која је на извештај начин утицала на широке народне масе. Прво је католички епископат сам себе дискредитовао због уздржаног а и благонаклоног односа према пораженом усташком покрету. Затим је требало одузети легитимитет овим „духовним пастирима“ а то се најбоље чинило ударањем на ту њихову „пастриску улогу“. Сваки легитимитет им је одузимао наглашавањем како они не представљају народ а ни нижи католички клер јер их се и једни други јавним путем одричу, чиме се сугерише да су они као навјиши представници католичког клера узупирали тај положај злоупотребљавајући га зарад личног интереса и зарад личне борбе.

Делегитимизација се није вршила само уз помоћ подршке народа и нижег клера него и путем озбиљне научне анализе и критике о чему сведочи ангажовања познатог историчара и великог борца против клерикализма Виктора Новака у ту сврху. У Политици је већ 1. новембра изашао текст Виктора Новака, у којем је најављивао своје ново дело о улози клерикализма у Југославији у претходних тридесет година. Редакција *Политике* се обратила Виктору Новаку како би им помогао да научно дискредитују последњу акцију католичког клера с обзиром на то да је он две деценије проучавао ту тематику, сматрали су га компетентним. Одмах на самом почетку професор Новак је подржао настојања председника Тита да створи националну католичку цркву одвојену од Ватикана. Виктор Новак је упоредио Тита са католичким бискупом Штросмајером, који је пре пола века бранећи јединство јужнословенских народа осудио деловање Ватикана. Штросмајер је исто тако нападао италијански национализам у Католичкој цркви.¹⁴⁸ Професор Новак је подвукао да је католички епископат индиректно радио против народних интереса јер је подржавајући ватиканску политику подржавао и империјалне интересе Италијана под чијим интересним утицајем

¹⁴⁷ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 167.

¹⁴⁸ Политика 1. новембар 1945, „Ватикан и наши народи“, др Виктор Новак, насловна страна

се налазио Ватикан. Овим путем се на један темељан и аргументован начин задаје велики ударац католичком епископату.

У сврху делегитимизације католичког епископата београдска штампа је редовно објављивала саопштења народа и нижег католичког клера, у којима се најоштрије осуђују наводи из *Пастирског писма*. Тако је прво у *Борби* победоносно великим словима објављено да многи католички свештеници у Херцеговини одбијају да читају такозвано „*Пастирско писмо*“ католичких бискупа. Ово писмо је по њиховим конструкцијама наишло на велику осуду католичких верника из Херцеговине, који су наводно то писмо одбацвали као клеветничко и злонамерно уперено против угледа ДФЈ. Народни свештеници како их ословљавају у штампи су одбацили то писмо одбијајући га прочитају у својим црквама. Наведени су и конкретни примери оних свештеника који су то одбили. У мостарском Градцу свештеник Златко Силвић одбио је да прочита писмо верницима упркос жељи свог бискупа, а свештеник Јерко Карачић из села Ружића одбио је да прочита то писмо наводећи да оно садржи очигледне неистине. Фра Мирољуб Скоко католички жупник у Благају најодлучније је одбио да у својој цркви чита то писмо. Сви ти свештеници су одлучно кажњени од стране главара католичке цркве у Херцеговини Петра Чуле, а фра Мирољуб Скоко је смењен са положаја. Деловање Петра Чуле је означено као ненародно деловање које изазива огорчење у народу, док деловање оних католичких свештеника који су одбацивали писмо изазива задовољство.¹⁴⁹

Штампа је наставила да истиче како и народ у Словенији на зборовима осуђује писце *Пастирског писма*.¹⁵⁰ Још се посебно наглашавало да и у Хрватској народиз свих крајева на зборовима осуђује то *Пастирско писмо*.¹⁵¹ Намеће се само по себи једно питање зашто су толико истицали да се посебно народ у Словенији и Хрватској буну против тог писма, одговор лежи у томе што је клерикализам у Словенији био дубоко укоренен, и морало се некако макар преко јавних гласила утицати на свест словеначког народа да се то искорени као нешто заостало односно реакционарно. У истом духу и

¹⁴⁹ Борба 20. октобар 1945. године, „*Католички свештеници у Херцеговини одбијају да у црквама читају такозвано пастирско писмо*“, Танјуг, страна 4.

¹⁵⁰ Борба 27. октобар 1945. године, „*Народ у Словенији на зборовима осуђује писце „пастирског писма*“, И.П. страна 3.

¹⁵¹ Политика 10. новембар 1945. године, „*Отпор народних свештеника- свештеници у Хрватској осуђују Пастирско писмо*“, страна 4.

зарад истог циља радници и намештеници грађевинске индустрије у Љубљани су једнодушном критиком одговорили на поменуто писмо.¹⁵² Као по некој режији радници са простора Словеније и Хрватске су масовно и јавно осуђивали непријатељско деловање католичке цркве. Осуда је морала долазити од стране католика јер би незгодно било да православци осуђују католички епископат јер се тиме угрожава политика братства и јединства.

У сврху делегитимизације *Пастирског писма* послужили су и они католички свештеници који су били спремни да јавно осуде овај акт њихових претпостављених. Многи свештеници су одбили да прочитају писмо из страха од комунистичке власти, а тај страх се захваљујући наметнутом интерпретацијом путем штампе претварао као акт храбрости. Када је свештеник из села Стана код Литије примио писмо са налогом да га прочита на службу изјавио је : „Ако народ хоће ја ћу прочитати пастирско писмо, јер ја сам постављен од народа, а не од домаће и иностране реакције.“ Пошто становници села Стана нису хтели да чују то, свештеник није прочитао писмо.¹⁵³ Оно што изазива сумњу у веродостојност овакве изјаве је сам језик којим је свештеник негодовао поводом писма, што не личи на начин изражавања једног свештеника. Партијска терминологија и често спомињање реакције сугерише да је ова изјава настала у агитпроповској кухињи.

Успешно спроводећи делигитимизацију *Пастирског писма* власт се припремала за озбиљнији обрачун са католичким епископатом. Упркос свим критикама и протестима власт је наставила да несметано спроводи своју политику.

Одузимање духовног и материјалног утицаја католичкој цркви

Нова власт никако није одустајала од планираних мера, које су захтевале промене на друштвеном и економском плану. По узору на совјетске моделе власт је спроводила сеуларизацију друштва укидањем веронауке у средњим школама и Законом о браку, и спровођењем аграрне реформе. Елиминисањем крижарске терористичке групе, и истицањем у јавности повезаност тих терориста са католичком црквом Путем штампе давана је потребна идеолошка потпора за спровођење ових мера. Још се у току

¹⁵² Политика 9. новембар 1945. године, *"Радници и намештеници грађевинске индустрије у Љубљани о Пастирском писму"*, страна 3

¹⁵³ Политика 9. новембар 1945. године, *"Становници села Стана код Литије нису хтели да слушају "Пастирско писмо"*, страна 3.

процеса Драгољубу Михаиловићу католички епископат доводио у везу с њим, чиме се слабио духовни утицај католичког епископата међу хрватским народом.

Прва мера власти је била уперена против **веронауке** у школама. Настава веронауке у средњим школама је била потпуно забрањена, док је у основној школи дозвољена на добровољној основи и уз сагласност родитеља.¹⁵⁴ Верска штампа је гушена, а штампарије конфисковане. Овом мером се дубоко уздрмава духовни утицај католичке цркве.

Избори за Уставотворну скупштину, који су одржани 11. новембра 1945. године били су одлична прилика да власт потврди свој легитимитет. Владимир Бакарић је у свом говору уочи избора за Уставотворну скупштину оштро критиковао опозицију, а посебно је критиковао клерикалну опозицију која је гласање на изборима проглашавала смртним грехом.¹⁵⁵ Опозиција је покушавала да путем наговарања народа да не излази на изборе умањи легитимитет изборног процеса чији се исход већ знао. Комунисти су могли захваљујући великој победи на изборима с правом да се називају народним представницима, чиме су имали један аргумент против било какве па и клерикалне опозиције.

Католичку цркву је посебно погађала мера о давању предности грађанском у односу на црквени брак. Питање брака је регулисано и новим уставом. Члан 26 Устава каже да су брак и породица под заштитом државе. Држава уређује правне односе брака и породице својим законима. Пуноважни брак може се закључити само пред надлежним државним органима.¹⁵⁶ Грађани могу пред грађанског брака склопити и црквени брак по прописима своје вере. Едвард Кардељ је изјавио да је брак једна исувише озбиљна институција у животу државе, да би га могла препустит некој другој организацији, мислећи конкретно на цркву.¹⁵⁷ Ова мера је материјално ударала католичку цркву, јер се смањио број оних који су се венчавали по црквеним обредима, а

¹⁵⁴ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 136.

¹⁵⁵ Борба 11. новембар 1945. године, „Изјава председника Народне владе Хрватске д-р В. Бакарића“, Танјуг, насловна страна.

¹⁵⁶ Борба 3. децембар 1945., „Нацрт устава Федеративне Народне Републике Југославије, страна 4.

¹⁵⁷ Борба 12. децембар 1945. године, „О основним начелима нашег устава-(Експозе министра за Конституанту Едварда Кардеља на заједничком састанку Уставотворних одбора Савезне скупштине и Скупштине народа“, насловна страна.

самим тим се смањивао и приход цркве. Ово питање је било регулисано и Законом о браку марта 1946. године. Од тада су уследили учесталији напади католичке цркве због тог закона. Власт је одговорила на нове нападе црквених представника поводом новог закона о браку, којим се правно регулиши поједина питања у брачном односу. Суштина овог закона је у томе што се уводи обавезан **грађански брак** по узору на друге Европске земље, то се представљало као напредак и велики помак. У дискусији поводом тог закона истакнуто је да је грађанима након што обаве венчање пред надлежним државним органима омогућено да могу венчање обавити и по верским прописима, и тако је прокламован један уставни принцип, који се односио на слободи савести грађана.¹⁵⁸ Тиме се обарала тврдња да је држава одузела цркви њена права, јер право цркве по воме није окрњено. Регулисано је питање развода, против чега је Католичка црква изричито против, јер се то косило са верским начелима по којима је брак за цео живот.¹⁵⁹ Суштина је да је поступак приликом развода брака поједностављен. Степинац је у циклуарном писму упућеном Титу и скупштини оштро осудио Закон о браку.¹⁶⁰ Овакво иступање надбискупа Степинца потврђује колико је овим духовни а уједно и материјални утицај уздрман.

Елиминисањем **крижарско-терористичке групе** и константним потенцирањем путем штампе о њеној повеаности са врхом католичке цркве показивало се колико може бити погубо дозволити да католичка црква задржи своје сфере утицаја. Председник народне владе Хрватске др Владимир Бакарић дао је интервју представницима штампе поводом хапшења појединих свештеника из надбискупског двора блиско повезаних са крижарским терористима и усташама. Навео је да су затвору свега неколико свештеника, тајник надбискупа Степинца Иван Шалић, професор катихета Црнковић, катихета Шимецки. Они се налазе у затвору у вези са истрагом против Ериха Лисака, усташког пуковника, који је у међувремену био ухапшен и који је дошао у Загреб како би организовао терористичке групе. Каже да је истина да су припадници ОЗНЕ били два пута у надбискупским дворима, али да нису вршили општи претрес него су на означеним местима пронашли у једној кутији похрањене говоре

¹⁵⁸ Политика 28. март 1946. године, „Народна скупштина почела је јуче начелан претрес предлога закона о браку- Учесници у начелној дискусији“, страна 4.

¹⁵⁹ Политика 1. април 1946. године, „Текст основног Закона о браку“, страна 4

¹⁶⁰ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 136.

Павелића, које је тамо оставио министар вањских послова усташке владе Алајбеговић. Други пут су нашли један пакет санитетског материјала који је био одређен за „крижаре“ који су се крили у шуми. Откривено је да су постојали разни канали који су водили од усташа из иностранства у земљу. Истрага против Лисака је потврдила да је једно од најјачих жаришта у Загребу била непосредна околина надбискупа. Сазнали су да је Лисак током свог боравка у Загребу био једно више пута у надбискупском двору. Лисак је једне ноћи и преспавао у дворима. Утврђено је да је Иван Шалић био нека врста пункта за сабирање санитетског материјала за тзв. крижаре у шуми. Шимецки и Црнковић су за крижаре припремили једну заставицу помоћу опатица коју су посветили у надбискупској капелици и отпремили у шуму. Наглашава да та хапшења не значе промену става према цркви. Наглашава да се ове конкретне мере никако не могу протумачити као прогон цркве. Даље је изражена сумња у умешаност Лисака и те терористичке групације око Пастирског писма јер се Лисак налазио у надбискупском двору баш у том тренутку када су се одржавале те бискупске конференције.¹⁶¹ Крижари су се раширили како је утврђено чак и до Сарајева, где су пред војни суд у Сарајеву изведени и осуђени на смрт католички свештеници Иван Чондрић и Фрањо Шлафхаузер.¹⁶² После рата се ови свештеници нису помирили са ослобођењем земље па су приступили стварању терористичке организације. Изгледало је као да су ове банде елиминисане, међутим оне су наставиле своју делатност још дуго времена. Пљачкањем и узнемиравањем народа још дуго. Један од ухваћених крижара Послон Браж је признао да учествовао у пљачки задруге и да је суделовао у још осам убиства.¹⁶³ Овај пример јасно потврђује размере ове терористичке групе.

Настављено је истицање **противнародне делатност дела католичког клера** за време окупације. Злочини католичког клера поготово у виду покрштавања заузимали су посебну пажњу. Тврдње о томе како су се путем покрштавања Срби спашавали од усташког терора испадале су смешне поред изнетих чињеница о томе како ни покрштавање није заштитило Србе, о чему најбоље сведочи покољ у Глинској цркви

¹⁶¹ Борба 16. децембар 1945, „Изјава председника народне владе Хрватске д-ра Бакарића поводом хапшења свештеника из надбискупског двора због њихове сарадње са усташама“, насловна страна.

¹⁶² Политка 29. децембар 1945. године, „Пресуда Крижарима у Сарајеву-Организатори усташких банди, католички свештеници Иван Чондрић и Фрањо Шлафхаузер, осуђени су на смрт“, страна 6.

¹⁶³ Radmila Radić, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Čigoja štampa Beograd 2015. године, 513.

када су поклани Срби, који су ту дошли под изговором да се покрсте.¹⁶⁴ Овим путем се снажним аргументима обарају настојања католичког епископата који је настојао да своју улогу за време рата замаскира причом о спасавању Срба путем покрштавања.

Остало је још да се коначни ослаби материјални утицај католичке цркве, а то се чинило путем експропријације њених великих поседа. Власт је успешно кренула у спровођење **аграрне реформе** ослањајући се на Закон о аграрној реформи, који је изгласан у Привременој народној скупштини 23. августа 1945. године. Упркос оштром противљењу католичке цркве спроводила се и експропријација њених поседа. Полазећи од принципа да земља припада ономе које обрађује. Поред решавања судбине сељака беземљаша власт је спровођењем аграрне реформе материјално слабила положај католичке цркве. Путем штампе власт је сваким видом протеста католичке цркве против аграрне реформе дискредитовала и поткрепљивала народним задовољством због оваквог мером. Дискредитовање католичког епископата у сврху спровођења аграрне реформе најбоље се осликавало путем *Борбе*, која је као директно партијско гласило пружала најодлучнију потпору владајућој политици. Католички епископат је одговарао на критике оштрим писмима, међутим те критике се нису виделе у штампи. Тако је надбискуп Степинац оштрим писмом председнику Титу изразио незадовољство и негодовање поводом његове изјаве страним новинарима у којој је као главни разлог неспоразума цркве и државе био у аграрној реформи.¹⁶⁵ Увређени католички епископат није остајао нем на критике, бранио се колико је могао. Међутим власт је била сувише јака да би мењала своју зацртану политику због противљења одређених католичких кругова.

У Загребу су 8. фебруара 1946. године започела расправе о спровођењу аграрне реформе за поседе разних црквених установа. Одмах првог дана расправљало се о поседу загребачке надбискупије, који је укупно износио 1659 катастарских јутара, од тога су само на подручју Загреба имали 378 јутара. Представници загребачке надбискупије поднели су писмени предлог којим загребачка надбискупија тражи тзв. велики максимум од 52 јутара шуме и 52 јутара обрадиве земље. Предлог је читао каноник Марић, који је како наглашавају у *Борби* често био прекидан протестима народа. Каноник Марић је како кажу у *Борби* покушавао да објасни како је загребачка

¹⁶⁴ Борба 1. јануар 1946. године, „Противнародни рад једног дела католичког свештенства“, страна 5.

¹⁶⁵ АЈ, 144, F-1, 4, *Pismo nadbiskupa Stepinca predsedniku Titu, u Zagrebu 24. novembra 1945. godine*, страна 1.

надбискупија од већег значаја за историју хрватског народа па јој се зато мора оставити више земље како би она надаље могла да врши мисију која јој се мора признати. Сељаци су по наводима из штампе тражили после говора Марића да им се не призна велики максимум. Сељак Јурјевић из Шестина је затражио да се цркви одузме сва земља, јер имају у свом поседу велики број зграда које им дају огромне приходе па им зато земља и није потребна. После дискусије председник Весели закључује да се загребачкој надбискупији остави законски минимум од 10 хектара земље.¹⁶⁶

Пред окружном аграрном комисијом у Осијеку за аграрне реформе одржана је жућна расправа о спровођењу аграрне реформе. Заступници католичке жупе у Даљу су исто захтевали да им се од укупне површине од 81 јутра земље остави максимум законом предвиђен за разне установе. Аграрни интересенти су се одлучно томе успротивили. Предлагано је да се цркви остави осам катастарских јутара. Расправљало се и о поседу православне парохије у Даљу који износи 123 катастарска јутра, након тешке расправе одлучено је да се тој парохији остаи 17 јутара.¹⁶⁷

На једној од расправа је одлучено да се свих 1659 јутара плодне земље загребачке надбискупије упише у земљишни фонд и да се земља расподели сељацима њеним правим власницима. Ово је наишло на одушевљење и плескање 1500 аграрних интересената из околине Загреба. Клицали су: „*Живео наш устав! Живела аграрна реформа!*“. Истакнуто је да су сељаци радили на тој земљи од памтивека, прво као кметови а онда у закуп за одређене своте новца или робе.¹⁶⁸ Власт је поготово инсистирала на начелу да земља припада ономе ко је обрађује. Овакве реакције од стране сељака само потврђују да је власт овим мерама куповала наклоност сељака показавши да не брине само о радницима него и о сељацима. Сељаци су се жалили да су чак морали да плаћају својим жупницима чак и за јагоде и малине, које су расле у црквеној шуми. Дошли су и сељаци из села Запрешића који су се жестоко успротивили надбискупу Степинцу када је хтео оснује нову жупу и да тако изигра закон о аграрној реформи. Безземљаши су се чудили огромним црквеним поседима. Када је прочитана

¹⁶⁶ Борба 9. фебруар 1946. године, „Спровођење аграрне реформе- Загребачкој надбискупији одузето преко 1600 јутара земље“, Ж.З. страна 4.

¹⁶⁷ Борба 9. фебруара 1946. године, „На аграрним расправама у Осијеку врши се експропријација црквених поседа“, Танјуг, страна 4.

¹⁶⁸ Борба 10. фебруар 1946. године, „Спровођење аграрне реформе“, Давор Чулић, страна 3.

цифра од 1659 јутара земље чуло се следеће: „Добро, доста су богме накупили“.¹⁶⁹ Када је представник надбискупије изјавио да тражи максимум земље од 52 јутара ораница, и 52 јутра шуме, јавила се 50-годишња старица Ката Новосел из Загребачке Дубраве оштро протестујући против тога. Рекла је: „*Нећемо им дати земљу, не другови и другарице. Нећемо да нас они и даље изабљују. Ми смо на њиховој земљи били увек робље. Не дамо земљу онима који сакривају 36 сандука крвавог усташког злата.*“¹⁷⁰ Ката Новосел је у само пар реченица делегитимисала сва настојања католичке цркве да задрже земљу. Пребацивали су интересенти загребачкој надбискупији много што шта, од сакривања драгоцености у фрањевачком самостану, сакривања усташа, до помоћи крижарима.

Делегат надбискупије Јосип Марић је напустио дворану видно узрујан, истакавши да је изнео предлоге и да не одустаје од права надбискупије. На крају су се са јављали безземљаши да износе предлоге и да траже земљу. Расправа се завршила клицањем аграрној реформи и „народној власти“.¹⁷¹

Дошла је на ред и експропријација поседа фрањевачког манастира на Каптолу. Окружна комисија за спровођење аграрне реформе расправљала је 15. фебруара у Радничком дому у Загребу о експропријацији имања загребачког каптола, која се налазила у околини Загреба. Расправи је присуствовало пуно аграрних интересената и сељака из околине Загреба. Међу њима је био и 60-годишњи Хабрић из Вукомерића, који је цео свој живот провео радећи на загребачком каптолу како би прехрани својих десет чланова породице. Хабрић је рекао следеће: „*Они нека држе цркве, а нама нека оставе земљу. Земља није за трговину као што су они радили. Они су давали земљу ономе ко више плати*“. Ова изјава је потврђивала начело власти, које је подразумевало да земља треба да припадне ономе ко је обрађује. Утврђено је да целокупни посед загребачког каптола износи: 9 321 јутара шуме, 2 267 јутара обрадиве земље, и 571 јутара

¹⁶⁹ Борба 10. фебруар 1946. године, „Спровођење аграрне реформе- Надбискупија је ударала сељацима црноберзијански закуп“, Давор Чулић, страна 3

¹⁷⁰ Борба 10. фебруар 1946. године, „Спровођење аграрне реформе- сељаци траже да им се врати земља“, Давор Чулић, страна 3

¹⁷¹ Борба 10. фебруар 1946. године, „Спровођење аграрне реформе- Стара правица се остварује“, Давор Чулић, страна 3

неплодне земље, укупно 12 158 катастарских јутара земље.¹⁷² Сви интересенти су се сложили да земља треба да се одузме великопоседнику каптолу и да се врати сељацима.

Многи католички свештеници и жупници су покушавали да убеду сељака да кажу на расправи да се противе одузимању земљишта од цркве, да заступају интересе цркве. Тако је на пример пре расправе у Прелогу, жупник Алој Војвода наговара сељаке да не дозволе спровођење аграрне реформе. Многи сељаци су бивали заведени па су више бранили интересе католичке цркве него свој интересе као на пример сељак Стјепан Белић из Прелога, који је лажно изјављвао да ће сви сељаци који раде на жупниковој земљи, уколико она буде одузета бити лишени зараде и средстава за живот.¹⁷³ Сељаци су долазили из околине Загреба на аграрне расправе у великом броју, упркос томе што су многи католички представници покушавали да их одговоре од тога.

Врх католичке цркве је престао и да шаље представнике на аграрне расправе увидевши да нема шансе да се избори за остављање већих поседа цркви. Тако је у наставку расправе о експропријације поседа загребачког Каптола то дошло до изражаја. Свима је запала за очи да је место за црквеног представника празно зато што га црква није послала. Није се нико усудио да дође али су зато представници каптола послали писмено своје захтеве: тражили су максимум земље од 52 јутра ораница и 52 јутра шума за свих 28 својих каноника. Након читања тог писма у почетку нису реаговали много, и нису снашли али кад су чули да траже преко 3 000 хектара земље и шуме двора се орила од вике. Говорили су: „*Зашто нису дошли сами да нам то кажу. Зар њима још толико земље да оставимо*“. Гласно су говорили: „*Ништа, ништа им нећемо оставити*“.¹⁷⁴ Успешно се завршила и ова аграрна расправа на штету католичке цркве и у корист сељака-беземљаша.

Баш у тренутку успешног спровођења аграрне реформе папа Пије XII је изјавио да је у Југославији постојала владавина терора против цркве. Ова изјава у многоме потврђује да се неспоразуми са католичком црквом нису решавали између осталог и због држања Ватикана. Ова прозивка није могла проћи без адекватног одговора од стране комунистичке власти. Зато је председник Јосип Броз Тито у разговору са Џоном

¹⁷² Борба 16. фебруар 1946. године, „Окружна комисија за спровођење аграрне реформе у Загребу расправљала је о велепоседима загребачког каптола“, Н.Г. страна 3.

¹⁷³ Борба 16. фебруар 1946. године „Експропријација црквених посједа у Међумурју“, страна 3

¹⁷⁴ Борба 17. фебруар 1946. године, „„Аграрна расправа по предмету посједа загребачког првостолног каптол- Како је Каптол изиграо сељаке у старој Југославији“, Д.Ч. страна 3.

Колијером, дописником америчке штампе у Београду одбацивао ове оптужбе. Овом америчком новинару је наглашено да у Југославији нема борбе између цркве и државе, него само између неких свештеника-појединаца и владе.¹⁷⁵ Како је сукоб са католичким епископатом заузимао шире размере све се више европска па и светска јавност интересовала.

Аграрне реформе су наставиле да се успешно одвијају упркос унутрашњим и спољним притисцима и у другим местима. Од Карловачког округа до Марије Бистрице све се успешно завршавало. Последњих дана аграрних расправа у Карловачком срезу по питању црквених поседа у жупи у Махичну сељаци су изјавили: „*Наш жупник има толико земље да чак не зна шта му све припада и где му се земља налази*“. Тако се на успешан начин решавало питања беземљаша, материјално утицај католичке цркве је знатно ослабљен, док су материјалне позиције власти ојачале. Власт је аграрном реформом имала троструке користи, од добивене наклоности сељака, који су добили земљу, преко материјалног слабљења непријатељског клерикализма, до економског јачања државе.

Оптуженом четничком генералу **Драгољубу Михаиловићу** је организовано суђење, путем којег се нашао начин да се на овом суђењу дискредитује и врх католичке цркве. Довођењем оптуженог Михаиловића у корелацију са усташко-клерикалним круговима пружа се потпора оптужбама против њега, а уједно се тако и спроводи политика братства и јединства. У ту сврху сензационално великим словима је објављено у *Политици* да је Драгољуб Михаиловић пред крај рата позивао надбискупа Степинца на сарадњу путем свог курира Брашића. Приликом процеса изнета су наводна писма оптуженог упућена Павелићу и Степинцу. За та писма је оптужени Михаиловић рекао да нису његова, потврдио је да је потпис његов али да писмо није његово. Показано му је спорно писмо, након чега је он потврдио само потпис док је садржај писма одбацивао.¹⁷⁶ *Политика* је само препричала садржај спорно писма док је у *Борби* објављен цео флаксимил писма али тек 1. јула. *Борба* је као директно партијско гласило имала лакши приступ информацијама па је разумљиво зашто је цео флаксимил писма објављен баш у *Борби*. У *Борби* је на трећој страни 1. јула 1946. године објављено наводно писмо Драгољуба Михаиловића у којем му он нуди

¹⁷⁵ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 149.

¹⁷⁶ Политика 14. јун, „Дража Михаиловић позива надбискупа Степинца на сарадњу“, страна 4

сарадњу у борби против комунизма.¹⁷⁷ Назива га преузвишени. Прво говори о комунистичком валу који запљускује од скоро и оне покрајине настањене хрватским народом. На основу писма се осликава страх комунизма који се масовно великом брзином ширио толико да су чак и двојица непријатеља у рату спремна да сарађују. Само веродостојност писма је сумњива с обзиром да није објављен оригинални документ него само флаксимил.

У штампи се може примети тенденција да се усташки и четнички порект изједначе и сместе у исти кош, као фашистички покрети хрватског и српског народа. Зато су готово редовно изношене у јавност вести о заједничкој сардњи Усташа и Четника за време окупације. На суђењу Четницима тужилац је поднео суду документа из којих се види да је склопљен споразум између оптуженог Михаиловића и усташа непосредно пре њиховог заједничког пораза. У једном извештају пише: *„Данас 20. јануара 1945. тражен је састанака с католицима и усташама... За те преговоре поднети су и писмени услови: тражено је да се зајемчи сигурност заједничке борбе против црвених да се свако бори под својом заставом.“* Михаиловић је наводно признао ове наводе. Тито се у свом говору од 15. јула осврнуо и на процес Драгољубу Михаиловићу, и посебно је истакао да је тај процес показао јединство реакције у земљи и иностранству. Приликом тог процеса дошло је до изражаја пуно јединство те реакције. Истакао је још да Драгољубу Михаиловићу није сметало да повеже са Павелићем, крвником Срба, није му сметало ни како каже да се повеже са Степинцем главом католичке цркве у Хрватској.¹⁷⁸ С обзиром да је у Хрватској постојао страх од четничког покрета због залагања за колективну освету над читавим хрватским народом, ово довођење у везу католичког епископата с њим уништавало је углед самом врху католичке цркве међу хрватским народом.

Недвосмислено је јасно да за клерикализам није било места у новој држави. С једне стране католички представници несвесни политичке ситуације нису прихватили никаква компромисна решења, док са друге стране власт, која је имала јаче позиције

¹⁷⁷ Борба 1. јул 1946. године, „Читање докумената о издаји Драже Михаиловића и осталих издајника и ратних злочинаца- Флаксимили писма оптуженог Михаиловића надбискупу Степинцу“, страна 3.

¹⁷⁸ Политика 16. јул 1946. године ванредно издање, „Говор маршала Тита- Процес против Драже Михаиловића показао је јединство реакције у земљи и иностранству“, насловна страна.

није имала никаквог разлога да одустане од своје полтике. Сукоб је попримао све шире размере увлачећи у себе унутрашње и спољашње чиниоце. Након што је знатно ослабљен друштвени и материјални утицај католичког епископата власт је добила прилику да се коначно обрачуна са највишим инстанцама римокатоличког клерикализма у Југославији.

Коначни обрачун са клерикализмом

Све непријатељскије наступање католичког епископата изазивало је представнике власти да се са проблемом ухвате у коштац. Елиминисање клерикалне опозиције вршило се на један поступан и темељан начин. Организовањем судских процеса клерикалним вођама не толико због њихове делатности за време рата него више због њихове антидржавне делатности након ослобођења. Искористивши искомпромитованост католичког клера власт је већ имала потребан легитимитет да се са њима обрачуна. Потом су организовани судски процеси у којима се коначно на један систематичнији и легитимније начин извршио обрачун са непријатељским клерикализмом

Обрачун са словеначким клерикалцима

С обзиром на то је словеначки део католичке цркве здружено подржавао акције против комунистичких власти, и с обзиром на претходну колаборацију са фашизмом било је сасвим јасно зашто су се тако брзо одвијали судски процеси словеначким клерикалцима.

У раним јутарњим часовима 21. августа 1946. отпочело је суђење словеначким квислинзима и колаборационистима. Процесу је како наглашавају у Борби присуствовао велики број словеначких грађана. Војни тужилац је био капетан Југословенске армије Марјан Вивода а његов помоћник је био војни тужилац четврте армије капетан др Викотор Дамјан. Судио им је Сенат војног суда Четврте армије. Председник сената Хелији Модич је отворио процес и позвао оптужене. Оптужени су били: Леон Рупник¹⁷⁹, Ервин Резнер некадашњи СС генерал, Грегориј Рожман¹⁸⁰

¹⁷⁹ Леон Рупник рођен 10. августа 1880. у Локвама у Трновској шуми син Франца и Ане. Словенац и југословенски држављанин. Ожењен и отац четворо деце. Дивизијски генерал бивше југословенске војске. За време окупације био је председник покрајинске управе у Љубљани. Завршио у затвору због тога. Борба 22. август 1946. године, „У Љубљани је почело суђење групи ратних злочинаца, сарадника окупатора и издајника на челу са Рупником, Војни тужилац Четврте армије прочитао је јуче оптужницу, страна 3.

¹⁸⁰ Грегориј Рожман рођен 9. марта 1883. у Долинцама, општина Смихел код Плиберка. Син Франца и Терезије рођене Блинк. Словенац и југословенски држављанин. Бискуп љубљанске бискупије, избегао хапшење тако што је побегао у емиграцију. Борба 22. август 1946. године, „У Љубљани је почело суђење групи ратних злочинаца, сарадника окупатора и издајника на челу са Рупником, Војни тужилац Четврте армије прочитао је јуче оптужницу, страна 3.

некадашњи бискуп љубљански, Миха Крек¹⁸¹ југословенски политичар, Милко Визјак, Ловро Хацин.

Љубљанки бискуп Грегорије Рожман је оптуживан да је своју делатност за време окупације подредио низу злочина. Представљен је као централна личност словеначке реакције, који је у складу са састанком високих представника Словеначке Људске странке у Љубљани 27. марта 1941¹⁸², свој положај ставио у службу прво италијанског, а од 1943. након одласка Италијана служио је и немачком окупатору. На његовом бискупском двору су се окупали словеначки колаборационисти за време окупације.¹⁸³ Злоупотребљавајући свој положај љубљанског бискупа Рожман је ставио

¹⁸¹ *Миха Крек рођен 28. децембра 1897. у Лесковацу код Крања. Словенац и југословенски држављанин. Ожењен адвоката и бивши министар, одмах на почетку рата отишао у емиграцију. Борба 22. август 1946. године, „У Љубљани је почело суђење групи ратних злочинаца, сарадника окупатора и издајника на челу са Рупником, Војни тужилац Четврте армије прочитао је јуче оптужницу, страна 3.*

¹⁸² *На том састанку уочи напада Немачке на Југославију су одлучили да поделе улоге, решено је да један део Словеначке људске странке предвођен Рожманом остане код куће и да отворено ступи у политичку и војничку сарадњу са окупатором док други део предвођен Михом Креком треба да оде у иностранство и да се тобоже укључи у антихитлеровски блок, тако би били на победничкој страни у случају да било која од страна победи. Борба 22. август 1946. године, „У Љубљани је почело суђење групи ратних злочинаца, сарадника окупатора и издајника на челу са Рупником, Војни тужилац Четврте армије прочитао је јуче оптужницу- Уочи напада хитлеровске Немачке на нашу земљу издајници су поделили улоге и створили план за свој злочиначки рад, страна 3*

¹⁸³ *Рожман је 22. априла 1941. године посетио у Љубљани фашистичког „високог комесара“ Емилија Грациолија, када му је обећао безусловну сарадњу у име свог свештенства. Маја 1941. године слао је Мусолинију споменицу, у којој изражава радост зато што је италијанска војска запосела словеначку територију. Рожман је радио још и на разбијању сваког отпора против окупатора. Због свог тог деловања Рожман је на предлог Мусолинија октобра 1941. године одликован високим одликовањем реда италијанске круне. Бискуп Рожман је оптуживан да је борбу против окупатора у својим говорима, пастирским писмима и посланицама представљао као борбу против вере и Христа. Рожман је позивао све католике да сарађују са окупатором и да воде борбу против Народноослободилачког покрета. Под његовим утицајем су формиране бројне колаборационистичке групације. На његову иницијативу формирана је „Словенска завета“, организација за борбу против Народноослободилачког покрета, која је касније организовала јединице „Беле гарде“, полициску стражу и разне друге колаборационистичке групе. Рожман је лично давао упутства одређеним свештеницима како да сарађују са окупатором и како да врше денунцијације и злочине. Овакви свештеници су били наоружани револверима, и постали су организатори и инспиратори многих злочина. Многи свештеници су за свој рад примали плату од италијанског окупатора. Скоро свака већа формација „Беле гарде“ имала је свештенике у својим редовима. Политика 22. август 1946. године, „Бискуп Рожман, централна личност словеначке реакције,*

у службу окупатора велики део свог свештенства, а прогонио је оне свештенике који су се противили окупацији. Пар дана пре ослобођења Љубљане у присуству бискупа Рожмана основан је такозвани Народни одбор, тело рекационарне клике које је телеграмима позивао западне савезнике да окупирају словеначку територију и да интервенишу против победносне Југословенске армије. Током ослобађања словеначке територије ширио је приче о томе да Југословенска армија врши покоље над цивилним становништвом.¹⁸⁴ Показало се у оптужници недвосмислено колико је бискуп Рожман био инкорпориран у фашистички режим, али због свог бекства из земље избегао суђење.

Миха Крек некадашњи члан југословенске владе у емиграцији је оптуживан за сарадњу са четницима Драгољуба Михаиловића и због успостављања сталне везе са колаборационистичком кликом у Словенији. Са Рожманом је организовао такође сарадњу са окупатором.¹⁸⁵ Отпузују га да је у иностранству много клеветао народноослободилачки покрет. У том циљу послао је у Америку свештеника Грабовског.¹⁸⁶

Трећег дана суђења оптужени Рупник је признао да се под паролом борбе за веру и против комунизма водила борба против народно-ослободилачког покрета.¹⁸⁷ Онда је Рупник додатно објаснио како су људи из локалног табора, поготово свештенство и људи из клерикалног табора давали идеје за противкомунистичка предавања. Истакнуо је да поједини свештеници знају боље да рукују митраљезима него кадионицом. Проговорио је и о монсињору Шкрбацу који је на једној седници, на

у служби окупатору извршио је низ злочина- Ненародни свештеници били су плаћени од Италијана и наоружани револверима“, страна 3-4.

¹⁸⁴ Политика 22. август 1946. године, „Бискуп Рожман, централна личност словеначке рекације, у служби окупатору извршио је низ злочина- Ненародни свештеници били су плаћени од Италијана и наоружани револверима“, страна 3-4.

¹⁸⁵ Борба 22. август 1946. године, „У Љубљани је почело суђење групи ратих злочинаца, сарадника окупатора и издајника на челу са Рупником, Војни тужилац Четврте армије прочитао је јуче оптужницу- Издајнички рад Михе Крека, страна 3.

¹⁸⁶ Политика 22. август 1946. године, „Бискуп Рожман, централна личност словеначке рекације, у служби окупатору извршио је низ злочина- Оптужени Крек је један од инспиратора издајства интереса наших народа за време борбе против окупатора“, страна 4.

¹⁸⁷ Борба 24. август 1946.. године, „Рупник је признано да се под паролом борбе за веру и против комунизма водила борба против народно-ослободилачког покрета“, страна 3.

којој је био и Рупник изнео позитивне утиске са састанка са Павелићем и Степинцем.¹⁸⁸ Тако су успостављене везе, које су настављене сталним међусобним посетама усташко-клерикалних функционера. Надбискуп Степинац га је уверавао преко тих делегата да ће Словенија бити окупирана од стране Англо-американаца.¹⁸⁹

Потом се прешло на салушање Резнера, који је цитирао речи које се стављају на терет бискупа Рожману: „*Дајте нам оружје, а ми ћемо га дати домобранцима, онда ћемо се заједнички борити против партизана*“.¹⁹⁰ Резнер је као командант учествовао у многим борбама против партизана. Резнер је проговорио о улози коју је имао „Народни одбор“ на челу са бискупом Рожманом. Каже да је „Народни одбор“ тражио од њега да немачка војска напусти територије и да политичку власт преда њима. Улога Ватикана се најбоље види по тајанственој мисији коју је имао један од гестаповских вођа Лакман, којем није сметало да иако је био у калуђерској мантији буде један од највећих злочинаца националсоцијалистичке странке. Једнога дана исти тај Лакман му се представио као високи функционер Гестапоа и рекао му да је дошао у Љубљану са специјалном мисијом код бискупа др Рожмана. Лакман је заузимао високе положаје у католичком клеру и како је сазнао одржавао је блиске везе са Ватиканом. После разговора са бискупом Рожманом Резнеру је рекао следеће: „*С тим човеком моћи ће се радити, велики је то лисац*“.¹⁹¹

Потом се прешло на саслушавање Милка Визјака. Оптужени Визјак је опширно на суду објаснио како су у пропаганди по читавој Словенији за ступање у домобранство у првом реду радили клерикалне вође, жупници и капелани. Потом је изјавио да је бискуп Рожман имао своје поверенике у домобранству и да је то свештенство имало

¹⁸⁸ Viktor Novak, nav. delo, 1066.

¹⁸⁹ Политика 24. август 1946. године, „*Трећи дан суђења издајницима у Љубљани, оптужени Резнер признаје да је уништавао словеначки народ да би се по наређењу Хитлера Словенија направила немачком покрајином- Представници клерофашизма у Словенији одржавали су сталне везе с надбискупом Степинцем*“, М.М. страна 3.

¹⁹⁰ Политика 24. август 1946, „*Трећи дан суђења издајницима у Љубљани, , оптужени Резнер признаје да је уништавао словеначки народ да би се по наређењу Хитлера Словенија направила немачком покрајином- - Оптужени Резнер „мали Химлер“ кукаквички се држи пред судом*, М.М. страна 3.

¹⁹¹ Политика 24. август 1946. године, „*Трећи дан суђења издајницима у Љубљани, , оптужени Резнер признаје да је уништавао словеначки народ да би се по наређењу Хитлера Словенија направила немачком покрајином- Заједничке акције Католичке цркве, Немаца и Држе Михаиловића*, М.М. страна 3

нарочиту улогу у пропаганди за домобранство.¹⁹² То свештенство је организовало омалдинске кружоке и одржавало политичка предавања.¹⁹³ Оптужени Визјак је истакао да је Рожман хтео да искористи домобранство за своје циљеве и своје личне намере.¹⁹⁴ Повезаност свих оптуженика са бискупом Рожманом само потврђује колико је он био битна фигура у квислиншком апарату.

Баш у тренутку док су саслушавани словеначки квислинзи Тито се осврнуо на утицај свештенства међу женама у свом говору представницама АФЖ-а из околине Крња, које су били код њега 22. августа 1946. године. Нагласио је да је жалосно то што свештенство с неповерењем гледа на све оно ново што они стварају. Истакао је да је приликом сусрета са представницима католичког клера у Загребу рекао да они свештеницима неће сметати у раду. Рекао им је : *„Нека они врше своје вјерске функције, али нека се не мијешају у политичке ствари. Нека народ не одвраћају од онога што смо ми тако крваво стекли. Тражио сам од њих да буду више с народом, да више ослушкују глас народа и да служећи своје мисе у првом реду мисле на службу својега народа, а не да слушају иностранство, Рим и друге“*. У овом говору се осликава суштина политике нових комунистичких власти према римокатоличком клерикализму. Представници римокатоличког клерикализма ометали су власт у споровођењу појединих одлука, због чега је власт била принуђена да се брани и да се бори против тих клерикалаца. Папу је означио као Италијана, који ће Италијан и остати. Папа је како каже бранио Мусолинија, и браниће свакога ко је на власти у Италији. Позивао је свештенике да служе народу а не вековном непријатељу Југословена Италијанима. Истакао је да не сматра италијански народ непријатељима него само италијанску реакцију. Позвао је те жене да утичу и на друге жене и да ставе до знања реакционарним свештеницима да они имају права да говоре само о стварима које интересују цркву. Истакао је као позитиван пример Монсињора Ритига из Загреба који је изабрана као делегат Југославије на Мировној конференцији. Сви су међу делегатима чудили што је он као свештеник делегат на тој конференцији. Истакао је поготово да они немају ништа против цркве, и да не бране свештеницима верски рад. Истакао је да свештеници живе од народа, а једна антифашисткиња му је одговорила: *„И то добро*

¹⁹² Viktor Novak, nav. delo, 1070.

¹⁹³ Борба 24. август 1946. године, *„Оружје у цркви под проповедаоницом“*, страна 4.

¹⁹⁴ Политика 24. август 1946. године, *„Трећи дан суђења издајницима у Љубљани, - Испитивање оптуженог Визјака- Домобранство у служби клерикализма, М.М. страна 3.*

живе“.Одбацио је тврдње да власт гони свештенике, и означио је такве тврдње као клевету. Каже Тито: *„Ми нисмо прогањали свећенике ни за време рата, када их је било тако мало на нашој страни. Ми смо им и онда омогућавали да врше вјерске обреде и ми их не прогањамо ни сада, послје рата. Та пропаганда клеветања нарочито јака у иностранству, иако нема никаквог основа. Али шта ћете клеветници раде свој посао“*.¹⁹⁵ Овај говор је пружао савршену потпору мерама против дела католичке цркве у Словенији. Подршком жена власт је само потврдила свој легитимитет за обрачун са словеначким клерикалцима. Власт је посебну пажњу поклањала питању женских права. Питање равноправности жена је било од суштинске важности с обзиром на идеолошку политику власти и на масовно учествовање жена у Народноослободилачкој борби. Питање равноправности жена је међу католичким свештенством је било обесмишљено. Представници власти су наступали као заштитници равноправности жена, док су католички клерикалци женама то право ускраћивали. У ту сврху је власт искористила борбу за права жена као још једно средство у борби против клерикализма.

Чевртог дана суђења на сцену је ступио и Ловро Хацин вођа квислиншке полиције, који је водио и сопствену мрежу шпијуна, који су му јављали имена присталица народноослободилачког покрета која је он предавао италијанској полицији и војсци. Као пријатељ бискупа Рожмана и осталих световних и црквених властодржаца у циљу што успешнијег денунцирања повезао се и са њиховом тајном службом ТОС, која је сакупљала податке о присталицама Народноослободилачког покрета и те податке у облику билтена „Вести“ достављала окупатору и оптуженом Хацину. Бискуп Рожман је као значајна фигура у цркви утицао на то да се ниже свештенство заједно са осталим клерикалцима у што већем броју инкорпорира у тој гестаповској обавештајној служби.¹⁹⁶ На крају је Хацин признао да је у његовим затворима мучено око 6000 словеначких родољуба.¹⁹⁷ . Позната је његова реченица: *„Убијаћу, и слаћу у логоре до последњег тренутка. Када буду ослободиоци на једном крају Љубљане, ја ћу на другом*

¹⁹⁵ Политика 23. август 1946. године, *„Представнице АФЖ- а из околине Крања код Тита-Ми тражимо да свештеници буду народни и да служе народу“*, насловна страна.

¹⁹⁶ Viktor Novak, nav. delo, 1069.

¹⁹⁷ Борба 25. август 1946. године, *„Суђење групи издајника на челу са Леом Рпником- Шеф специјалне полиције у Љубљани за време окупације Ловро Хацин признаје да је у његовим затворима мучено око 6 000 словеначких родољуба“*, страна 4.

joш увек стрељати“.¹⁹⁸ Бруталност овог полицијског службеника исказана је у овој реченици.

Појавио се у тренутку док је још увек трајао процес у Борби 25. августа и наменски текст М. Виторовића о суђењу словеначким колаборационистима. Текст је пун оштрих речи против оптужених, иако процес још увек није био готов они су већ означени као кривци крвници, и злочинци. Што није далеко од истине али ипак по прописима није још увек изречена пресуда. Овај процес је изазвао огромно интересовање народних маса, места су бивала попуњена скоро увек до последњег. Овом суђењу су присуствовали представници целокупне југословенске штампе. Оно што је падало у очи је било одсуство представника иностране штампе и великих агенција. Једини изузетак је био канадски новинар Рандол. Представници трашћанске штампе су пратили судски процес у великом броју, Истакао је да овај процес има и своја посебна обележја. Истиче се ту један важан моменат а то је улога католичке клерофашистичке реакције у организовању систематске сарадње са фашистичким окупаторима и у целом том окупаторском апарату. У овоме се посебно издваја улога љубљанског бискупа Рожмана с једне стране а са друге стране улога Михе Крека у емиграцији у Лондону.¹⁹⁹ Потпора коју је штампа давала судским процесима била је од велике важности јер иако је кривица многих била очигледна морало се у јавности то потврдити због осетљивости њихових положаја.

Петог дана суђења су салушани сведоци. Низ сведока је на процесу изнело доста чињеница о мучењима кроз која су жртве пролазиле у полицијским станицама код оптуженог Хацина. Један од сведока је проговорио и о улози бискупа Грегора Рожмана током тих полицијских мучења. Наима након освећења једне капеле која се налази у полицијској болници на Пољанском насипу бискуп Рожман је посетио и и испребијане жене којима је давао благослов, циничне утешне речи да ће се молити за њихово здравље. Оне су се све по исказу сведока окретале главу стављајући му до знања да им

¹⁹⁸ Политика 25. август 1946. године, „Четврти дан суђења издајницима у Љубљани-Саслушање крволока Хацина управника полиције за време окупације“, М.М. страна 4

¹⁹⁹ Борба 25. август 1946. године, „Словеначки издајници пред судом народне правде“, М. Виторовић, страна 4

нису потребне његове молитиве него да је довољно да само наручи полицији да престане са мучењима и одмах би се болница испразнила.²⁰⁰

Приликом испитивања сведока константно се провлачила чињеница, која је нгалашавака су инцијатори многих злочина били католички свештеници. Сведок Иван Јерин из Логатеца је сведочио о покољу већег броја словеначког села Логатеца. Главна личност у овом злочину је био капелан Антоан Грцар.²⁰¹ Капелан је терао људе да се по цео дан моле богу како у њихово место не би дошли партизани. Сведок Аница Залашчек из Жуженберка испричала је о случају једне жене која је са својим сином побегла из Штајерске јер је њен муж отишао у партизане. Једнога дана су је пронашли домобрани и испребијали на смрт, док су сина који је молио да не дирају његову мајку такође испребијали.²⁰² Сводоци су изјављивали да је још у време Италијанске окупације Рожман посетио папу и од њега примио специјални благослов за антикомунистичку борбу.²⁰³ Сводоци су својим причама покрепили готово све наводе из оптужнице.

Пред судом је наставку процеса веома опсежно расправљано о улози коју је имао љубљански бискуп Рожман. На процесу је прочитан низ докумената и исказа сведока који терете оптуженог Рожмана. Прочитан је и записник о саслушању Мавеца,

²⁰⁰ Борба 27. август 1946. године, „Пети дан суђења групи издајника и ратних злочинаца на челу са Рупником, на јучерашњем процесу расветљени су многобројни злочини које су издајничке банде починиле у Словенији-„Благослов“ бискупа Рожмана испребијаним и мученим женама“, страна 3.

²⁰¹ Антон Грцар је до 1944. године био капелан у Ровтама. Због својих злочина за време окупације морао је због продирања народноослободилачке војске да побегне из свог села у село Доњи Логатец. У цркви је стално говорио против Ослободилачке фронте и партизана. Организовао је скупове верника на којима се се молили богу да партизани не победе и да не уђу у њихово село. Код њега су се одржавали састанци домобранаца и Црне руке. Састанку на којем је направљен план за злочин у месту Логатецу присуствовао је капелан Грцар и други свештеници. У току ноћи на кућама жртава домобранци су направили знак „Црне руке“, и потом су чланови ове банде ишли од куће до куће и убијали жртве. Борба 27. август 1946. године, „Пети дан суђења групи издајника и ратних злочинаца на челу са Рупником, на јучерашњем процесу расветљени су многобројни злочини које су издајничке банде починиле у Словенији-Састанку на коме је начињен план за злочин у месту Логатецу присуствовао је капелан Грцар и други свештеници“, страна 3.

²⁰² Политика 27. август 1946. године, „Суђење издајницима у Љубљани-Искази сведока о злочинима клерофашиста и доказни материјал о издајничком раду бискупа Рожмана и министра Крека-Словеначки домобрани по злочинима нису се разликовали од усташа“, страна 4.

²⁰³ Viktor Novak, nav. delo, 1070.

војног курата из процеса у Кочевју, који је између осталог изјавио: „ У белу гарду сам отишао по бискуповој одредби. Када је бискуп осудио Освободилну фронту, био сам као свештеник са својим бискупом.“ Прочитан је и извештај са конференције која је одржана августа 1944. године, Конференцији је председавао лично бискуп Рожман, а присуствовало је и локално и љубљанско свештенство присуство је било обавезно и контролисано помоћу купона. Главно предавање је одржао доцент Игњације Лончек. У том предавању је он између осталог рекао: „Свака сарадња у освободилној фронти не само да је незадовољена него је и морални преступ, смртни грех који се не да пред богом поправити“. Рожману је посебно замерано то што је током целог рада свесрдно радио против партизанског покрета.

Војни суд града Љубљане 30. августа 1946. године донео је у раним јутарњима часовима пресуду словеначким ратним злочинцима. Леон Рупник је осуђен на казну смрти стрељањем, на трајан губитак политичких и грађанских права и на конфискацију целокупне имовине. Ервин Резнер је осуђен на казну смрти вешањем и на конфискацију целокупне имовине. Бискуп Рожман је осуђен на 18 година лишења слободе, губитком политичких и грађанских права за десет година после издржане казне, и конфискацију целокупне имовине. Миха Крек на 15 година лишења слободе, на губитак политичких и грађанских права за десет година након издржане казне и на конфискацију целокупне имовине. Визјак Милко на 20 година лишења слободе, губитак политичких и грађанских права за десет година након издржане казне и конфискацију имовине. Хацин Ловро на смрт вешањем, трајан губитак политичких и грађанских права и конфискацију имовина, У Борби је истицано да је публика са одушевљењем поздравила пресуду.²⁰⁴ Да се приметити да је блажа казна била према црквеним представницима, иако је констатно истицано да је бискуп Рожман био централна личност квислиншког апарата у Словенији, власт је како би избегла наводе да се у земљи прогони црква Рожмана осудила казну затова у трајању од 18 година.

Своју казну одбегли бискуп Рожман никада није одлежао. Међутим због његовог положаја у католичкој цркви, власт је сматрала за потребно да ту пресуду

²⁰⁴ Борба 31. август 1946. године, „Пресуда Војног суда у Љубљани Рупнику и осталим издајницима и ратним злочинцима“, страна 4.

образложи. Образложење пресуде је објављено у *Борби* 31. августа. Образложење садржи један пресек свега онога што је утврђено током судског процеса.²⁰⁵

Да се приметити да је овај процес трајао јако кратко, свега недељу дана што није ништа неоубичајено за процесе који су се у Југославији одвијали у том времену. Битно је нагласити да је овај судски процес словеначким клерикалцима на челу са бискупом Рожманом био неизбежан с обзиром на њихову инкорпорираност у квислиншком апарату. Бекством из земље Рожман је сам потврдио све оно због чега га је комунистичка власт теретила. Како би се избегле тврдње јавног мњења у земљи и иностранство да се у Југославији прогони црква Рожман је осуђен у одсуству само на временску казну у трајању од осамнаест година. Београдска штампа је извештавала о овом процесу, али међутим нису приложени транскрипти са суђења него се судски процес препричавао интерпретацијски. Ово се може објаснити недостатком писаног простора, а и настојањима власти да путем интерпретација створи слику која би подржавала владајућу политику. Власт је без већих проблема изашла као победник из сукоба са словеначким клерикалцима. Самим тим што је бискуп Рожман избегао из земље исход ове борбе се већ унапред знао

Преко Лисака и Шалића до Степинца

²⁰⁵ У образложењу пресуде стоји да је бискуп Рожман крив зато што се непосредно након окупације ставио у службу окупатора, прво италијанског а после и немачког. Његов бискупски дворца је постао центар квислиншких елемената током окупације Словеније. Истиче се да је злоупотребио свој положај бискупа како би поједине свештенике ставио у службу окупатору, а да као бискуп гонио све оне свештенике који су се борили против окупације. италијанском комесару Грациолију је још у априлу 1941. обећао потпуну сарадњу. Маја 1941. је упутио Мусолинију захвалницу што је окупирао Словенију. Његова делатност је много помагала окупатору и борби против народнослободилачке војске. Доказано је да је Рожман упутио кардиналу Маљонеју у Рим предлог који је имао за последицу репресивнију контролу окупатора над словеначким становништвом, одузимање радио апарата, интернацију бивших југословенских официра, блокаду Љубљане итд. Под утицајем говора Рожман је народнослободилачку војску приказивао као борце против вере, па су се због тога окупале многе групе које су нападале народнослободилачку војску. председавао је сеоским стражама, проиталијанским колаборационистичким формацијама, које су чиниле злочине у корист окупатора. Слао је код сеоских стража нарочите свештенике плаћене од окупатора. После капитулације Италије, ови свештеници су приступили словеначким домобранима. Заслужан је за ширење пропаганде против југословенске армије. Борба 31. август 1946. године, „Пресуда Војног суда у Љубљани Рупнику и осталим издајницима и ратним злочинцима- Образложење пресуде војног суда“, страна 4.

Након што је 17. октобра 1945. године ухапшен усташки функционер Ерих Лисак²⁰⁶, прошло је извесно време док се нису сложиле све коцкице, које су прво путем хапшења надбискуповог секретара Ивана Шалића²⁰⁷, потом до организовања судског процеса довеле до хапшења надбискупа Степинца.

Суђење Ериху Лисаку и Ивану Шалићу секретару надбискупа Степинца отпочело је 9. септембра 1946. године у Загребу пред Врховним судом Народне републике Хрватске. Суђење се одржавало у великој дворани загребачке више школе за фискултуру. Веће Врховног суда НР Хрватске сачињавају следећа лица: председавајући је био др Жарко Вимпулшек, судије др Антун Черинео и Иван Полдругац, допунски судија Иван Пиркер, и записничар др Анте Петровић. Тужбу је поднео државни тужилац Јаков Блажевић, а његов помоћник је био Божидар Крауш. Оптужене брани 15 адвоката од којих је изванредан број то радио по званичној дужности. Дворана је била пуна, публика је усхићено пратила процес. Судија Вимпулшек је истакао да је расправа јавна и да ће бити стенографски забележена. Након што су се појавио Ерих Лисак у дворани чули су се узвици: „Доле издајнице“, и „Доле крвници“. У Борби су их описивали веома негативно оштрим речима: „До црне оптуженичке клупе, као да пролази кроз срамну шибу, прдефиловала је група злочинаца и мрачних народних непријатеља, обасута огорченим звиждањем, мржњом и презиром народа“. У дворани се чуло: „Смрт убицама!“ Председавајући Вимпулшек је морао да моли публику да буде мирна током расправе.²⁰⁸ Потом је тужилац Јаков Блажевић прочитао оптужницу на 40 страна збијеног текста. Оптужница је садржала два дела, први део је говорио о фашистичкој окупацији, и о усташким злочинима над српским и хрватским

²⁰⁶ Ерих Лисак је рођен 29. јуна 1912. године у Загребу од оца Фрање и мајке Марије, Хрват и држављанин ФНРЈ, нежењен био усташки пуковник, главни равнатељ за јавни ред и сигурност и државни тајник у Министарству унутрашњих послова тзв. НДХ. Борба 10. септембар 1946. године, „Пред Врховним судом Народне Републике Хрватске започело је суђење групи усташких зликоваца на челу са Ерихом Лисаком и Иваном Шалићем, секретаром надбискупа Степинца- Оптужница јавног тужиоца Народне Републике Хрватске“, Миле Виторовић, страна 3.

²⁰⁷ Иван Шалић је рођен 23. јуна 1911. године у Бедрини срез Славонски Брод од оца Павла и мајке Магдалене. Хрват и држављанин ФНРЈ. Нежењен. Тајник загребачког надбискупа Степинца. Борба 10. септембар 1946. године, „Пред Врховним судом Народне Републике Хрватске започело је суђење групи усташких зликоваца на челу са Ерихом Лисаком и Иваном Шалићем, секретаром надбискупа Степинца- Оптужница јавног тужиоца Народне Републике Хрватске“, Миле Виторовић, страна 3.

²⁰⁸ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb glavni i odgovorni izdavač Milan Stanić 1946, 2.

становништвом у тзв НДХ. Други део се односио на период након ослобођења када су остаци фашистичких снага настојали да кроз терористичке нападе униште тековине народноослободилачке борбе. У томе се посебно издваја надбискуповог секретара Ивана Шалића. Оптужница је јасно истакла да су многи усташки свештеници као и свештеници склони фашизму били на такав рад подстакнути извесном сарадњом надбискупа Степинца и његових најужих кругова са усташама и Павелићем. Мали број свештеника који се томе успротивио је био изложен мучењу и убијањима. Истиче се да је тако и данас да оне свештенике који хоће да иду са народом надбискуп Степинац прогања, опозива, и тера у тзв. духовне затворе и слично. Поготово након ослобођења земље поједини свештеници су радили на реорганизовању и поновном јачању усташког покрета. У томе су били помгани и подстрекивани од стране надбискупа Степинца и његових најужих кругова. Зато се на оптуженичкој клупи од 18 оптужених налазило чак 12 свештеника.²⁰⁹ Међу њима је било доста истанутих функционера католичке цркве као што је већ поменути Иван Шалић, секретар надбискупа Степинца, Јосип Шимечки Катихета друге мушке реалне гимназије, Ђура Марић свештеник и усташки сатник, и остали.

Јавни тужилац заснива своју оптужницу на члану 13 ст. 2 Закона о кривичним делима проти народа и државе. У оптужници се каже да су немачки и италијански окупатори преко својих слугу вршили однорођивање и превођење на другу веру поред масовних убијања, мучења и одвођења у концентрационе логоре. Јединствени отпор народа Југославије окупатор је хтео сломити разједињењем и распиривањем националне и верске мржње нарочито између Хрвата и Срба у Хрватској, Босни и Херцеговини. За тај посао немачки и италијански окупатори користили су Павелића, и његову фашистичко-терористичку организацију усташа. Свесрдну помоћ Павелићу дају спремно многи фашизму склони свештеници подстрекивани присном сарадњом надбискупа Степинца и његових ужих сарадника са усташама и Павелићем.²¹⁰ У оптужници се индиректно оптужује и надбискуп Степинац што представља једну врсту увертире пре његовог извођења на суд.

²⁰⁹ Борба 10. септембар 1946. године, „Пред Врховним судом Народне Републике Хрватске започело је суђење групи усташких зликоваца на челу са Ерихом Лисаком и Иваном Шалићем, секретаром надбискупа Степинца- Првог дана суђења јавни тужилац Народне Републике Хрватске Јаков Блажевић прочитао је оптужницу“, Миле Виторовић, страна 3.

²¹⁰ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb glavni i odgovorni izdavač Milan Stanić 1946, 5.

Политика је одмах дан касније пренела свој извештај са саслушање Ериха Лисака. Он је негирао своју кривицу наводивши да му није познато шта се дешавало са заробљеним Србима, Јеврејима, антифашистима. Говорио је и о неусполом покушају Лорковића и Вокића да скину Павелића с власти и окрену се западним савезницима. Штампа је наставила да преноси и каква је била атмосфера на суђењу. Признао је да је као равнитељ за јавни ред и мир упућивао људе у концентрационе логоре. На питање колико је по његовом рачуну било упућено људи у концетрационе логоре одговорио је да не зна. Један од најмоћнијих људи у НДХ наивно ништа није знао. Било је покренуто током испитивање и питање амнестије за затворенике у концентрационим логорима о божићу 1944. године. Лисак је одговорио да је амнестија извршена за оне који се налазили на територији града Загреба а да се нијем могла односити на затворенике у другим градовима јер су они већ били мртви. Наставио је да се брани тиме да ништа није знао. На питање о морталитету у Јасеновцу одговорао је да се све то догађало док није био равнатељ за јавни ред и мир и да су му непознате бројке с жртава у том логору.²¹¹ Министар унутрашњих послова усташке НДХ Артуковић је у разговору са Лисаком након посете у Јасеновцу рекао да је стање у логору задовољавајуће, што је Лисак изјавио у суду, на шта је пубила реаговала огромим негодовањем. Потом је испричао како су усташе морале да крену у бекство за Аустрију пред крај рата. Испричао је да се сам поглавник Павелић састао са надбискупом Степинцем десет дана пре бекства из Загреба.²¹²

Лисак је признао да се по поновном повратку у Загребу састао са надбискупом Степинцем 15. септембра 1945. године. Под именом Петровић дошао је предвече пред капију надбискупског двора где га је сачекао секретар надбискупски Шалић. Потом га је Шалић кроз споредни ходник одвео у двор, и потом обавестио надбискупа Степинца. Лисак се представио надбискупу и потом су разговарали о емигрантима и о

²¹¹ Политика 11. септембар 1946. године, „Суђење пред врховним судом Народне Републике Хрватске-Ерих Лисак, равнатељ усташког редарства, о својим злочинима за време окупације, о састанку са загребачким надбискупом после ослобођења и о покушају да се поново организују усташе- Ипак, оне је упућивао људе у логоре смрти“, страна 4.

²¹² Политика 11. септембар 1946. године, „Суђење пред врховним судом Народне Републике Хрватске-Ерих Лисак, равнатељ усташког редарства, о својим злочинима за време окупације, о састанку са загребачким надбискупом после ослобођења и о покушају да се поново организују усташе-Безглаво бекство у Аустрију“, страна 4.

поглавниковом бекству из Хрватске за Аустрију.²¹³ Лисак је нагласио да су разговарали само од петнаест до двадесет минута.²¹⁴ Затим је потврдио да му је даљи задатак био повеже разбијене усташке групе. Водећу улогу у повезивању разбијених усташких група након пораза фашистичке колације играли су католички свештеници на челу са надбискупом Степинцем. Степинчеви говори су одисали непријатељством према новим комунистичким властима, говорећи о скорим променама он је давао свом свештенству полета да се ослободе страха од власти која је по његовим причама само привремена. То да је Степинац отворено радио против комунистичких власти потврђује изјава Модеста Мартинчића²¹⁵, провинцијала фрањевачке провинције: „Желим да нагласим да је Степинац један од главних узрока што поједини свештеници нападају данашњу власт и директно учествују о оружаним акцијама бандитских група које себе називају крижарима. Моје је дубоко уверење да многи свештеници не би пристали да пођу овим путем да епископат на челу са Степинцем не заузима такав став“.²¹⁶ Само по себи намеће се питање зашто Степинац није деловао против усташке власти онолико колико је деловао против комунистичке. Нису му сметала масовна убиства жена и деце по усташким логорима, али му је сметала комунистичка власт. Та чињеница се може објаснити тиме да је Степинац био продужена рука Ватикана, и упорно је бранио интересе Ватикана, да је Ватикану сметала усташка власт он би се острвио на њу онолико колико се острвио на комунистичку.

²¹³ Политика 11. септембар 1946. године, „Суђење пред врховним судом Народне Републике Хрватске-Ерих Лисак, равнатељ усташког редарства, о својим злочинима за време окупације, о састанку са загребачким надбискупом после ослобођења и о покушају да се поново организују усташе- Састанак с надбискупом“, страна 4.

²¹⁴ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb glavni i odgovorni izdavač Milan Stanić 1946, 40.

²¹⁵ *Модест Мартинчић је оптужен и за сакривање 36 сандука усташког злата у фрањевачком самостану на Каптолу, иако му је било познато да би то благо усташе искористиле за наставак њихове делатности*. Политика 10. септембар 1946. године, „Суђење у Загребу- Почело је суђење Лисаку и Шалићу и још шеснаесторици усташких злочинаца- Сакривање усташког крвавог блага“, страна 5.

²¹⁶ Политика 10. септембар 1946. године, „Суђење у Загребу- Почело је суђење Лисаку и Шалићу и још шеснаесторици усташких злочинаца- Заштитник усташких свештеника и њихов потстрекач“, страна 5.

На суђењу су појавили наводи да су усташе помогле Мачеку да побегне из Хрватске.²¹⁷ Ови наводи само потврђују идеолошку матрицу, која је имала за циљ да се сви непријатељи ставе у исти кош, како би се показало да сви они имају нешто заједничко а то је да су „народни непријатељи“. Јасно се може наслутити да су усташе хтеле да искористе Влатка Мачека и његово англофилство како би се приближиле западним савезницима пошто је било јасно да ће Немачка изгубити рат.

Политика је већ 13. септембра јавила да је завршено саслушање Ериха Лисака. После чега је саслушан надбискупов секретар Иван Шалић, чиме да приметити да је фалио само један степен да се Степинац ухапси. Лисак наводи на крају да је Каптол у Загребу био један од центара за окупљање противника власти.²¹⁸ Шалић је за разлику од Лисака одмах признао да је знао за Јасеновац и друге покоље. Како се истиче и у *Борби* Шалић је показивао и извесно кајање али је у исто време настојао да умањи своју одговорност.²¹⁹ Утврђено да је у надбискупском двору била освећена једна крижарска застава под којом су усташе намеравале да наставе свој рад.²²⁰

У својим даљим исказима Шалић је све више посредно теретио Степинца.²²¹ Стезање обруча око Степинца се може видети и тоном којим је штампа писала о томе. У наставку суђења Шалић је наставио да се брани негирањем да је знао шта се дешава.

Након што је завршено саслушавање Шалића саслушан је и Ђуро Марић, усташки сатник и свештеник. Он се одмах по ослобођењу сакрио, и покушао да побегне за Трст. Признао је своју одговорност и показао кајање. Поново се истицала антијугословенска делатност крижара.²²²

²¹⁷ Политика 12. септембар 1946. године, „Суђење усташким злочинцима- Усташаи обезбеђују Мачеку бекство“, страна 5.

²¹⁸ Политика 13. септембар 1946. године, „У надбискупском двору у Загребу била је освећена крижарска застава под којом су остаци усташких зликоваца хтели да наставе свој крвави посао“, страна 5.

²¹⁹ Борба 12. септембар 1946. године, „Саслушавање оптуженог Шалића“, страна 4.

²²⁰ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb glavni i odgovorni izdavač Milan Stanić 1946, 71,

²²¹ Политика 14. септембар 1946. године, *Својим признањима Шалић потврђује везе загребачког надбискупског двора са усташама, крижарима, мачековцима, и осталом реакцијом у земљи и на страни*“, страна 4.

²²² Борба 15. септембар 1946. године, „Саслушање оптуженог- усташког сатника Марића“, страна 5.

Осмог дана суђења многобројни сведоци су изнели приче о злочинима крижарских терориста. Тако је Драгица Крижанића из Тузле сведочила о летцима на којима се налазио списак за ликвидацију најугледнијих војних и политичких руководиоца у Тузли.²²³ Сведоци су поткрепљивали све наводе из оптужбе.

После је реч узео тужилац Јаков Блажевић. У свом говору је означио загребачки Каптол и Степинца као главна упоришта крижарских банди. Нагласио је да су те банде руковођене баш из Каптола. Том приликом је истакао да је пастирско писмо дало подстицај крижарским терористима, чиме се још једном сугестијом истиче одговорност надбискупа Степинца, који је својом функцијом стојао иза тог писма.²²⁴ Било је само питање времена када ће се и Степинац ухапсити, што се видело по тим све јаснијим сугестијама.

Пред само хапшење надбискупа Степинца говорило се о свештеницима, који су подржали крижаре. Наглашавало се да су поједини свештеници слали симболичне крстиће, крижарима, који су се крили у шуми. Говорило се потом о повезаности дела Хрватске сељачке странке са крижарском организацијом. Модест Мартинчић је говорио о сакривеном злату у фрањевачком самостану. После је Црнковић говорио о изради крижарске заставе за једног од вођа крижара Мартина Месарова.²²⁵ Исказима свих ових оптуженика био је припремљен терен за хапшење самог Степинца.

Јавност је већ била припремљена за хапшење Степинца, јер је у јавности већ недељама наговештавано то, било је само питање времена када ће то уследити. Константим истицањем његове кривице давана је потпора будућем хапшењу. До хапшења је дошло 18. септембра. Одмах наредног дана на један сатиричан начин путем карикатуре Ивана Лучева то је хапшење потврђено.

²²³ Борба 17. септембар 1946. године, „Јуче су сведоци изнели многобројне злочине које су починиле крижарске банде руковођене из једног центра-надбискупског двора“, страна 5.

²²⁴ Политика 17. септембар 1946. године, „Неоспорено је утврђено, како каже јавни тужилац, да су банде крижарских терориста биле руковођене из једног центра- Тај центар је био загребачки Каптол“, страна 5.

²²⁵ Политика 18. септембар 1946. године, „Извесни свештеници слали су крижарима крстиће са специјалним „опростима“ грехова“, страна 5.

Судски процес Алоџију Степинцу

Након што је у јавности припремљено процесуирање Степинца преко разних текстова, у којима се он терети за сарадњу са усташама и другим фашистима до других доказа и исказа сведока, који су га теретили. Хапшење Лисака, Степинца, и Шалића одвело их је и до најкрупније фигуре у пирамидалној структури католичке цркве у Хрватској, до Степинца. Одлука о извођењу надбискупа Степинца пред суд донета је лета 1946. године на Бледу. На Бледу су састали поред Тита и Јакова Блажевића јавног тужиоца Републике Хрватске још и Едвард Кардељ и Јосип Хрнчевић²²⁶ јавни тужилац Југославије. Тито је позвао на Блед тужиоце Јакова Блажевића и Хрнчевића где су цео дан разговарали како да поставе оптужницу против Степинца.²²⁷ Намеће се питање да ли је Степинац могао да избегне оптуженичку клупу да је само нашао заједнички језик са комунистичким властима. Одговор на ово питање дао је Јосип Хрнчевић у својим мемоарима. Разлог лежи у томе што је Степинац након рата развио широку антијугословенску делатност. Не прихвативши нову власт, и делујући против државе Степинац је сам себи исписао оптужницу.²²⁸ Да је његова антидржавна делатност разлог подизања оптужнице потврдио је и Милован Ђилас у својим делима. По Ђиласовим речима Тито није био задовољан деловањем дела католичког клера. Тито је желео споразум са католичком црквом и Степинцем у циљу стварања „националне католичке цркве“. Ђилас је дакле потврдио да комунистичке власти нису Степинца извеле пред суд због његовог деловања током рата него због његове несарадљивости и антијугословенске делатности. Католичка црква је Титов предлог за споразумом схватила као слабост режима па је због тога појачала антидржавну делатност.

²²⁶ Јосип Хрнчевић је рођен 9. децембра 1901. године у селу Обровници крај Бјеловара. Гимназију је завршио 1922. године у Бјеловару, а студије права је завршио Загребу где је и докторирао 1927. Радио је као правник по читавој држави. Члан Комунистичке партије Југославије је постао 1933. године. Као истакнути члан комунистичке партије био је један од организатора Народноослободилачког покрета у Хрватском загорју и Међумурју. После рата постао је председник Војног већа Врховног суда ФНРЈ до 1946, а од 1946. до 1951. године био је савезни јавни тужац. Josip Hrnčević, *Svjedočanstva*, Globus Zagreb 1984. godine.

²²⁷ Nikola Žutić, *Nadbiskup Stepinac- ideologija i verska politika 1934-1946*, Beograd Institut za savremenu istoriju, 2017, 227.

²²⁸ Josip Hrnčević, *Svjedočanstva*, Globus Zagreb, 1984. godine, 171.

²²⁹Алојзије Степинац је ухапшен поново 18. септембра 1946, а експресно су наредног дана у београдској штампи објавили да је суд усвојио предлог јавног тужиоца Јакова Блажевића да се поведе истрага и подигне оптужница против Надбискупа Алојзија Степинца.²³⁰ Истиче се да је суд на основу исказа Лисака, и Шалића дошао до закључка да је и Степинац и такоко повезан са њима и њиховим злочинима. Па су тако и Степинца укључили у једну јединствену оптужницу.²³¹ У уводу оптужнице је наглашено да су немачки и италијански империјалисти искоришћавали националне и верске супротности које је постојало међу народима Југославије.²³² Пар дана после хапшења Народном суду Хрватске је послата оптужница против надбискупа Степинца. Истакнуто је да је Степинац био непосредни учесник, подстрекач и помагач у раду крижарско терористичке организације. Оптужени Степинац се терети: прво због помагања и учествовања у крижарско терористичким групама, због сарадње са окупаторима и што је помагао Анту Павелића и усташки покрет, што је организовао покатоличавања Срба у Хрватској, Босни и Херцеговини, због духовне потпоре усташким властима, и збогширења окупаторске пропаганде, и на крају што је у договору са Павелићем крио архиву усташког министарства спољних послова и других усташких докумената у надбискупски двор.²³³ Битно је нагласити да је насиље над српским народом Степинац искористио као повољну прилику за насилно прекрштавање Срба, које је имало учврстити папинске интересе на Балкану. Насилним

²²⁹²²⁹ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 195.

²³⁰Борба 19. септембар 1946. године, „Суђење групи усташких злочинаца пред већем Врховног суда Народне Републике Хрватске у Загребу- Суд је усвојио предлог јавног тужиоца Народне Републике Хрватске да се поведе истрага и подигне оптужница против др. Алојзија Степинца“, Миле Виторовић, страна 3.

Политика 19. септембар 1946. године, „Суд је усвојио предлог јавног тужиоца Народне Републике Хрватске да се поведе истрага и подигне оптужница против др. Алојзија Степинца“, Танјуг, страна 4.

²³¹Политика 19. септембар 1946. године, „Суд је усвојио предлог јавног тужиоца Народне Републике Хрватске да се поведе истрага и подигне оптужница против др. Алојзија Степинца“, Танјуг, страна 4.

²³² Narodni list 1. listopada 1946. godine, „Započelo suđenje dru Alojziju Stepincu za krivična djela protiv naroda i države- Čitanje optužnice“, naslovna strana.

²³³Борба 25. септембар 1946. године, „Врховном суду Народне Републике Хрватске предана је оптужница против др. Алојзија Степинца“, страна 3

прекрштавањем Степинац је одборавао насиље над Србима у Хрватској и Босни и Херецеговини дајући им на тај начин пун легитимитет.²³⁴

Тако је 1. октобра објављена ударна вест да је Степинац коначно изведен пред суд. Његово држање на суду је било поприлично суздржано и одавало је утисак као да му није ни стало да се одбрани. На већину питања је одговарао са: „Немам шта да кажем“.²³⁵ Сигурно је настојао да остави утисак достојанственог држања човека, који се не осећа кривим и који није ни свестан своје кривице. Било је то држање човека који је био спреман на сваку жртву у борби против комунизма, док су његове акције против фашизма биле мизерне и закаснеле. На многа питања је одговарао ћутањем. Ипак је признао да је сматрао Павелића за поглавару државе, и да је због тога позвао народ и свештенство да му служе. Али да је све то учинио под утицајем Влатка Мачека, којег је сматрао политичким представником хрватског народа. Пошто је Степинац одбио да има браниоца, сигурно сматрајући да нема шансе да буде ослобођен, суд му је по службеној дужности доделио браниоце Иву Политеа и Натка Катичића.²³⁶

Степинац је оптужен због сарадње с врхом усташке државе, сусрета с Павелићем и другим усташким представницима, за говоре у којима подстиче на молитву за Павелића.²³⁷ Већ 18. априла 1941. , односно само пар дана након успоставе НДХ Степинац је издао окружницу, у којој позива свештенство да сарађује и вернике подстиче на сарадњу са НДХ, а 26. јуна исте године, као председник бискупске конференције, предводи делегацију бискупа у аудијенцију Павелићу, и том приликом му обећава искрену и лојалну сарадњу.²³⁸ Тако је 23. фебруар 1942. године када је отворен усташки сабор оптужени Степинац улазу цркве св. Марка дочекао Анту Павелића и остале чланове усташког сабора поздрављајући их следећим речима: „Поглавниче, у часу када се састаје Хрватски сабор, тај стародревни симбол хрватске

²³⁴ Narodni list 1. listopada 1946. godine, „Započelo suđenje dru Alojziju Stepincu za krivična djela protiv naroda i države- Nasilje nad srpskim narodom prihvatio je optuženi Stepinac kao povoljnu priliku za prekrštavanje Srba“, naslovna strana.

²³⁵ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи“, страна 3.

²³⁶ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи- Из „начелних“ разлога надбискуп отклања браниоце“, страна 3.

²³⁷ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи- Степинац позива на узвишени рад око чувања и унапређења НДХ“, страна 3.

²³⁸ Борба 1. октобар 1946. године, „Пред већем Врховног суда Народне Републике Хрватске почело је саслушавање оптуженог д-р Алојзија Степинца- Позив верницима да сарађују са НДХ“, страна 3.

државности, идући свијетлим траговима прошлости, желим да заједно са вама, главарем НДХ, на овај рад призвати благослов Бога створитеља, и не могу, а да не проговорим и ја као представник цркве Божије“.²³⁹ На тај начин је не само давао легитимитет усташком сабору, него је и сам директно учествовао у њему. Степинцу се на терет стављају и масовна прекрштавања Срба на католичку веру. Осим прекрштавања усташе су пљачкале њихову и црквену имовину.

Оптужује се и зато што је католичку штампу оријентисао ка давању потпоре усташким властима. Католичка штампа је подржавала интересе усташко фашистичких власти. Степинац се није бунио против оваквог писања него га је подстицао, што потврђује да је он прихватао тренутно стање у држави чак и да се није око свега слагао са усташама. Степинац је активно утицао на смер и ток писања ове штампе, која је још и пре рата пропагирала фашизам, а за време окупације је ширила пропаганду против сваког покрета отпора.²⁴⁰

Последњи део оптужнице се односи на надбискупово држање пред крај рата и непосредно после тога. Ту се износи чињеница о покушају обједињавања реакције из свих југословенских република, у покушају чувања својих позиција. Наглашено је да је надбискупов двор постао стедиште бивших усташа и крижара.²⁴¹ Оптужени Степинац је до самог краја првог саслушања одбијао да одговори на питања поводом тачки из оптужнице. На већину питања је и даље одговарао да нема шта да каже.²⁴²

На наредном саслушању је Степинац променио тактку и кренуо је заиста да конкретно одговара на питања која би му помогла да олакша свој положај, а и почео је заиста да се брани. Говорило се о плански организованом и присилном покрштавању Срба и у улози самог Степинца у том процесу. Тим покрштавањем је руководио одбор тројице, основан како би се Србима и другима омогућио прелаз у католичку веру. У том одбору су били сам Степинац, потом Јанко Шимрак и Виктор Бурић. Степинац је

²³⁹ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи-„Католичка акција“ – стуб и језгро усташтва“, страна 3.

²⁴⁰ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи-Католичка штампа за време окупације“, страна 3.

²⁴¹ Политика 1. октобар 1946. године, „Загребачки надбискуп др Степинец на оптуженичкој клупи-Надбискупски двор сабиралиште усташа“, страна 3.

²⁴² *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb 1946. године, 224.

покушао да формалности приликом покрштавања представи као олакшавајућу околност, јер су православци морали у виду молбе да траже пријем у католичку веру, што је била само пука формалност. Истакао је још да је приликом прелаза била неопходна и верска обука.²⁴³ Директива тог одбора довела је до тога да масовно покрштавање постане пракса. Но био је побијен многим аргументима и доказима о масовним покрштавањима, јер за кратко време толико људи није могло брзо да прође верску обуку. Коментаришући покрштавања Степинац је изјавио: „Прелазници су имали здраву памет и слободну вољу да то чине или не“.²⁴⁴ Степинчеву изјаву о слободној вољи приликом преласка у католичку веру оборио је оптужени свештеник Ђуро Марић, који је и сам учествовао о покрштавањима. Потврдио је да је вршио покрштавање по налогу свог бискупа и да је уверен да ти људи нису слободном вољом приступали католичкој вери. Суочио се са Степинцем и опет потврдио да је Степинац ипак знао за присилна покрштавања Срба, иако је тврдио супротно. Степинац је коначно признао да је од маја 1945. примио и сакрио усташку архиву Министарства спољних послова. Још је и потврдио да је примио Лисака и да му је приликом разговора рекао да не жели да се упушта ни у какве акције, и да наводно не може да му пружи склониште.²⁴⁵ На питање колико је Срба покрштено Степинац је одговорио да не зна, а на суду је изнет извештај који је Степинац послао папи 1943. године и у којем наводи тачан број покрштених.²⁴⁶ Степинац је тим писмом што га је послао 18. маја 1943. молио папу Пија XII да се заложи својим угледом да се НДХ одржи.²⁴⁷ Степинац је затим потврдио да је папа одобрио његов став у насилном покрштавању Срба. Што

²⁴³ Борба 2. октобар 1946. године, „Директива „одбора тројице“ на челу са Степинцем о масовном прекрштавању омогућила је усташама извршавање масовних покоља Срба- По директиви „одбора тројице“ на челу са Степинцем уведена је пракса масовног прекрштавања“, страна 5.

²⁴⁴ Борба 2. октобар 1946. године, „Директива „одбора тројице“ на челу са Степинцем о масовном прекрштавању омогућила је усташама извршавање масовних покоља Срба- Степинчеви принципи о здравој памети и слободној вољи“, страна 5.

²⁴⁵ Борба 2. октобар 1946. године, „Степинац признаје да је сакрио усташку архиву и примио Лисака“, Миле Виторовић, страна 5.

²⁴⁶ Политика 2. октобар 1946. године, „Степинец тврди како тобоже није знао да се Срби у НДХ покрштавају под претњом истребљења-Њихова је савест чиста“, страна 5.

²⁴⁷ У писму Степинац наглашава наводну опасност од „великосрпске идеје“, чија би победа значила пораз католицизма на северозападном балкану. Нагласио је папи да би уништавањем НДХ биле уништене и њене тековине, које су се темељиле на чињеници да је у њој покрштено око 240 000 православних Срба. Viktor Novak, *Magnum Crimen*, 788-789.

потврђује и чињеница да је он именован од стране папе за војног викара „sine titulo“ за Павелићеву војску.²⁴⁸ Процес је постепено добијао и агресивнију црту, с обзиром на то да је Степинац важна фигура у католичкој цркви, било је неопходно одговорити на све нападе на комунистичке власти.

У пуном замаху су у штампи изношене чињенице о кривици надбискупа Степинца, истичући његову одговорност циљано се јавност упознавала са неопходношћу процесуирања једне такве особе. Један такав текст се појавио у Политици, у којем се Степинац директно означен као усташа у свештеничкој одори.²⁴⁹ Као један од најважнијих сведока појавио се фрањевац Модесто Мартинчић. Он је причао о томе како је Јосип Броз Тито нудио сарадњу цркви, коју је по њему требало прихватити. Сведок је посебно истакао идеју братства и јединства, што се уклапало у идеолошку матрицу комунистичких власти. Модесто Мартинчић се поставио крајње кртички према Степинцу. Степинца је означио као кривца за сарадњу свештенства са усташама.²⁵⁰ Мартинчић је истакао да би пријавио властима усташко злато које је крио у свом самостану да је код високих црквених кругова осетио за сарадњу са народним властима.²⁵¹ На претресу је покренуто питање материјалног аспекта покрштавања.²⁵² С обзиром на то да су поједини свештеници убирали данак од Срба након обављеног покрштавања доказано је да су покрштавања имала и материјални аспект, који није био примаран али је ипак постојао.

На наредном претресу се расправљало о материјалном богству надбискупа Степинца. Истакнуто је у штампи да је примио 300 000 куна од Макса Лубурића, и да је на свом имању држао сто крава док је народ гладовао и патио.²⁵³ Наглашено је да је

²⁴⁸ Narodni list 1. listopada 1946. godine, „Započelo suđenje dru Alojziju Stepincu za krivična djela protiv naroda i države- Nasilje nad srpskim narodom prihvatio je optuženi Stepinac kao povoljnu priliku za prekrštavanje Srba“, strana 3.

²⁴⁹ Политика 3. октобар 1946. године, „Степинец, усташа у свештеничкој одори“, страна 5.

²⁵⁰ АЈ, Сава Косановић, 83-16-422, Narodni Glasnik October 4. 1946, „Krivnja za saradnju svećenstva sa ustašama leži na Stepincu“.

²⁵¹ Борба 3. октобар 1946. године, „Искази оптужених свештеника и многобројни документи потврђују злочиначки и противнародни рад Алојзија Степинца- Оптужени Мартинчић потврђује активну сарадњу Степинца са усташама“, М. Виторовић, страна 3.

²⁵² Политика 3. октобар 1946. године, „Степинец, усташа у свештеничкој одори- Кржави данак-новац за покрштавање Срба“, страна 5.

²⁵³ Политика 4. октобар 1946. године, „Од јасеновачког целата Лубурића Степинец је примио 300 000 кржавих куна“, страна 4.

новац од Лубурића уложио у своје имање, на којем су му се налазиле те краве. Истакнуту улогу у формирању овакве слике о Степинцу одиграо је опет фрањевац Модест Мартинчић, који је на овом претресу дао свој закључак о Степинцу. На крају саслушања овог сведока пред судом Степинац је прекинуо ћутање и почео је да у свом говору негира своју кривицу.²⁵⁴ Београдска штампа није у целости пренелеа излагање Степинца већ само интерпретацију тог говора, игноришући оне делове који би нарушили већ у штампи изграђену слику о њему док је сам Степинац упорно одбијао да одговори на она места, која несумњиво потврђују његову одговорност.

У даљем току испитивања говорило се о тужној судбини деце са Козаре (битка, и збег, и Диана Будисављевић). Многа партизанаска деца, која су ухваћена приликом збег са Козаре током пролећа 1942. године су завршила у логору Стара Градишка. На суду је посебно стављено на терет Степинцу то што се оглушио на позиве да помогне деци. Посебно му се стављало на терет то што је имао преко 100 крава на свом имању, а одбио да помогне партизанској деци, а могао је да им да макар млеко.²⁵⁵ На суду а и у штампи никако није спомињана акција Диане Будисављевић, чија се акција није уклапала у тадашњу идеолошку матрицу комунистичких власти. Прикривање ове акције се још може објаснити и тиме да Диана Будисављевић није сарађивала са комунистима приликом спасавања деце. Чињеница да је Диана водила картотеку о збринотој деце говори о њеним добрим намерама да се деца врате својим родитељима после рата, иако су многа деца и након збрињавања патила. Међутим припадници комунистичке службе државне безбедности јој после рата одузимају картотетку након чега она напушта Југославију.²⁵⁶ Сматрајући да би отварање тог питања угрозило идеолошку матрицу о братству и јединство југословенских народа, а посебно Срба и Хрвата, комунистичке власти су затвориле ово питање па су многа деца остала обележена непознавањем сопственог идентитета и сопствене породице.

У суду су испливале нове појединости о антидржавној улози фрањевачког реда. Тај ред се оптужује да је скривао злато и друге драгоцености, које су опљачкане од

²⁵⁴ Narodni list 3. listopada 1946. godine, „*I na današnjoj raspravi utjerali su optuženog Stepinca njegovi podredjeni svećenici*“, strana 2.

²⁵⁵ Борба 5. октобар 1946. године, „*Оптужени надбискуп Алојзије Степинац у исказима пред судом потврђује свој противнародни рад- Степинац је имао 110 крава, а одбио је да даје млеко партизанској деци*“, страна 5.

²⁵⁶ Diana Budisavljević, nav. delo, 166.

Срба и Јевреја.²⁵⁷ У јеку напредовања народноослободилачког поректа маја 1945. фрањевци су покушавали да сакрију усташко благо у гробовима.

Током даљег процеса већа пажња је посвећена извесним настојањима и комбинацијама у последњој фази постојања НДХ. Оно што је заједничко свим тим комбинацијама било је то што су се све базирале на сарадњи са Степинцем, најчувенији завереници Лорковић и Вокић су рачунали на њега.²⁵⁸

Врло брзо се на суђењу дошло и до испитивања сведока. Први од сведока који је испитан био је усташки војсковођа Славко Кватерник. Он је говорио о томе како је Мачек позвао народ да прихвати усташку власт. Око њега су се везивале разне комбинације везане за покушај обнове НДХ. Кватерник је у судницу ушао несигурним кораком, био је како истичу у Политици прилично нервозан и несигуран приликом испитивања. Он је описивао свој сусрет са Мачеком и Кошутећем када су му саопштили да неће да преузму власт под таквим околностима. Кватерник им је пребацио то што нису осамосталили Хрватску између два светска рата, и да ће он сада да уради на свој начин. Кватерник је сматрао да би елиминацијом екстремне струје усташа коју је контролисао сам Павелић, могла да се створи прелазна влада од умерене струје и домобрана. Кватерник је на крају истакао да се са надбискупом Степинцем састао три пута службено, а четврти пут је био гост у надбискуповом дворишту.²⁵⁹ Степинац и на ову констатацију није имао шта да каже. Штампана није Кватерниково сведочење пренела у целини, што због обима јер би било превише и за читалаца а и за издаваче, и што због неопходности уклапања у идеолошку матрицу комуниста.

Наредни сведок био је Владимир Кошак, који је говорио о подршци коју су усташе добијале из клерикалних кругова. Открио је разне комбинаторике након капитулације Италије 1943. године. Нагласио је су Немци после капитулације Италије разматрали стварање једне владе. Спомињао је неко тело владу која би понела назив

²⁵⁷ Политика 5. октобар 1946. године, „Фрањевци који су у гробовима чували усташку ризницу“, страна 4.

²⁵⁸ *Афера Лорковић- Вокић је представљала неуспели покушај преузимања власти у НДХ, који су организовали министар унутрашњих послова Младен Лорковић и министар оружаних снага Анте Вокић у августу 1944. године. Уртом се уз ослањање на редове ХСС хтела спасти НДХ преласком на страну западних савезника.* Bogdan Krizman, *Ustaše i Treći rajh 2*, Globus Zagreb 1983. године, 78-141.

²⁵⁹ Политика 6. октобар 1946. године, „Усташки „војсковођа“ Кватерник описује како је Мачек позвао народ да подупре Павелићеву власт-Како је протекао Кватерников састанак с Мачеком“, страна 5.

регентско веће на челу с надбискупом Степинцем.²⁶⁰ Степинац се ни о овоме није изјашњавао, што наводи на сумњу да уопште није ни знао за те планове. Потом је сведок причао о везама усташког режима са Рупником у Словенији, и о разним комбинаторикама које би укључивале и Драгољуба Михаиловића. Испитивањем Кошака потврдило се да је постојао материјални аспект усташко-клерикалног савеза, јер овај сведок потврдио да је католичка црква добијала многе дарове од усташких функционера.²⁶¹ Брзо је завршено и ово испитивање па се прешло на другог сведока.

После Кошака кренуло је саслушање Мехмеда Алајбеговића некадашњег министра спољних послова НДХ. Он је истакао да је хрватска емиграција велике наде полагала у Степинца. Потом је саслушан сведок инжењер Марио Маричић, који је као немачки шпијун био веза између Кватерника и Степинца. Маричић је признао да је као немачки шпијун радио на томе да на власти у НДХ уместо компромитованог Павелића дође прихватљивији Влатко Мачек.²⁶² На крају свог сведочења Алајбеговић износи како је непосредно пре бекства усташке владе испред партизанске војске предао читаву архиву министарства спољних послова надбискупу Степинцу, који му је зато издао потврду са својим потписом.²⁶³ С обзиром на то да се знало да ће хитлероваска коалиција изгубити рат ово сведочење само потврђује да су одређене груације из те коалиције хтеле да обезбеде повољнији положај приликом преговора са антифашистичком коалицијом. Ове тенденције су пропале код усташа а и у самој Немачкој су биле неуспешне.

Потом су се низали сведоци који су изгласили своја искуства приликом верских прогона и прислних покрштавања. Тако је Јово Николасевић ужар из Бубинаца испричао како су усташе бациле једну живу жену у ватру само зато што им је нешто добацила у тренутку док су водили људе на покрштавање. Дане Вркљан из једног села крај Осијека је испричао како су усташе стражариле око цркве у којој се покрштавао

²⁶⁰ Политика 6. октобар 1946. године, „Усташки „војсковођа“ Кватерник описује како је Мачек позвао народ да подупре Павелићеву власт-Саслушање усташког министра финансија“, страна 5.

²⁶¹ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb 1946. године, 367.

²⁶² Политика 6. октобар 1946. године, „Усташки „војсковођа“ Кватерник описује како је Мачек позвао народ да подупре Павелићеву власт-Усташки министар иностраних послова такође сведочи“, страна 5.

²⁶³ Борба 6. октобар 1946. године, „Степинац и Мачек ковали су планове о спасавању НДХ помоћу немачке обавештајне службе- Степинчеве изјаве, говори и проповеди служиле су Павелићу за пропаганду у иностранству“, страна 5.

православни народ. Свештеници су облачили како каже час усташке униформе час свештеничке одежде. Марија Сабо из Осијека је сведочила како је свештеник Фрањо Шегул у селу Бијеломк Брду претио свим православнима да ће да их пошаље у логоре ако се не покрсте.²⁶⁴ Ова сведочења су оборила тврдње да су се људи покрштавали слободном вољом него је то било под прислом, или под страхом за голу егзистенцију. Да прелазак у католичку веру није заштитио жртве сведочи Љубан Једнак, једини преживели сведок злочина у Глини.²⁶⁵ Жртве су одведене у глинској цркви под изговором покрштавања, међутим ту се десио стравичан покољ, јер су жртве на најсвирепији начин заклане. Треба поново нагласити да београдска штампа није преносила сва сведочења него само она која су се сматрала релевантим за надбискупа Степинца, а и није било могуће све од речи до речи преносити услед недостатка писаног простора.

Следећи сведок био је Петар Главаш, столар из Загреба. Овај сведок је описао свој тескобан пут од Лепоглаве до Јасеновца. Описује како је Јасеновац био крцат и преун људима, да су вршена масовна убиства и стравична мучења. Још је и истакао да су у Лепоглави затварани углавном Хрвати, све под сумњом да су комунисти.²⁶⁶ Лисака су упитали да ли је истина то што сведок говори, а он је после извесног колебања рекао опет негирајући одговорност да „наводи могу бити делимично тачно“.²⁶⁷ Овде долази до изражаја недостатак емпатије и осећаја одговорности оптуженог Лисака. После Главаша уследила су нека од најпотреснијих сведочења Зденке Ожанић, Матилде Стражемерац, и Анике Сивичевић. Зденка Ожанић је сведочила о убиству педесет заробљеника у селу Крушевљево. Масакар у овом селу је уследио 28. јануара 1945. након партизанског напада на једног немачког генерала. Жртве су убијане на врло бруталан начин јер након што су обешени Немци и усташе су њихова мртва тела боли бајонетима. Матилда Стражемерац из Загреба је испричала како су јој усташе обесиле веома мучки обесиле ћерку што је оптужени Лисак равнодушно слушао, чиме је у

²⁶⁴ Политика 6. октобар 1946. године, „Усташки „војсковођа“ Кватерник описује како је Мачек позвао народ да подупре Павелићеву власт- Шта кажу сведоци о верским прогонима“, страна 5.

²⁶⁵ Политика 6. октобар 1946. године, „Усташки „војсковођа“ Кватерник описује како је Мачек позвао народ да подупре Павелићеву власт- Покољ у глинској цркви“, страна 6.

²⁶⁶ Политика 8. октобар 1946. године, „Сведоци одбране-људи који ду „Католичком листу“ хвалили и славили Павелића- Даља језива сведочења“, страна 4.

²⁶⁷ Борба 7. октобар 1946. године, „Својим исказима сведоци потврђују везу надбискупског двора и крижарско-усташких банда“, страна 3.

јавности потврђена бескрупулозност таквог човека.²⁶⁸ Потом је Анка Сивичевић на веома потресан начин о смрти своје ћерке, која је била повезана са народноослободилачким покретом. Усташама није тешко пало да одведу њену ћерку која је и сама имала малу ћеркицу. Анка је са сузама у чима говорила како је њена унука тражила мајку. У знак протеста донела је уже на ком је њена ћерка обешена и тражила да се и Лисак, који је главни кривац за смрт њене ћерке обеси тим ужетом.²⁶⁹ Степинац се после ових сведочења бранио речима да му је савест чиста.²⁷⁰

Завршено је испитивање сведока који су поредложени од стране тужиоца Јакова Блажевића. Судски бранилац је тражио да се саслушају и неки сведоци одбране што је тужилац жестоко одбацивао јер би се тиме како каже довлачили фашисти да сведоче за фашисте, али је ипак суд донео одлуку да се саслушају и сведоци одбране.²⁷¹ Адвокати одбране предложили су неке Степинчеве проповеди и окружнице, које само донекле руше слику о њему која је већ изграђена. Ти акти чак говоре о томе како је Степинац помогао свештеницима који су сарађивали са партизанима. Тужилац се оштро бунио против тог предлога јер се како каже на суду показало ко је и какав оптужени Степинац. Суд је и морао да учини неке уступке одбрани оптужених јер је овај процес био посебно осетљив из више разлога, пре свега због умешаности једне велике верске организације као што је католичка црква, што је изазвало велику пажњу што домаће што стране јавности. Суд је морао посебно бити обазрив јер су овај процес пратили и страни новинари па и најмање кршење процедура било код њих представљено као најжешће кршење људских права, зато што су и они циљано извештавали о једној комунистичкој земљи источног блока.

Пренета су у штампи и сведочења оних сведока која су била у одбрану надбискупа Степинца. Међутим интересантно је да се спомиње и Јулије Будисављевић

²⁶⁸ Narodni list 8. listopada 1946, „Potresni iskazi svjedoka o učešću katoličkog svećenstva u ustaškim zvjerstvima prilikom prekrštavanja Srba“, strana 2.

²⁶⁹ Политика 8. октобар 1946. године, „Сведоци одбране-људи који ду „Католичком листу“ хвалили и славили Павелића- Молим вас да се на ово уже обеси Лисак...“, страна 4.

²⁷⁰ Политика 8. октобар 1946. године, „Сведоци одбране-људи који ду „Католичком листу“ хвалили и славили Павелића- Његова савест, а не савест наших народа“, страна 4.

²⁷¹ Narodni list 8. listopada 1946, „Svjedoke koje je predložila Stepinčeva obrana raskinkao je Javni tužilac kao ordinarne fašiste“, strana 3.

супруг поменуте Диане Будисављевић.²⁷² Међутим његово суђење није пренето у београдској штампи, није пренето ни у објављеним транскриптима суђења из 1946. године, што потврђује да је од јавности сакривана прича о акцији Диане Будисављевић. Ова сведочења потврђују да је Степинац неким ситним интервенцијама спасао неке људе, али се поставља питање да ли су те интервенције могле да буду веће а не само појединачне и изоловане. Да ли је човек који се није плашио за свој живот нападајући комунистичке власти могао исто тако да наступи и против усташких власти. Ти појединачни примери сведоче да је ипак имао моћ, и да су његове реакције могле да утичу на то да се знатно смањи обим жртава.

Тужилац Јаков Блашевић је константно дискредитовао наведене сведоке одбране чињеницом да су били блиско повезани са Степинцем па због тога нису како наглашавају у *Борби* прави сведоци него на себе преузимају улогу адвоката настојајући да што више оправдају оптуженог. Посебно су дискредитовани Никола Коларек и Јанко Пенић, некадашњи руководиоци католичке штампе из времена НДХ.²⁷³ Тако је Никола Коларек означен као фашиста јер је у свом „Католичком листу“ хвалио усташку режим и посебно га је инсипирисала књига Анте Павелића „Страхоте заблуда“. (о књизи у намени). Сведоку Пенићу је такође замерано то што је преко штампе преносио усташко-антисемитске идеје. Интересантан сведок био је и Алојзије Сучић, који је био чиновник у министарству правосуђа и богословља. Сучић је изнео исцрпне податке о великој материјалној помоћи коју је католички клер добијао од усташке владе. Усташе су задобиле велика материјална срдства отимањем од православних и јеврејских верника. Ови приходи су још коришћени како би се финансирала егзистенција католичких свештеника који су одбегли са партизанске територије²⁷⁴. Тим приходима се на разноразне начине окористила католичка црква. (још неки сведоци? јевреји, људи који су спашени). Да се примети да је штампа врло подробно преносила оно што је говорио тужилац Јаков Блашевић а говори браниоца Политеа готово и да нису преношени, чак су и излагања сведоке преношена само у назнакама и уз дискредитовање. Све то наводи да се штампа сврстала на страну оптужбе што је и

²⁷² Narodni list 8. listopada 1946, „Svjedoke koje je predložila Stepinčeva obrana raskinkao je Javni tužilac kao ordinarne fašiste“, strana 3.

²⁷³ Борба 8. октобар 1946. године, „Јуче пре подне завршено је испитивање сведока- Сведоци одбране најватреније усташе“, страна 3.

²⁷⁴ Политика 8. октобар 1946. године, „Сведоци одбране-људи који ду „Католичком листу“ хвалили и славили Павелића- Помоћ коју је католички клер добијао од Павелићеве владе“, страна 4.

очигледно с обзиром на то да је штампа била под контролом агитпропа партисјког тела, па је нормално подржавала партијске интересе. Међутим то што је штампа била уперена против оптуженог Степинца никако не умањује нити повећава његову кривицу.

Судски процес се ближио свом крају, што је и у београдској штампи наглашавано текстовима, у којима су рекапитулиране већ познате оптужбе за колаборацију, покрштавање, народно издајство, подстицање братоубилачког рата између Срба и Хрвата.²⁷⁵ Међутим београдска штампа није преносила исказе адвоката одрбане вероватно како се не би пољуљала већ изграђене слика о оптуженима, а можда и услед недостатка простора за писање. Но ипак загребачки *Narodni list* је објавио и говор браниоца Политеа, али махом као интерпретацију а не као цитат.²⁷⁶ Степинчев бранитељ Иво Политео истакао је неколико ствари као олакшавајуће околности за оптуженог Степинца. Прво је истакао да се Степинцу стављају на терет и дела ван његове дијецезе, и особа које нису биле под његовом духовном јурисдикцијом. Друго је то што је подручје НДХ било окупирано па је у складу са Хашком конвенцијом из 1907. становништво било дужно покоравати се окупатору. Потом је нагласио да је Степинац био дужан да одржава контакте са окупатором и усташама због његове функције која је то тражила. Као олакшавајућу околност Политео је споменуо и проповеди у којима оптужени Степинац осуђује нацистичке и усташке злочине.²⁷⁷ Међутим говор браниоца није могао много да утиче на сам исход суђења, јер је већ свима од самог почетка било јасно, ко ће одлучити какав ће бити исход. Јаков Блажевић је давао своју последњу реч, у којем је посебно истакао да се део цркве ставио у службу италијанског империјализма и папинске експанзије. Тужилац је посебно критиковао легалитет и легитимитет НДХ.²⁷⁸ На суду је коришћена скоро свака прилика да се нападне Влатко Мачек, па се није пропустила ни ова прилика, што вероватно није случајно јер је Мачек тада био у емиграцији и могао је да прави сметње на међународном плану. На крају је тужилац Блажевић прокоментарисао исказе бранилаца

²⁷⁵ Борба 9. октобар 1946. године, „Процес је доказао да је у надбискупском двору стварана централна терористичка организација којом је руководио оптужени Степинац“, страна 3.

Политика 9. октобар 1946. године, „Овај процес је потстрек свима да не наседају непријатељима народа и да се даље боре за верску слободу и толеранцију“, страна 5.

²⁷⁶ *Narodni list* 9. listopada 1946. године, „*Katolička crkva treba da sluša glas naroda, a ne stranaca-Govor dr a Politea branitelja optuženog Stepinca*“, страна 5.

²⁷⁷ Josip Hrnčević, nav. delo, 194.

²⁷⁸ Viktor Novak, nav. delo, 1055.

оптужених. Кроз излагање тужиоца подвлачи се констатација како је адвокатима одбране изузетно тешко да бране такве оптуженике што због тежине оптужби што због несарадње.

Остало је још да се чује последња реч оптужених. Степинац је ипак искористио завршну реч да изнесе своје погледе на оптужницу и на прилике у друштву.²⁷⁹ Београдска штампа је мало дала простора одбрани оптужених у току целог процеса из поменутих разлога, па није било разлога да се ишта промени и на крају када су оптужени давали завршне речи. Као позитиван пример истакнут је пример надбискуповог секретара Ивана Шалића, који је за разлику од Степинца признао кривицу и изјавио да се каје. Ерих Лисак није рекао готово ништа, само је истакао да је задовољан одбраном свог адвоката. Тужилац је чак и у овој прилици добио већи простор од оптужених и на суду и у штампи.

Штампа је истицала да процес није умесрен против Католичке цркве како неки виде него само против одређених појединаца из њених редова, који су се и сами оглушили о њен морал.²⁸⁰ Јавни тужилац Блажевић је посебно одговорао на оптужбе о ограниченој слободи штампе. Позивао се на устав, којим се гарантује слобода штампе, али да та слобода штампе не подразумева усташку, фашистичку, и терористичко квислиншку штампу.²⁸¹

Дошло се врло брзо до краја суђења, и пресуда је изречена и објављена у штампи. Да се приметити да је судски процес трајао јако кратко, што говори да се унапред знало какав ће бити генерални исход само се нису знале одређене појединости око висина казни. На смрт су 11. октобра осуђени Ерих Лисак и Павао Гулин. На казну затвора осуђени су Модесто Мартинчић у висини од пет година, Иван Шалић у висини од дванаест година, и Алојзије Степинац на шеснаест година затвора.²⁸² Степинац је конкретно осуђен на шеснаест година тешког затвора и губитак политичких и

²⁷⁹ Политика 10. октобар 1946. године, „Оптужени Степинец и остали дали су своју последњу реч и пресуда ће бити изречена сутра у десет часова пре подне“, страна 5

²⁸⁰ Борба 10. октобар 1946. године, „Степинац није изведен пред суд као католик и црквени функционер него због усташке завере“, страна 5

²⁸¹ Борба 10. октобар 1946. године, „Пресуда оптуженима Степинцу, Лисаку и осталима биће изречена сутра-Говорити да код нас нема слободе штампе значи обилазити истину“, страна 5.

²⁸² Борба 12. октобар 1946. године, „Врховни суд Народне Републике Хрватске изрекао је пресуду Ериху Лисаку, др Алојзију Степинцу и осталима“, страна 3.

грађанских права у трајању од пет година. Од изречене му казне Степинац је одлежао пет година у затвору Лепоглава близу Вараждина, после чега је пуштен уз условну казну. Живео је до краја живота до 1960. године у свом родном Крашићу.²⁸³ Тужилац је на крају још једном поновио све тачке оптужнице против Степинца, а посебно му се на тер ставља антидржавна делатност после ослобођења.²⁸⁴ Иако је суђено завршено штампа ће и даље извештавати о њему због великог значаја на унутрашњу и на спољну политику Југославије. Може се приметити да иако је битан тренутак београдска штампа није много пажње посветила изрицању пресуде, у *Борби* је објављен кратак текст информативног карактера, док је у *Политици* мало детаљније образложена пресуда.

-Позитивне реакције као потпора суђењу:

Представници власти су настојали да пошто пото створе слику, која истиче како је хапшење Алојзија Степинца имало веома позитиван одјек међу широким народним масама.²⁸⁵ Посебно се морало у штампи истицати да га се његов сопствени хрватски народ одрицао, како би се одмах анулирале тврдње о колективној одговорности целог хрватског народа. Оптуженима се судило као појединцима, а никако се није судило читавим народом, чији су они представници. Са конференција, митинга и масовних састанака по читавој Хрватској стизали су поздравни телеграми, у којима се изражава захвалност због процесуирања злочинаца.²⁸⁶ Морало се показати да хапшење Степинца није уперено против католичке вере и цркве, него он одговара у своје име као појединац а не као представник цркве. У ту сврху објављивани су у штампи телеграми захвалности хрватског народа, којима се та тенденција власти фино поткрепљује. Тако су становници Петрове цркве из Загреба послали поздравно писмо Врховном суду Народне Републике Хрватске у коме између осталог кажу: „*Одобравамо хапшење Алојзија Степинца, знамо да то хапшење није уперено против цркве већ против*

²⁸³ Josip Hrnčević, nav. delo, 196.

²⁸⁴ Политика 12. октобар 1946. године, „Лисак је осуђен на смрт вешањем, др Павао Гулин на смрт стрељањем, а др Алојзије Степинац на 16 година лишења слободе с присилним радом“, страна 5.

²⁸⁵ Политика 20. септембар 1946. године, „Одјек хапшења Алојзија Степинца“, страна 4.

²⁸⁶ Борба 25. септембар 1946. године, „Врховном суду Народне Републике Хрватске предана је оптужница против д-р Алојзија Степинца- Са свих страна стижу многобројни телеграми којима народ одобрава и поздравља хапшење надбискупа Степинца“, страна 3

злочиначке делатности појединца над нашим напаћеним народом“.²⁸⁷ Оваква писма се циљано уклапају у идеолошку матрицу комунистичких власти. Хапшење надбискупа Степинца високог представника католичке цркве не улазећи у његову кривицу и одговорност је крупна ствар, која је морала имати одјека у земљи и иностранству, па су збох тога представници власти користили сваку прилику да оправдају тај поступак. Тако је председник Јосип Броз Тито приликом приликом сусрета са студентима из иностранства истакао да никаквог прогона цркве неће бити него ће свако индивидуално одговарати за своја дела.²⁸⁸ Посебно је истакао да је католичка црква за време и након рата исказивала непријатељство према духу нове Југославије. Нагласио је студентима да су поједини свештеници у Хрватској учествовали у истребљивању српског народа у Хрватској, не само у припремању и проповедању него су и директно учествовали у покољима²⁸⁹ На крају је студентима посебно нагласио да то што је Степинац ухапшен не значи да ће уследити некакв прогон цркве. Тито је том приликом нагласио да ће ухапсити свакога ко се супроставља поретку, без обзира на то да би то сметало одређеним срединама. Ове речи председника Тита имале су за циљ не само да умире домаћу јавност него и да пошаљу поруку католичким круговима и свету да ће сваки притисак на режим у Југославији доживети неуспех.²⁹⁰ У ту сврху студентима у Загребу обратио се председник владе Хрватске Владимир Бакарић истичући да врхови католичке цркве нису хтели споразум са њима зато што су како је нагласио били агентура окупатора у току рата, а и данас како каже желе остану страна агентура. Он је као комуниста кроз тај свој оквир анализирао однос према религији цитирајући Енглеса и Лењина, за које је религија срдство виших класа за контролисање сиромашних радника и сељака.²⁹¹ Комунистичка партија Југославије је како би

²⁸⁷ Борба 26. септембар 1946. године, „Хрватски народ одобрава хапшење и тражи најстрожију казну за Алојзија Степинца и групу усташких злочинаца“, страна 3.

²⁸⁸ Политика 27. септембар 1946. године, „Маршал Тито примио представнике студентске омладине страних земаља- Никаквог прогона цркве неће бити него ће свако индивидуално одговарати за своја дјела“, страна 2.

²⁸⁹ Борба 28. септембар 1946. године, „Разговор маршала Тита са претставницима омладине страних земаља- О учењу свештеника у покољима извршеним над народом“, страна 2.

²⁹⁰ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 202.

²⁹¹ Борба 29. септембар 1946. године, „Предавање др Владимира Бакарића у Загребу-Како гледа комунистичка партија на питање цркве и религије у нашој земљи“, страна 2.

анулирала све могуће нападе о наводном прогону цркве усвојила принципе слободе савести и вероисповести, али и одвајања цркве од државе.²⁹² Бакарић је циљано пред загребачким студентима обарао тврдње да су бискупы политички представници хрватског народа. На крају разговора Бакарић је посебно истакао да је комунистичка власт све радила да дође до споразума с католичком црквом, означивши само цркву како кривца због тога што до споразума није дошло. Обајшњавајући то реакцијом дела клера на аграрну реформу.²⁹³ Морало се даље показати како народ осуђује антидржавну делатност надбискупа Степинца, како би и они још више дискредитовали и како би се показало да југословенски комунисти нису непријатељи цркве, и да нема прогона цркве. У ту сврху се у београдској штампи појављују разноразна писма од радника и сељака до самих представника католичке цркве, у којима се осуђује делатност Степинца и дела клера окупљеног око њега, а у исто време се пружа подршка властима. Били су то свештеници блиски властима окупљени око Народног фронта. Свештеници су посебно нападали делатност надбискупа Степинца и Шалића због пријема Ериха Лисака.²⁹⁴ Тиме се показивало да католичка црква није јединствена, и потврђује се да комунисти нису у сукобу са целом црквом. Сви су они осудили антидржавну и антинародну делатности дела клера захтевајући да се они осуде. У ту сврху су стизали и телеграми из Љубљане и Загреба у којима народ тражи строгу казну за оптуженог Степинца. Тако радници и намештеници из града Марибора траже најстрожију казну за организаторе усташко-крижарских банди а посебно су нагласили да траже најстрожију казну за њиховог духовног вођу надбискупа Степинца. А и из Загреба су стизали телграми из готово свих предузећа и установа. Тако радници државног графичког предузећа пишу: „Злочинац Степинац са својом терористичком организацијом вешто се увек камуфлирао црквом, зато тражимо да се Степинац његови крижарско-усташк злочинци најстрожије казне и онемогуће у даљем искоришћавању цркве и вере у

²⁹² Борба 29. септембар 1946. године, „Предавање др Владимира Бакарића у Загребу-Комунистичка партија је усвојила принципе слободе савјести и вјероисповести и одјелјивања цркве од државе“, страна 2.

²⁹³ Борба 29. септембар 1946. године, „Предавање др Владимира Бакарића у Загребу- Народне власт је чинила све да дође до споразума с католичком црквом“, страна 2.

²⁹⁴ Борба 6. октобар 1946. године, „Народни свештеници Далмације осуђују злочиначки рад оптуженог надбискупа Степинца“, страна 5.

злочиначке и противнародне сврхе“.²⁹⁵ Овим телеграмима се такође сасвим лепо употпуњује слика о комунистичким властима, који само настоје да казне злочинце појединце, а не њихову читаву цркву или народе којима су припадали. Већином су телеграми осуде стизали из Словеније и Хрватске што свакако није случајно, јер су ти предели већином насељени католицима, и с обзиром на ту чињеницу ту се налазила упоришта клерикализма у Југославији. Због тога су циљано стизали телеграми баш са тих простора, да би се тако та упоришта клерикализма елиминисала.

Међутим оно што београдска штампа наравно није објављивала реакције представника католичке цркве из иностранства. Тако је Њујорк Тајмса објавио још 29. септембра да чикашки надбискуп Стрич оштро осуђује хапшење Степинца и судски процес против њега представљајући обрачун са колаборационистима, којих је несумњиво било у редовима католичке као прогон цркве и њених представника потпуно игноришући њихову улогу за време рата.²⁹⁶ Позивајући америчку владу да уложи протесте и помогне Степинцу, Стрич је показао какав је став званичне католичке цркве. Тако је у листу *Naša Nada*, службеном гласилу Хрвата из Америке осута паљба против комунистичког режима у Југославији председника Тита због процесуирања католичких прелата. Тито је означен као комунистички тиранин, а Степинац као најаслужнији хрватски син, који нјаводно дизао глас против нацистичког и фашистичког насиља.²⁹⁷ Преко овог листа се огледала емигрантска кампања против југословенске државе.

Настављено је слање телеграма, којима се подржава вођење процеса и даје потпора даљем току развоја процеса. Чланови Друштва књижевника послали су писмо подршке тужиоцу Јакову Блажевићу, у којем га подржавају у вези оптужнице против Степинца, и тиме су му давали потребан легитимитет. Грађани Глине су послали такође телеграм јавном тужиоцу у којем осуђују злочиначку делатност Алојзија

²⁹⁵ Борба 7. октобар 1946. године, „У многобројним телеграмима народ тражи строгу казну за оптуженог Степинца“, страна 3.

²⁹⁶ AJ, fond Sava Kosanović (83), fascikla 16, list br.. 412, The New York Times 30. 9. 1946, „*Strich urges U.S. to help Stepinatz*“.

²⁹⁷ AJ, 83, F-16, 414, Naša Nada 1. listopad 1946, „*Deseta Konvencija Hrv. Katoličke zajednice neustrašivo je digla glas protesta protiv komunističkog tiranina Tita koji hoće da nasilno umori i najzaslužnijeg hrvatskog sina- dr. Alojzija Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskog metropolitu*“.

Степинца.²⁹⁸ Захтевали су најстрожију казну за Степинца. Овим телеграмима се даје легитимитет суду и потпора за скору пресуду.

Судски процес је наставио да добија потпору и легитимитет телеграмима и писмима са разних страна. Свештеник Вјекослав Трдан послао је писмо у којем је оптужио Алојзија Степинца и Модеста Мартинчића истичући како су због њих и нижи свештеници ушли у колаборацију, а неки и у злочине. Истакао је свештеника Светозара Ритига као позитиван пример, зато што је овај свештеник подржао партизански покрет.²⁹⁹ Показује се овим текстом да комунистичке власти нису у сукобу са целом црквом него само са њеним реакционарним елементима, а и било је битно да се покаже да и у католичкој цркви има свештеника који су лојални властима.

Заврешено је суђење, пресуда је изречена многим представницима цркве, што је само још више закомпликовало односе између католичке цркве и државе. Знатан број припадника католичке цркве се бунио против оваквог исхода, док је власт настојала да обезбеди или бар да одржи привид мирног стања у којем нема сукоба између државе и цркве. У том смисли су се представници освртали на то осетљиво питање у својим говорима и изјавама како би бар мало убалжили напетост. У том смислу се Владимир Бакарић на првом конгресу Народног фронта Хрватска осврнуо и на проблем односа са католичком црквом истичући да у њој постоје снаге, које је спречавају да прихвати ново стање у држави. У његовом говору се осликавала идеја комунистичке власти која је по узору на Штросмајера(напомена) пропагирала вид осамостаљења у односу на Ватикан.³⁰⁰ Освртући се на саму пресуду Сава Косановић југословенски амбасадор у Америци је још крајем 1946. године личном амбасадору Харија Трумана у Ватикану Мајрону Тејлору рекао да је Степинчева казна симболична нагласивши да им није битно колико ће он казне одлежати. Само никако није било прихватљиво да Степинац буде ослобођен што због његове антијугословенске делатности и што због повређености народа, поготово српског.³⁰¹ Ове реакције су стварале позитивну климу

²⁹⁸ Борба 8. октобар 1946. године, „Тражимо да суд при изрицању казне буде строг, јер ниједна казна није велика за рушитеље слободе, братства и јединства наших народа“, страна 3.

²⁹⁹ Политика 10. октобар 1946. године, „Сада се суди онима који су се огрешили о родну груду“, страна 5.

³⁰⁰ Политика 15. октобар 1946. године, „Први конгрес Народног фронта Хрватске- Говор др Владимира Бакарића-Да католичка црква постане народна“, насловна страна.

³⁰¹ Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida 4*, Beograd 1989, 1025.

у јавности, која је на тај начин припремана за обрачун са непријатељским клерикализмом.

- ***Контрадикторна перцепција судског процеса у западној и југословенској штампи:***

Упоређивањем писања западне штампе са писањем југословенске штампе на површину излазе контрадикторности о перцепцији једног истог догађаја. Штампа је била моћно оружје политике, и кроз њено писање се могла огледати звачина политика држава према одређеним спољнополитичким и друштвеним феноменима. Тако су југословенска и западна штампа писале о истом догађају и истим личностима али на доминантно контрадикторне начине као да се не ради о истим особама. Штитећи интересе владајуће спољне политике у контексту хладног рата западна штампа је користила овај судски процес како би напала једну такву државу источног совјетског блока као што је била Југославија. Док је југословенска штампа штитећи интересе унутрашње политике због осетљивости упоно настојала да изолује овај процес и сведе га само као обрачун са реакцијом. Међутим треба узети у обзир да постоје одређена одступања јер је штампа на западу имала дужу традицију па је ипак била слободнија у односу на југословенску. Штампа на западу је настојала да одржи привид објективности чије је обресе тешко успевала да одржи када су у питању спољнополитичка питања.

Амерички лист Herald Tribune коментаришући сам ток судског процеса није много одступио од онога што је писала београдска штампа што потврђује веродостојност информисања београдске штампе о томе. Међутим треба нагласити да је постојала разлика у самом начину изношења информација, јер београдска штампа у први план наглашава кривицу оптуженог док овај лист у први план ставља оно што Степинац говори у своју одбрану, што се види по огромним насловима текстова.³⁰² Овај лист је потврдио да се Степинац није осећао кривим наглашавајући да му је савест чиста. На већину питање је одбијао да да одговор. На оптужбе због благосиљања усташког покрета Степинац је одговорио да је он давао благослов свакоме ко је тражио. На констацију чињенице да је био у усташком парламенту Степинац је одговорио да је био и у комунистичком парламенту и да то не значи да подржава ту идеологију. Овакав

³⁰² AJ, 83, F-16, 411, N.Y. Herald Tribune, „*Stepinac Refuses to answer Many Questions, Says He Never Betrayed Contry*“.

Степинчев одговор није објавила београдска штампа јер би се тако и сама комунистичка власт дискредитовала јер је истог оног којем се суди пустила у парламент. Требало би нагласити да је у овом листу изнет транскрипт са суђења док је је у београдској штампи углавном препричаван ток разговора чиме се широј јавности наметала пожељна интерпретација, али ипак цео транскрипт суђења је одмах објављен 1946. године, а и загребачки *Narodni list* је објављивао знатан део транскрипта са суђења, чиме се омогућавала шира перцепција.

Како би комунистичке власти показале да се у држави не прогони црква дозволили су страним новинарима да присуствују суђењу. Иностранци новинари су дошли циљано услед спољнополитичке ситуације изазване хладним ратом како би показали „недемократичност“ у једној комунистичкој земљи источног блока. Како би владајуће елите приказала себе у што бољем светлу, дозволиле су новинарима да обиђу ћелије са затвореницима. Посетили су чак и Славка Кватерника, виског функционера НДХ.³⁰³ Новинари су посетили и ћелију надбискупа Степинца, где су се како се посебно истицало у листу *Борба* на лицу места уверили да је соба чиста и светла. У соби су се налазили сто, столица и остали потребни намештај.³⁰⁴ Што је и објављено у *Njujork Tajmsu* на врло конзизан и прихватљив начин. Тако је дописништво *Njujork Tajmsa* извештавало да су приликом посете Степинцу установили да је здрав и да му се не крше верска права у затвору Лепоглава, констатујући да је у затвору имао услове за слободно упражњавање своје религије. Имао је приступ књигима, библијама на хрватском и латинском, и имао је чак и писаћу машину у својој ћелији. Поред свега тога имао је и квалитетну храну. На основу ове посете извели су закључак да су сви наводи о лошем затворском третману према Степинцу лажни и провокативни.³⁰⁵

У западној штампи су инсистирали да је надбискуп Степинац наводно био опозиција фашистичком режиму, и да је одбио да сарађује са усташком марионетском државом.³⁰⁶ Клерикални листови из иностранства су износили тврдње о свештеницима

³⁰³ Политика 5. октобар 1946. године, „Претседник Врховног суда Републике Хрватске и јавни тужилац примили стране новинаре“, страна 4.

³⁰⁴ Борба 5. октобар 1946. године, „Претседник Врховног суда Народне Републике Хрватске и јавни тужилац примили стране новинаре који прате процес у Загребу“, Танјуг, страна 6.

³⁰⁵ AJ, 83, F-16, 407, The New York Times, -, „Americans visit Stepinatz in cell“.

³⁰⁶ AJ, 83, F-16, 413, The Register 29. September 1946, page 1, „Archibishop Arrested by Tito Noted for Defense of People- Arrested Prelate Had Anti- Nazi Record“.

који се налазе у југословенским затворима, и који су погубљени од стране југословенских власти потпуно негирајући разлоге због којих су кажњени како би испало да су погубљени само зато што су представници цркве, и да је католичка црква у Југославији изложена прогону.³⁰⁷ Чак се тврдило да су многи свештеници хапшени без разлога, чак 42 свештеника се налазе у затворима атеистичког режима, што су посебно нагласили да је атеистички како би се наводило на то да се црква прогони наводно због вере а не због других ствари.³⁰⁸

Страни новинари су наставили до самог краја да са великим интересовањем прате овај процес. Тако је Бакарић дао одговоре на провокативна питања страних новинара међу којима су били дописници из јаких кућа као што су „*Njujork Tajms*“, „*Junajted pres*“ и „*Asošijeted pres*“. Говорио им је Бакарић о повезаности усташког покрета са делом католичке цркве и о уништавању терористичке крижарске групе.³⁰⁹

С обзиром на чињеницу да је штампа на западу била слободнија, што је опет зависило од тога које су новине у питању, она није само критиковала југословенске власти, него је и критичко-аналитички анализирала личност Алојзија Степинца. У *Njujork Tajmsu* су критички анализирани наводи о Степинцу као опозицији усташком режиму. Када се спомуну наводи да је Степинац помгао хрватским Јеврејима да избегну у Италију треба имати у виду да је он био човек близак усташко- сателитској држави у којој је истребљена готово цела јеврејска популације, која је бројала 70 000 људи. Треба нагласити да се у западној штампи говорило и злочинима над Србима НДХ, над помором преко 500 000 Срба.³¹⁰ С обзиром на околности овај лист је објективније извештевао, али је у овде био доминантано прејудициран начин писања.

Проклерикални листови су оштро осуђивали судску пресуду називајући је срамном а цео судски процес означавали су као политички. Обарана је сама веродостојност судског процеса јер се у тој штампи инсистирало да нису ни доказане

³⁰⁷ AJ, 83, F-16, 415, The Catholic News October 1946, „*31 Priests of Zagreb Executed Before Reds Arrested Archbishop*“.

³⁰⁸ AJ, 83, F-16, 421, The Catholic Review, „*Atheist Rulers in Croatia Would Rout Out Devotion To Mary, Heavenly Queen*“.

³⁰⁹ Борба 10. октобар 1946. године, „*Изјава председника владе Народне Републике Хрватске др Бакарића страним новинарима*“, страна 4.

³¹⁰ AJ, 83, F-16, 434, The New York Times 11.X 1946, „*Zagreb Trial*“.

тачке оптужнице.³¹¹ Коментаришући саму судску пресуду од 11. октобра, код западне штампе је доминирала наметнута интерпретативно информативна функција, што је слично било и у југословенској штампи. Мало већи акценат је био на реаговању самог Степинца. Нису давани директни транскрипти него само као туђа интерпретација.³¹² Међутим у доста случајева је прејудицирано критикована југословенска власт. Доводила се у питање демократичност и праведност самог судског процеса.³¹³ Судски процес је проглашен политичким, и само изрицање пресуде политичко.³¹⁴ Коментаришући пресуду амрички лист Вашингтон пост је на веома критичан и прејудициран начин обарао веродостојност те пресуде. Инсистирало је да је осуда Степинца на шеснаест година неправедна и позвани су Американци да тако нешто осуде. Штампа је чак доводила у питање објективност југословенског суда. Стварали су слику о Степинцу, која је одговарала потребама и која је наводно инсистирала на томе да је он био опозиција фашизму и нацизму. Кроз овакво писање настојало се приказати како Степинца неправедно осуђује атеистички суд као представника цркве а не као кривца.³¹⁵

Интересантно је да је председник Јоспи Бротз Тито дао опширан интервју америчким новинарима а да није ниједном речју поменуто питање католичке цркве и Степинца. Ово питање је било предмет великог интересовања у америчкој штампи па је чудно што га нису покренули, што наводи на сумњу да је интервју није био у целости пренет у београдској штампи.³¹⁶

Ипак комунистичка владајућа елита је настојала да дискредитује путем своје штампе западну штампу, која је била уперена против Југославије критикујући је за наводни прогон цркве. Тако се појавио текст у *Борби*, у којем се на критичан доводи у питање веродостојност писања западне штампе. Као пример је узето писање западне

³¹¹ AJ, 83, F-16, 435, The New York Times 12. X 1946, „*Vatican Indignant and Sorrowful At Prison Sentence for Stepinatz*“.

³¹² AJ, 83, F-16, 436, The New York Times, „*Stepinatz Declared Guilty; He Gets 16 Years in Prison*“.

³¹³ AJ, 83, F-16, 439, New York Herald Tribune 12. X 1946, „*Yugoslav Justice*“.

³¹⁴ AJ, 83, F-16, 440, The New York Times, „*Human Rights at Zagreb*“.

³¹⁵ AJ, 83, F-16, 409, The Washington post, November 14 1946, „*Steinac Case Hit by Catholic Bishops Here*“.

³¹⁶ Борба 17. октобар 1946. године, „*Одговор маршала Тита на питања америчких новинара*“, насловна страна.

Политика 17. октобар 1946. године, „*Одговори маршала Тита на питања америчких новинара*“, насловна страна.

штампе поводом смрти Хермана Геринга, јер су објавили лажну вест да је Геринг кажњен и обешен пре него што се то десило, а Геринг се заправо сам отровао у својој ћелији пре него што је извршена казна.³¹⁷ Чак су и исмевали писање западне штампе путем ј карикатура.

Карикатуром против римокатоличког клерикализма

У овом поглављу је анализирано коришћење карикатуре, као средства за борбу против непријатељског клерикализма. Јавно мњење се упознавало са штетним последицама клерикализма кроз смех и сатиру, што је био најлакши и најразумљивији начин да се широким народним масама тај проблем приближи. У овом поглављу је прво дат историслски преглед развоја карикатуре, која је анализирана је као историјски извор и средство политичког обрачуна. Потом су анализиране карикатуре, које описују колаборацију клерикализма са фашизмом, које дисредитују једну такву идеју. На крају су анализиране карикатуре, које су комунистичким властима послужиле као средство за коначни обрачун са политичким противницима.

Југословенска карикатура као историјски извор

Карикатура представља иронично-провокативни, а и поентирани приказ политичких или друштвених прилика, уз претерано истицање карактеристичних својстава. Карикатура чији се зачеци налазе још у уметничким творевинама старог века развила се посебно у доба распада феудализма и постала тако снажно оружје политичке пропаганде и агитације. Преломна година у развоју Југословенске карикатуре била је 1935. година када је у Београду на иницијативу групе уметника и новинара, био покренут хумористички лист „*Ошшишани јеж*“.³¹⁸ Међутим карикатура је на простору Србије имала знатно дужу и богатију традицију.³¹⁹ Иницијатори покретања овог хумористичког часописа су били подстакнути изобиљем материјала за њега, а страх од цензуре су превазишли због слабости тадашње владе Богољуба Јевтића. Око *Ошшишаног*

³¹⁷ Борба 23. октобар 1946. године, „*Како се рађа истина у великој западној штампи*“, страна 3.

³¹⁸ Slobodan Novaković, *Smeha crtači*, Beograd 1989. godine, 11.

³¹⁹ *Развој српске карикатуре се везује за 1846. године, када је отворено литографско одељење београдске штампарије, и када је започела нова ера у развоју српског новинарства јер су створени неопходни технички услови за модерније илустровање новинских текстова.* Slobodan Novaković, *Smeha crtači*, Beograd 1989. godine, 8.

јеажа окупљају се најутицајнији цртачи тог времена попут Пјера Крижанића.³²⁰ У то време Београд је представљао један од водећих центара европског стрипа, чији су први аутори били руски емигранти, избегли након Октобарске револуције. Ова предратна карикатура је била изразито антифашистички оријентисана, и приказивала веома прецизно једну слику грађанског света у расулу у коме су се политичке странке отимале око власти што је водило ка државном слому 1941. године. Иако је бомбардовање Београда угасило овај хумористички часопис континуитет београдске карикатуре није прекинут. Тада се појавила ратна карикатура изразито профашистички

³²⁰ Петар (Пјер) Крижанић (1890-1962) се може с правом сматрати родоначелником модерне југословенске карикатуре. Пјер је већ као студент загребачке сликарске академије 1910. године почео да црта карикатуре у загребачком сатиричном часопису „Коприве“. Од тада је узео псеудоним Пјер јер зато што као ђак није смео да сарађује у опозиционом лису какве су биле „Коприве“. Почео је са обичним уметничким карикатурама да би врло брзо прешао на политичке карикатуре, и на карикирање тада познатих политичара. Већина његових карикатура, које су излазиле у „Копривама“ биле су у оштрој опозицији против аустроугарске политике према Јужним Словенима. Његов рад је прекинут Првим светским ратом када је мобилисан и послат на италијански фронт. После Првог светског рата Пјер прелази у Београд и ради углавном за „Политику“. Тада је својим карикатурама развио велику делатност као критичар режима псеудопарламентаризма краља Александра. Његов рад је поново прекинут, сада увођењем Шестојануарске диктатуре од стране краља Александра 6. јануара 1929. године, када је била сасвим онемогућена карикатура као критика режима. За време ове диктатуре Пјер је у почетку покушао са карикатурама из друштвеног живота. Својим карикатурама је описивао свакодневне муке експлоатисаних радника и сељака, али је и то врло брзо забрањено као бољшевичка пропаганда. Само по нека од његових карикатура је успевала прође цензуру. Био је пројугословенски оријентисан што потврђују његове карикатуре у којима шумадијски и загорски сељаци коментаришу о махинацијама господe. Његово југословенство је разумљиво проистекло и из његовог порекла пошто му је отац био Хрват а мајка Српкиња. Са слабљењем а потом и нестанком диктатуре његове карикатуре поново избијају на површину. Тридесетих година јачањем фашистичких идеја његове су карикатуре су се отворено супротстављале таквој идеологији што је Пјер објашњавао следећим речима: „У првом реду ме је надахњивало осећање да је фашизам нешто нељудско, нешто што прети катастрофом целога човечанству и мени као делу те широке масе света“. Његове карикатуре су поготово биле уперене против клерикализма и клерофашизма у Хрватској. Окупацијом Југославије био је на црној листи окупатора, сакривао се од гестапоа под лажним именом. После неког времена је ступио у народноослободилачки покрет. Након рата учествовао је у обнови рада Политика и Ошвишаног јежа. Наставио је да објављује своје карикатуре, које су послужиле комунистичким властима као средство политичког обрачуна. Владислав Рибникар, Против фашизма- карикатуре Пјера Крижанића 1927-1947- О Пјеру Крижанићу, Новинско и издавачко предузеће Савеза удружења новинара ФНРЈ Београд, 1948, 7-11; Slobodan Novaković, nav.delo, 31-35.

оријентисана у виду новог хумористичког часописа „Бодљикаво прасе“.³²¹ Како се рат ближио крају карикатура ослобођена фашистчког утицаја се постепено обнављала све док није већ 1945. у ослобођеном Београду покренут лист „Јез“.³²² Занимљиво је да је хумористички часопис у предратној Југославији био „Ошшшшани јез“ а у послератној Југославији није задржао стари назив него је само избачена прва реч. Ово се може објаснити тиме да је реч *Ошшшшани* јасно алудирала на цензуру у тадашњој држави, а како би изгледало да у комунистичкој држави није постојала цензура часопис је понео назив *Јез*. Поред Крижанића као сарадник обновљеног часописа појавио се и већ познати карикатуриста Милорад Ћирић³²² чије су карикатуре поред Пјерових излазиле и у највећим листовима тог времена, у *Политици* и *Борби*.

Улогу југословенског карикатуристе дефинисао је Владислав Рибникар још 1948. године инсистирајући да није довољно само да има уметничке способности него се од њега тражи свестрано познавање друштвено-економских односа и дубоко улажање у суштину друштвено-политичких појава. Југословенски карикатуриста је морао имати јасан политички став у свету где влада антагонизам класа, односно морао је стати на страну радничке класе, односно да штити интересе комунистичке партије као највише представничко тело радничке класе. По Рибникару добар карикатуриста је тумач тежњи широких народних маса и популаризатор напредних односно комунистичких идеја, а ако то није онда је како каже Рибникар плаћени илустратор реакционарне пропаганде.³²³ На основу ове дефиниције Владислава Рибникара јасно се разуме да је карикатура била идеално средство у рукама владајуће комунистичке елите, уз помоћ којег су се искључиво подржавали интереси владајуће идеологије и владајуће елите, што јасно доказује да сатира није била слободна него у рукама власти, што је

³²¹ Slobodan Novaković, nav. delo, 13.

³²² Милорад Ћирић (1912-1994) је познати сликар и карикатуриста, савременик Пјера, Лучева, и Хоџића. Своје почетничке карикатуре је објављивао у старом „Ошшшшаном језу“. После рата објављивао је своје карикатуре у „Борби“, „Политици“ а од 1947. у новом „Језу“. Бавећи се домаћим и међународним политичким темама постао је мајстор политичке карикатуре. Јунаци његових карикатура су махом негативци с домаће или светске политичке сцене. које он црта циничан и упечатљив начин. Дакле од 1935. до 1941. године у Ћирићевим карикатурама доминирају критички интониране социјалне теме, а од 1944 па на даље он се специјализовао за цртање разних непријатеља државе и партије. Slobodan Novaković, nav. delo, 58-61.

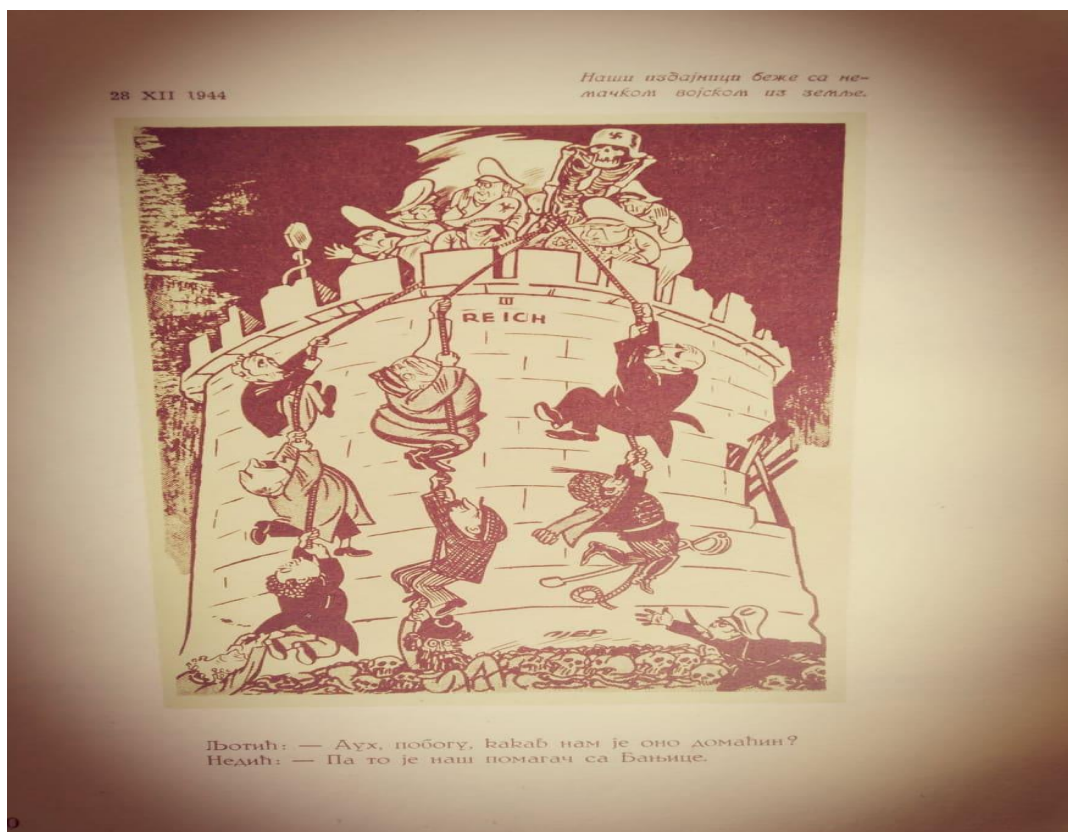
³²³ Владислав Рибникар, *Против фашизма- карикатуре Пјера Крижанића 1927-1947- О Пјеру Крижанићу*, Новинско и издавачко предузеће Савеза удружења новинара ФНРЈ Београд, 1948, 7.

разумљиво с обзиром на чињеницу да је постојало специјално партијско тело - Агитпроп за контролу штампе. Уз помоћ карикатуре југословенска власт је износила идеје и ставове, које је политички непромишљено било износити директно у штампи.

Дискредитовање клерофашизма путем карикатуре

Када се узме у обзир чињеница да је већи део католичког клера у Југославији био на фашистичкој страни, која је поражена у рату, и да су комунисти на страни победника недвосмислено је јасно због чега је било неминовно да представници комунистичких власти дођу у сукоб са клерикализмом. Још је јасније због чега се дошло у сукоб када се свему томе придода још антагонизам између ове две идеологије, јер је клерикализам подразумевао да се црква меша у државни живот док је комунизам био за секуларну државу. Пре коначног сукоба са непријатељским клерикализмом представници власти су прво тог непријатеља дискредитовали. Искористивши чињенице да су поједини представници клера чинили злочине и ступали у отворену колаборацију са окупаторима, комунисти нису ни морали много да се труде како би дискредитовали такву идеологију, јер је она саму себе дискредитовала повезивањем са злочинима против Срба и Јевреја. Када су клерикални представници развили широку антијугословенску и антикомунистичку делатност, сматрајући да је комунистичка власт краткотрајна, сами су себи још више погоршали положај, јер је власт кренула у још жешћи обрачун са римокатоличким клерикализмом. Као идеално средство за дискредитовање непријатељског клерикализма била је карикатура, чија је моћ управо лежала у њеној једноставности. Карикатуром на начин близак широким народним масама на површину избија на провокативан начин избија на површину мрачна страна клерикализма.

Власт је прво настојала да све непријатеље повеже и смести на исту страну повезану реакционарним елементима. Заједничко им је да су сви ред крај рата бежали из земље. Усташе, четнике, недићевце, љотићевце, збачену елиту југословенских политичара, све је повезивала колаборација са окупатором, а многе од њих је повезивала блискост са клерикализмом, што се морало приказати широким народним масама, а најбољи начин за то био је уз помоћ карикатура. У ту сврху карикатура Пјера Крижанића из 28. децембра 1944. године осликава све поражене комунистичке непријатеље како беже заједно са немачком војском, а иза њих остају трагови њихових злочинстава у виду људских лешева. Уз карикатуру је дат и сатрични текст, којим се на врло провокативан и понижавајући начин слави победа над пораженим снагама.

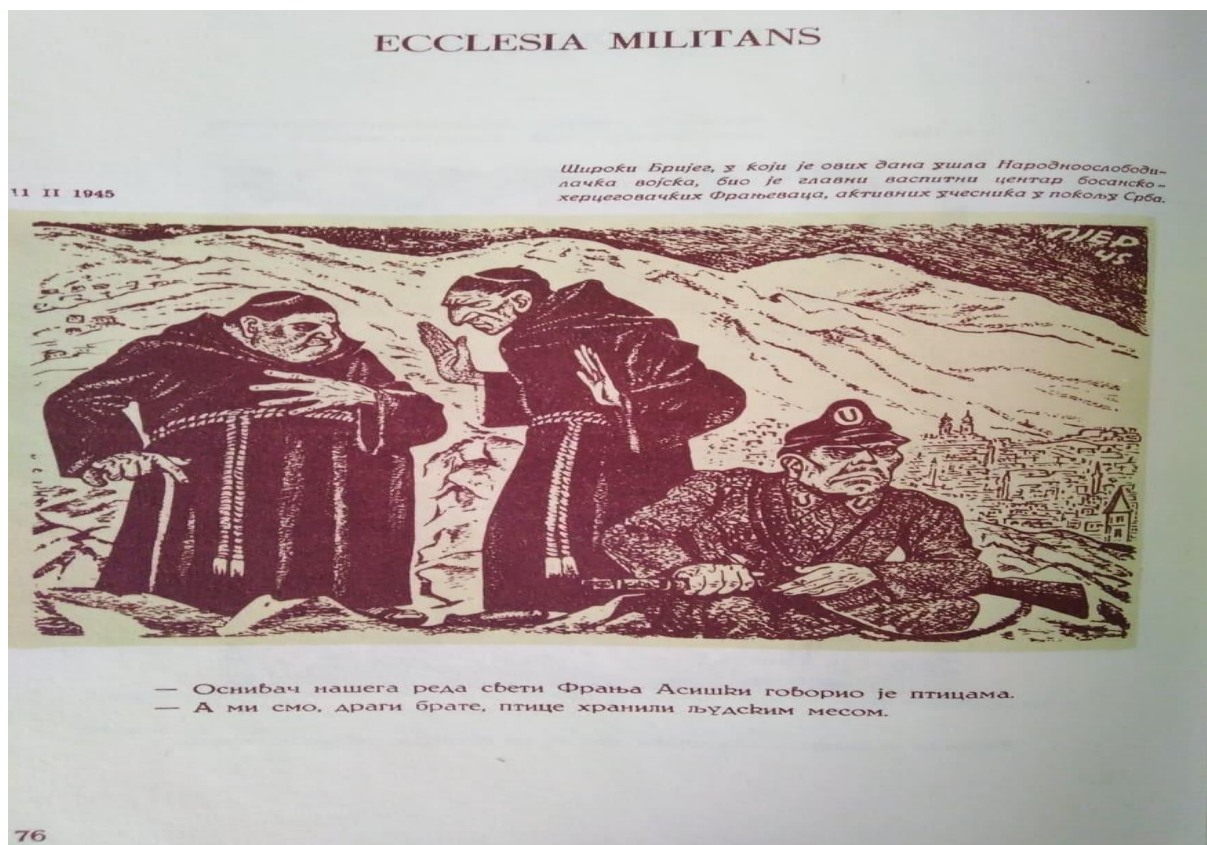
Слика 1. Карикатура Пјера Крижанића из 28. децембра 1944. године.³²⁴

Један део католичког клера је тешко прихватио све очигледније побеђивање комунистичког покрета. Многи представници католичког клера су до самог краја остајали до самог краја уз усташки покрет. Посебно блисак усташком покрету био је стари фрањевачки ред. Не прихвативши све јасније напредовање комунистичког покрета грчевито се борећи против њих, многи фратри су сами себи исписали смртну пресуду. Као на пример фратар Мајсторовић Филиповић, којег је чак и католичка црква екскомуницирала који је и сам учествовао у покољима Најупечатљивији пример који потврђује верност фрањеваца усташком покрету везује се за дводневну борбу за фрањевачки самостан у познатом усташком упоришту у Широком Бријегу у Хереговини, која се збила почетком фебруара 1945. године. Као последњи вид одбране у манастиру остали су фратри са митраљезима и пушкама у рукама, што је католичка црква негирала.³²⁵ Након победе народносолободилачког покрета фратри су стрељани

³²⁴ Против фашизма- карикатуре Пјера Крижанића 1927-1947, Новинско и издавачко предузеће Савеза удружења новинара ФНРЈ Београд, 1948, 70

³²⁵ Политика 14. октобар 1945. године, „Осврт на посланицу католичког епископата“, 3. Печар, насловна страна.

њих 26.³²⁶ Стрељање ових свештених лица колико год било легитимно морало се оправдати пред народом поготово пред онима католичке вероисповести. Уз помоћ својих инструмената власт је дискредитовала овај католички покрет, путем разних текстова и карикатура. Све тврдње о наводном прогону католичке цркве и убијањем њених под наводницима невиних чланова биле су обаране уз помоћ ових пропагандних средстава. Тако једна карикатура Пјера Крижанића из 11. фебруара 1945. уз помоћ упечатљивих портрета двојице фратра и једног усташе из Широког Бријега, чија физиономија лица на овој карикатури открива њихов злочиначки карактер. Уз ову карикатуру је дат и текст у којем на веома сатирлан начин двојица фратра говоре о својим злоделима уз упоређивање са оснивачем реда Фрањом Асишким. Карикатура је понела назив *Ecclesia Militans* што кад се преведе значи милитантна црква, чиме се прави јасна алузија због оружаног отпора приликом борби око Широког Бријега.

Слика 2. Карикатура Пјера Крижанића из 11. фебруара 1945. године.³²⁷

³²⁶ Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958“, Просвета Београд, 1994. године, 99.

³²⁷ Против фашизма- карикатуре Пјера Крижанића 1927-1947, Новинско и издавачко предузеће Савеза удружења новинара ФНРЈ Београд, 1948, 76.

Католичка црква није мировала, са појединим мерама комунистичких власти никако није могла да се помори поготово су јој сметала стрељања њених чланова и аграрна реформа, којом су уздрмани њени материјални темељи на југословенском простору. Своје незадовољство католички клер у Југославији је исказао пастирским писмом из 20. септембра 1945. године, у којем се комунистичке власти оптужују да прогоне католичку цркву и које се имало прочитати у свим католичким црквама. Од тог тренутка сукоб са католичком црквом је добио нову тежину. Наводи из тог писма су се морали оборити а његови творвци дискредитовати. Читава партијска пропагандна машинерија је била окренута ка том смеру. Разним текстовима информативног и научног арактера су се те тврдње обарале, а навјише инстанце католичке цркве су путем карикатура исмеване и дискредитоване. Тако су се појављивале у штампи многе карикатуре у којима се заграбачки надбискуп Алојзије Степинац исмева и дискредитује. Покзујући тако народу сав бесмисао његових тврдњи и напада на комунистичку власт. Тако се у Борби 27. октобра исте године појавила карикатура Милорада Ћирића у којој се дискредитује и исмева пастирска улога Алојзија Степинца. Представљен је као зли вук маскиран у пастира који чека „овце“ односно лаковерни народ са пастирским писмом у једној руци. Овде се да приметити јеванђељски мотив у вуковима у јагњечој кожи, о лажним пророцима и лажним духовницима.

Слика 3. Карикатура Милорада Ћирића објављена у *Борби* 27. октобра 1945. године.³²⁸

³²⁸ Борба 27. октобар 1945. године, „Добри пастир“, карикатура Милорада Ћирића, страна 3.

Комунисти су легитимност своје власти потврдили и на парламентарним изборима из 11. новембра 1945. године. Остваривши убедљиву победу, али уз извесну дозу сумње у демократичност тих избора. Непријатељи власти из земље и иностранства су оспоравали легитимност ових избора, вероватно очекујући некакву интервенцију споља. Да би прославили своју победу а њену легитимност потврдила власт је преко штампе бранила своју ратом усвојену и изборима потвђену победу. Тако је једна карикатура Милорада Ћирића објављена у *Борби* 14. новембра исте године под насловом „Ожалошћена породица“ тријумфално прослављала изборну победу и потврђивала њену легитимност. У ироничном духу слави победу над пораженем елитом из Краљевине Југославије, и пораз реакционарних елемената из земље и иностранства. На опелу су готово сви непријатељи власти: Степинац како држи „пастирско писмо“, краљ Петар, Драгољуб Михаиловић, Милан Стојадиновић, Мачек и други како сахрањују последњу наду за победом, а то је апситенција на изборима, нада да народ неће излазити на изборе. На крсту је уцртан кукасти крст који треба да симболизује оно што их спаја све а то је сардња са пораженим снагама у рату, са фашистима. Занимљиво је да је Степинчева нога окована за тај крст апситенције, што симболизује да је он само фигура коју контролишу други елементи.

Слика 4. Карикатура Милорада Ћирића објављена у *Борби* 14. новембра 1945. године.³²⁹

³²⁹ Борба 14. новембар 1945. године, „Ожалошћена породица“, цртеж Милорада Ћирића, страна 3.

Закључак

Клерикализам је феномен, који је имао дубоке корене на југословенском простору. Клерикализам је као феномен, који је је подразумевао радикални католицизам који је контролисао сваку сферу друштвеног живота, био посебно раширен код Хрвата и Словенаца. На простору Краљевине Србије услед малог броја католика клерикализам није био заступљен, међутим први покушај продора клерикализма везује се за склапање Конкордата из 1914. године. Стварањем Краљевине Срба, Хрвата, и Словенаца у новој држави ушао је и клерикализам. Католички клер је у прави мах прихватао нову државу као чињенично стање, али један део клера није прихватао државу чак ни као чињенично стање. Како је време одмицало све се више код католичког клера испољавала идеја радикалног римокатоличког клерикализма. Преломна тачка у испољавању клерикализма била је 1935. година када је католицизам добио извесне концесије у виду загрантоване верске наставе, економске аутономије, и признавањем валидност брака закљученог у католичкој цркви. Ова опасност од надирање клерикализма је заустављено великим протестима 1937. године, када је извршен притисак да се Конкордат одбаци. Јачањем фашистичких тенденција клерикализам је почео да се испољава у свом најнехуманијем клерофашистичком облику. Појавом клерофашистичког усташког порета међу хрватским народом назирала се поново опасност од клерикализма. Како су фашистички сателити све више заокруживали југословенску државу тако је и клерофашистички покрет унутар ње све више јачао.

Сламањем југословенске државе априла 1941. године и стварањем сателитске усташке Независне државе Хрватске клерофашизам је добио прилику да се испољи у свом најпотпунијем облику. Духовно и активно подржавајући усташку власт клерикализам је не само подржавањем него и учествовањем у спровођењу усташке политике остварио економске и политичке интересе. У раду је утврђено да је Алојзије Степинац као битна фигура и као експонент Ватикана имао своју значајну улогу у усташкој држави и у пружању духовне подлоге усташкој власти, иако су постојала извесна неслагања, која су се ту и тамо у неким ситним облицима испољавала. Католичка црква је путем масовних покрштавања и добивањем материјалних средстава од уништених православних храмова остваривала свој интерес у усташкој држави. Одговорност самог надбискупа Степинца а и католичког клерикализма уопште за многе злочине у усташкој држави утврђена је неоспорним чињеницима, које су утврђене радом Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, што се

све може погледати у Архиву Југославије под фондом који носи назив те комисије (110), Чињенице о учешћу католичког клера поткрепљене су и објављивањем *Докумената о протународном раду и злочинима једног дела католичког клера* већ 1946. године. Међутим те чињенице нису спречиле појаву ревизинистичких тенденција у историографији. Распадом Југославије деведесетих година, настојало се пошто пото избрисати као гумицом све оно што је у тој држави постигнуто. Злоупотребљавајући историју у политичке сврхе дошло се до тога да се све релативизује и да се најокрелији усташки злочинци представе као жртве „комунистичког терора“ и „комунистичке пропаганде“. Тако и данас ревизонистичке тенденције настоје приказато надбискупа Степинца у католичким круговима настоје надбискупа Степинца представити као „непогрешивог“ и „преподобног пастира“ који не само да није имао одговорност за усташке злочине него се и њима наводно супротстављао најоштрије. Ови закључци се селективно извалаче посматрањем некико извора у којима Степинац исказује своје противљење фашистичкој политици, док се као на пример игнорише његово писмо папи из 1943. године у којем га моли да се заузме за спашавање НДХ јер се како каже у тој држави пократио знатан број православаца.

Комунистичка власт је настојала да се споразуме са католичком црквом и Степинцем како би постојала некаква мирољубива коегизстенција, Због спољних разлога како не би изгледало да власт прогони католичку цркву и због унутрашњих разлога и утицаја католичке цркве међу хрватским а и словеначким народом, власт је имала искрену намеру да се споразуме са католичком црквом. Међутим католички клер је ова попуштања видео као слабост. Сматрајући да је комунистичка власт слаба и кратког даха високи католички клер је кренуо жестоко против власти што им се први мах обило о главу, јер је власт спремно кренула у обрачун са њима имајући потпуни легитимитет због одговорности католичког клера за злочине почињене у рату. Обрачун са католичким клером је морао имати обресе демократичности па се сходно томе пришло организовању судских процеса. Оно што је карактеристично за све ове судске процесе да су трајали кратко, од седам дана до три недеље. Међутим треба нагласити да су судски процеси у том периоду трајали кратко. Оптужени клерикалци су имали право на одбрану, која је додуше била скрајнута. Када се упореде пресуде да се приметити да су припадници католичког клера осуђивани на ниже казне у односу на остале. Ове блаже пресуде католичком клеру су такве из више разлога првенствено због

осетљивости верске функције и како би се анулирале тврдње о наводном прогону цркве.

Штампа је била веома значајна за комунисте у првим послератним годинама 1945-46. из разлога што друга информативна средства попут телевизије нису тада била развијена. Па је сходно томе штампа представљала средство комуникације са народом. Због битности адекватне комуникације са народом комунисти су штампу ставили под своју контролу. Како би подупрели своје политичке мере комунисти су путем штампе стварали ону слику која је поговарала тој политици. Београдска штампа је посветила знатну пажњу клерикализму. Од краја Другог светског рата странице *Политике* и *Борбе* биле су испуњене текстовима о злочинима једног дела католичког клера. Што је јасно када се открије контекст свега тога, јер је баш у том тренутку народноослободилачка војска имала знатних проблема са отпором католичног клера према њиховом покрету, о чему најбоље сведочи пример крижарске терористичке организације. Како би покотрепили хапшења и стрељања католичких колаборациониста путем штампе су комунисти стављали свима до знања због чега су стрељани. Штампа се показала како идеално средство када је у питању подржавање владајуће политике. Што се показало у току спровођења аграрне реформе када је констатно истицано народно задовољство због те мере, чиме је власт добила потребан легитимитет. Током судских процеса штампа је одиграла значајну улогу у потврђивању оптужнице и у смислу подржавања легитимности ових процеса. Београдска штампа је преносила само интерпретацијски ток суђења што се може објаснити недостатком писаног простора а не само тежњом власти да нешто сакрије. *Борба* је као директан партијски орган писала идеолошки поткованије информације. У односуна друге *Борба* је објављивала свежије информације, што је разумљиво с обзиром на то да је тај лист био најближи врху партије.

Списак литературе и извора

Архивска грађа:

Архив Југославије (АЈ)

- фонд 83- Збирка Сава Косановић
- фонд 110- Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача
- фонд 144-Савезна комисија за верска питања

Штампа:

- Писање дневног листа *Борба* од новембра 1944. до октобра 1946. године.
- Писање дневног листа *Политика* од јуна 1914. до октобра 1946. године.
- *Службени лист ДФЈ* и *Службени лист ФНРЈ* за период 1945-1946.
- Писање *Narodnog lista* од 1. до 11. октобра 1946. године.
- Часопис *Hrvatska misao* јун-јул 1914. године.

Објављени извори:

- *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera- Učešće klera u osnivanju ustaške organizacije*, Zagreb 1946. godine.
- Zemaljska komisija Hrvatske za utvđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, „*Zločini u logoru Jasenovac*“, Novinsko-izdavačko poduzeće „*Naprijed*“ Zagreb 1946. godine.
- Јосип Смодлака, „*Нацрт југословенског устава*“, Загреб-Београд 1920. године, 21.
- Краљевина Југославија- Општа државна статистика, „*Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године*“, Сарајево државна штампарија 1932. године, страна 2,
- Kraljevina Jugoslavija-Opšta državna statistika, „*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine- Knjiga II prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd- državna štamparija 1938. godine, strana 4.
- *Против фашизма- карикатуре Пјера Крижанића 1927-1947*, Новинско и издавачко предузеће Савеза удружења новинара ФНРЈ Београд, 1948,

- Radmila Radić, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dela katoličkog klera*“, Beograd Čigoja štampa 2015. godine.
- Sima Simić, *Jugoslavija i Vatikan*, Zagreb 1937.
- *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb 1946. godine

Мемоарски извори:

- Diana Budisavljević, „*Dnevnik Diane Budisavljević*“, Hrvatski državni arhiv Zagreb 2003. godine.
- Josip Hrnčević, *Svjedočanstva*, Globus Zagreb, 1984. godine.
- Milko Riffer, „*Grad mrtvih-Jasenovac 1943*“, Zagreb 1946. godine.

Литература:

- Branko Petranović, „*Istorija Jugoslavije-Prva knjiga 1914-1941*“, Beograd Nolit 1980.
- Бошко Ломовић, „*Књига о Диани Будисављевић*“, Свет књиге Београд 2013. године
- Viktor Novak, *Magnum Crimen- pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Reprint Beograd 1986,
- Драгољуб Живојиновић, *Ватикан, Србија и стварање Југословенске државе 1914-1920- друго допуњено издање*, Београд 1995,
- Драгољуб Р. Живојиновић, „*Ватикан, католичка црква и југословенска власт 1941-1958*“, Просвета Београд 1994. године.
- Љубодраг Димић, Никола Жутић, „*Алојзије Степинац-држава, црква, надбискуп (1934-1941)*“, (Београд ИК Филип Вишњић, 2017. године)
- Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, „*Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji*“, Beograd vojnoizdavački i novinski centar 1992. godine
- Марко Аурелио Ривели, „*Надбискуп геноцида*“, треће издање, „Јасен“ Београд 2018
- Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 3*“, Izdavačka radnika organizacija „Rad“ Beograd 1989. godine
- Milan Bulajić, „*Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine 4*“, Izdavačka radnika organizacija „Rad“ Beograd 1989. godine.

-

- Никола Жутић, *„Римокатоличка црква и Хрватство“*, Београд институт за савремену историју 1997.
- Сима Симић, *„Прекрштавање Срба за време Другог светског рата“*, Графички завод Титоград 1958.
- Slobodan Novaković, *Smeha crtači*, Beograd 1989.

Расправе и чланци:

- Ivan Macan, *„Antun Bauer-filozof i nadbiskup“*, u časopisu *Obnovljeni život* vol. 54 No. 2, 1999. godine, 149-158.
- Marjan Marino Ninčević, Filip Brčić, *„Diplomatski odnosi Vatikana i Kraljevine Jugoslavije: konkordat iz 1935. godine“*, u časopisu *Nova prisutnost* 14 (2016), 299-307.
- Милан Кољанин, *„Акција Дуане Будисављевић“*, у часопису Токови историје (Часопис Института за новију историју Србије) број 3 / 2007, странице, 191-207.
- Radmila Radić, *„Jugoslavija i Vatikan 1918-1992“*, u časopisu *Annales Ser. hist. sociol.* · 24 · 2014 · 4, 691-702.